Koroški koledar

1 9 7 3

PUBLICZNA KSIĘGARNIA
NAUKOWA
KOROŚCIEŃ

DK 059 (436.6 = 863)

Koroški koledar 1973

SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA

Koroški koledar

1973

Izdala in založila:
Slovenska prosvetna zveza v Celovcu

Tisk:
Založniška in tiskarska družba
z o. j. Drava, Celovec - Borovlje

LETO 1973

je navadno leto in ima 365 dni oziroma 52 tednov in 1 dan

Letni vladar je Jupiter

Začetki letnih časov

Pomlad se začne 20. marca ob 19. uri in 13 minut
Poletje se začne 21. junija ob 14. uri in 1 minuto
Jesen se začne 23. septembra ob 5. uri in 21 minut
Zima se začne 22. decembra ob 1. uri in 8 minut

Mrki v letu 1973

V letu 1973 bo sonce mrknilo trikrat, luna enkrat. Od mrkov bomo pri nas videli le popolni sončni mrk 30. junija ob 10.01 uri, ki bo pri nas viden le v začetni fazi. Luna bo mrknila enkrat in sicer 10. decembra ob 0,36 uri. Ta delni lunin mrk bo pri nas viden.

Spominski dnevi koroških Slovencev

Vseslovenski kulturni praznik 8. februar

Obletnica nasilne izselitve slovenskih koroških družin 14. in 15. aprila

Obletnica obglavljenja 13. selskih žrtev na Dunaju 29. aprila

Cerkveni in državni prazniki

Novo leto 1. januarja
Sveti trije kralji 6. januarja
Velika noč 22. in 23. aprila
Praznik dela 1. maja
Vnebohod 31. maja
Binkošti 10. in 11. junija
Rešnje telo 21. junija
Velika gospojnica 15. avgusta
Državni praznik 26. oktobra
Vsi sveti 1. novembra
Brezmadežno spočetje 8. decembra
Božič 25. in 26. decembra

DZ 05 KOROŠKI
STUDIJSKA KNJIŽNICA RAVNE NA KOROŠKEM
D 60787/1972

Kakšno bo vreme

Še do danes niso dokazali, ali luna vpliva na vreme ali ne. Ponovna opazovanja pa le kažejo, da je na tem nekaj resnice. Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz luninih sprememb, je torej še precej dober vremenski prerok, posebno, če ga uporabljamo z drugimi vremenskimi napovedmi.

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni:

ob uri	bo poleti (15. 4. — 15. 10.)	bo pozimi (16. 10. — 14. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če je jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozapadniku sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zapadniku, dež ob jugu ali jugozapadniku	dež in sneg ob jugu ali jugozapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo lahko ta ključ takole:

1. Vreme bo tem bolj zanesljivo lepo, čim bliže polnoči se luna spremeni.
2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se luna spremeni.

Lepo bo torej, če se spremeni luna od 22. zvečer do 2. zjutraj, grdo pa če se spremeni luna od 10. dopoldne do 14. popoldne. Vmesne ure (med 2. in 10. ter med 14. in 22.) malo pomenijo; takrat vplivajo na vreme drugi vzroki bolj kakor luna.

Če Herschlov ključ napoveduje, recimo, lepo vreme za določen dan, moramo to razumeti tako, da bo okrog tega dneva, približno v teh dneh lepo.

JANUAR

1. PONEDELJEK		**NOVO LETO**	
2. TOREK		MAKARIJ	
3. SREDA		GENOVEVA	
4. ČETRTEK	●	ANGELA	
5. PETEK		EMIL	
6. SOBOTA		**SVETI TRIJE KRALJI**	
7. NEDELJA		**VALENTIN**	
8. PONEDELJEK		SEVERIN	
9. TOREK		JULIJANA	
10. SREDA		PAVEL	
11. ČETRTEK		HIGIN	
12. PETEK	☽	ERNEST	
13. SOBOTA		VERONIKA	
14. NEDELJA		**HILARIJ**	
15. PONEDELJEK		PAVEL	
16. TOREK		MARCEL	
17. SREDA		ANTON	
18. ČETRTEK	○	PRISKA	
19. PETEK		MARIJ IN TOV.	
20. SOBOTA		FABIJAN IN SEB.	
21. NEDELJA		**NEŽA**	
22. PONEDELJEK		VINCENCIJ	
23. TOREK		ZAROKA M. D.	
24. SREDA		TIMOTEJ	
25. ČETRTEK		SPREOBR. PAVLA	
26. PETEK	☾	POLIKARP	
27. SOBOTA		JANEZ	
28. NEDELJA		**PETER**	
29. PONEDELJEK		FRANČIŠEK SAL.	
30. TOREK		MARTINA	
31. SREDA		PETER	

SPOMINSKI DNEVI

23. 1. 1909 umrl v Globasnici Franc Leder-Lesičjak, ljudski pesnik in pevec

6. 1. 1946 začetek slovenskih oddaj po celovškem radiu

7. 1. 1893 umrl na Dunaju slov. fizik in znanstvenik Josip Štefan

15. 1. 1914 umrl v Brežnici pri Št. Jakobu ljudski pesnik Janez Kajžnik - Mlinarčev Hanjža

16. 1. 1888 umrl v Celovcu Andrej Einspieler

19. 1. 1911 umrl v Celovcu zgodovinar Josip Apih

23. 1. 1878 rojen pesnik Oton Župančič

25. 1. 1890 rojen v Maloščah Ciril Kandut, publicist

25. 1. 1348 velik potres v slovenskih krajih

Če na sv. Pavla (10.) sonce sije, trikrat žito dobro dozori, gornik dosti vina v sode vlije in po volji kmetu se godi. — Sv. Makarij jasen ali meglen naznanja enako jesen. — Kakršno je vreme na sv. Petra stola dan, tako bo potem mesec dan.

● 4. ob 16.42 uri
○ 18. ob 22.28 uri
☽ 12. ob 6.27 uri
☾ 26. ob 7.05 uri

FEBRUAR

1. ČETRTEK		IGNACIJ	
2. PETEK		SVEČNICA	
3. SOBOTA	○	BLAŽ	
4. NEDELJA		**ANDREJ K.**	
5. PONEDELJEK		AGATA	
6. TOREK		DOROTEJA	
7. SREDA		ROMUALD	
8. ČETRTEK		JANEZ	
9. PETEK		APOLONIJA	
10. SOBOTA	☽	LURŠKA M. B.	
11. NEDELJA		SHOLASTIKA	
12. PONEDELJEK		EVLALIJA	
13. TOREK		GREGORIJ	
14. SREDA		VALENTIN	
15. ČETRTEK		JULIJANA	
16. PETEK		JORDAN	
17. SOBOTA	●	FRANČIŠEK KAL.	
18. NEDELJA		**SIMEON**	
19. PONEDELJEK		KONRAD	
20. TOREK		SADOT	
21. SREDA		PETER D.	
22. ČETRTEK		PETER S.	
23. PETEK		OTON	
24. SOBOTA		MATIJA	
25. NEDELJA	☾	**VALBURGA**	
26. PONEDELJEK		ALEKSANDER	
27. TOREK		GABRIEL	
28. SREDA		ROMAN	

SPOMINSKI DNEVI

1. 2. 1944 padel pri Bistrici v Rožu narodni heroj Matija Verdnik - Tomaž

7. 2. 1809 rojen v Goričah v Ziljski dolini Matija Majar Ziljski

8. 2. 1849 umrl pesnik France Prešeren

8. 2. 1959 umrl v Celovcu Josef Friedrich Perkonig

14. 2. 1867 rojen pri Sv. Neži gospodarski organizator kor. Slov. Valentin Podgorc

18. 2. 1950 umrl Lovro Kuhar — Prežihov Voranc

27. 2. 1929 umrl v Rožeku ak. slikar Peter Markovič

28. 2. 1921 ustanovitev Zveze slovenskih zadrug v Celovcu

M. Majar Ziljski

Če na Svečnico prej kapne od strehe kakor od sveče, bo dobro leto. — Sv. Matija led razbija, če ga ni, pa ga naredi. — Če konec meseca veter razsaja, dobra letina prihaja.

○ 3. ob 10.23 uri
● 17. ob 11.07 uri
☽ 10. ob 15.05 uri
☾ 25. ob 4.10 uri

M. Verdnik-Tomaž

MAREC

1. ČETRTEK	ALBIN	
2. PETEK	KAREL	
3. SOBOTA	KUNIGUNDA	
4. NEDELJA	**KAZIMIR**	
5. PONEDELJEK	EVZEBIJ	
6. TOREK	PUST	
7. SREDA	PEPELNICA	
8. ČETRTEK	JANEZ OD BOGA	
9. PETEK	FRANČIŠKA R.	
10. SOBOTA	40 MUČENCEV	
11. NEDELJA	**TEREZIJA**	
12. PONEDELJEK	GREGORIJ VEL.	
13. TOREK	TEODORA	
14. SREDA	MATILDA	
15. ČETRTEK	KLEMEN M.	
16. PETEK	HILARIJ IN TAC.	
17. SOBOTA	JEDERT	
18. NEDELJA	**CARIL JER.**	
19. PONEDELJEK	JOŽEF	
20. TOREK	FELIKS	
21. SREDA	BENEDIKT	
22. ČETRTEK	LEA, KATARINA	
23. PETEK	OTON, FELIKS	
24. SOBOTA	KATARINA	
25. NEDELJA	**MARIJINO OZN.**	
26. PONEDELJEK	EMANUEL	
27. TOREK	RUPERT	
28. SREDA	JANEZ K.	
29. ČETRTEK	CIRIL	
30. PETEK	JANEZ KL.	
31. SOBOTA	MODEST	

SPOMINSKI DNEVI

3. 3. 1855 rojen v Stari vasi pri Št. Lipšu koroški slovenski politik, zdravnik dr. Franc Petek

4. 3. 1844 rojen na Muljavi pisatelj Josip Jurčič

12. 3. 1912 rojen v Lobniku narodni heroj France Pasterk - Lenart.

17. 3. 1954 rojen na Cestah pri Rogatcu slovničar Josip Lendovšek

18. 3. 1414 zadnje ustoličenje koroških vojvod na Gosposvetskem polju v slovenskem jeziku

24. 3. 1835 rojen v Št. Petru pri Celovcu fizik in znanstvenik Josip Štefan

29. 3. 1918 umrl v Celovcu kipar Alojzij Progar

30. 3. 1871 umrl v Celovcu slikar Marko Pernhart (Pernat)

Josip Štefan

Če na 40 mučenikov dan ni lep, tudi štirideset dni potem ne bo. — Sv. Gabriela (24.) če zmrzuje, potlej slana nič več ne škoduje. — Če v sv. Rupertu (27.) lepi dni, se seno lepo luši.

5. ob 1.07 uri
19. ob 0,33 uri
11. ob 22.26 uri
27. ob 0,46 uri

Josip Jurčič

APRIL

1. NEDELJA		**HUGO**	
2. PONEDELJEK		FRANČIŠEK P.	
3. TOREK	☺	RIHARD	
4. SREDA		IZIDOR	
5. ČETRTEK		VINCENCIJ	
6. PETEK		SIKST P.	
7. SOBOTA		HERMAN	
8. NEDELJA		**ALBERT**	
9. PONEDELJEK		HUGO	
10. TOREK	☽	METILDA	
11. SREDA		LEON VELIKI	
12. ČETRTEK		JULIJ	
13. PETEK		IDA	
14. SOBOTA		JUSTIN	
15. NEDELJA		**CVETNA NEDELJA**	
16. PONEDELJEK		BENEDIKT	
17. TOREK	☻	RUDOLF	
18. SREDA		APOLONIJ	
19. ČETRTEK		VELIKI ČETRTEK	
20. PETEK		VELIKI PETEK	
21. SOBOTA		VELIKA SOBOTA	
22. NEDELJA		**VELIKA NOČ**	
23. PONEDELJEK		**VELIKI PONEDELJEK**	
24. TOREK		JURIJ	
25. SREDA	☾	MARKO	
26. ČETRTEK		KLET IN MARCEL	
27. PETEK		CITA	
28. SOBOTA		PAVEL OD KRIŽA	
29. NEDELJA		**PETER**	
30. PONEDELJEK		KATARINA	

SPOMINSKI DNEVI

4. 4. 1943 padel pri Mežici narodni heroj France Pasterk - Lenart

4. 4. 1943 ustanovljen prvi koroški partizanski bataljon

5. 4. 1894 rojen v Dolah obč. Brdo narodopisec in politik Vinko Möderndorfer

11. 4. 1912 umrl v Celovcu pisec Miklove Zale, dr. Jakob Sket

14. in 15. 4. 1942 nasilna selitev slovenskih družin s Koroške v rajh

24. 4. 1961 umrl v Prevaljah publicist dr. Josip Šašel

27. 4. 1941 ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda

29. 4. 1943 obglavljenih 13 na smrt obsojenih kor. Slovencev, žrtev fašističnega terorja

Če je april deževen, kmet ne bo reven. — Malega travna če grmi, slane se več bati ni. — Sv. Jurija moča in sv. Petra suša, to da kruha.

☺ 3. ob 12.45 uri
☻ 17. ob 14.51 uri
☽ 10. ob 5.28 uri
☾ 25. ob 18.59 uri

F. Pasterk-Lenart

I. Županc Johan

Zapiski

MAJ

1. TOREK		**DELAVSKI PRAZNIK**	
2. SREDA	●	ATANAZIJ	
3. ČETRTEK		NAJDENJE KRIŽA	
4. PETEK		FLORIJAN	
5. SOBOTA		IRENIJ	
6. NEDELJA		**JANEZ**	
7. PONEDELJEK		STANISLAV	
8. TOREK		MIHAEL	
9. SREDA	☽	GREGOR NAG.	
10. ČETRTEK		ANTON	
11. PETEK		FILIP IN JAKOB	
12. SOBOTA		PANKRACIJ	
13. NEDELJA		**SERVACIJ**	
14. PONEDELJEK		BONIFACIJ	
15. TOREK		ZOFIJA	
16. SREDA		JANEZ NEP.	
17. ČETRTEK	○	BRUNO	
18. PETEK		ERIK	
19. SOBOTA		PETER CEL.	
20. NEDELJA		**BERNARDIN**	
21. PONEDELJEK		FELIKS	
22. TOREK		EMIL	
23. SREDA		JANEZ ROS.	
24. ČETRTEK		JOHANNA	
25. PETEK	☾	URBAN	
26. SOBOTA		FILIP NERI	
27. NEDELJA		**BEDA**	
28. PONEDELJEK		AVGUŠTIN	
29. TOREK		MAKSIM	
30. SREDA		IVAN	
31. ČETRTEK		**VNEBOHOD**	

SPOMINSKI DNEVI

1. 5. mednarodni praznik dela

1. 5. 1827 umrl v Celovcu pesnik Franc Grundtner

2. 5. 1852 rojen v Mestinju pisatelj povesti „Miklova Zala" dr. Jakob Sket

8. 5. 1945 kapitulacija Hitlerjeve Nemčije

10. 5. 1876 rojen na Vrhniki pisatelj Ivan Cankar

11. 5. 1784 rojen na Potoce v Ziljski dolini pesnik in jezikoslovec Urban Jarnik

14. 5. 1953 ustanovljena slovenska kmetijska šola v Podravljah

15. 5. 1955 podpisana na Dunaju avstrijska državna pogodba

27. 5. 1821 umrl na Bistrici pri Št. Jakobu v R. ljudski pesnik in tkalec Miha Andreaš

Ivan Cankar

Če je majnika lepo, je dobro za kruh in meso. — Če sušec suši, aprila deži in majnik hladi, kašte, omare in sode polni. — Velikega travna če pogostoma grmi, kmet se dobre letine veseli.

● 2. ob 21.55 uri
○ 17. ob 5.58 uri
☽ 9. ob 13.07 uri
☾ 25. ob 9.40 uri

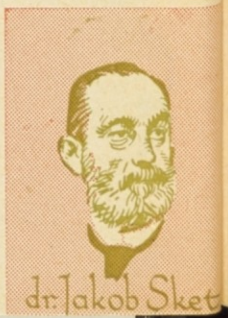
dr. Jakob Sket

JUNIJ

1.	PETEK		FELIKS
2.	SOBOTA		PETER
3.	**NEDELJA**		**KLOTILDA**
4.	PONEDELJEK		FRANČIŠEK CER.
5.	TOREK		BONIFACIJ
6.	SREDA		NORBERT
7.	ČETRTEK		ROBERT
8.	PETEK		MEDARD
9.	SOBOTA		PRIMUS in FEL.
10.	**NEDELJA**		**BINKOŠTI**
11.	**PONEDELJEK**		**BINKOŠTNI PONED.**
12.	TOREK		JANEZ
13.	SREDA		ANTON PAD.
14.	ČETRTEK		BAZILIJ
15.	PETEK		VID
16.	SOBOTA		FRANČIŠEK
17.	**NEDELJA**		**SVETA TROJICA**
18.	PONEDELJEK		EFREM
19.	TOREK		JULIJANA
20.	SREDA		SILVERIJ
21.	**ČETRTEK**		**REŠNJE TELO**
22.	PETEK		AHACIJ
23.	SOBOTA		AGRIPIN
24.	**NEDELJA**		**JANEZ KRSTNIK**
25.	PONEDELJEK		VILJEM
26.	TOREK		JANEZ IN PAVEL
27.	SREDA		HEMA
28.	ČETRTEK		IRENIJ
29.	PETEK		PETER IN PAVEL
30.	SOBOTA		EMILIJAN

SPOMINSKI DNEVI

8. 6. 1503 rojen Primož Trubar

11. 6. 1844 umrl v Blatogradu pesnik in jezikoslovec Urban Jarnik

11. 6. 1926 rojena v Lobniku Oraže Amalija - Tatjana

19. 6. 1949 umrl v Ljubljani pesnik Oton Župančič

21. 6. 1891 rojen v Ljubljani glasbenik in harmonizator kor. nar. pesmi France Marolt

23. 6. 1859 rojen v Šmihelu na Dolenjskem organizator planinstva na Koroškem Alojzij Knafelc

28. 6. 1919 sklenjen Versajski mir

30. 6. 1858 umrl v Celovcu šolski pedagoški pisatelj Simon Rudmaš

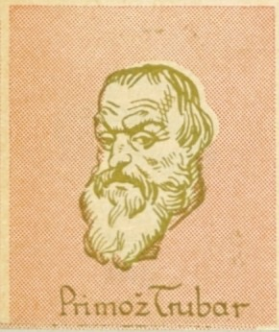

Če na sv. Medarda dan (8.) dežuje, štirideset dni dež še naletuje. — Če sta Peter in Pavel jasna, bo letina krasna. — Urbanovo sonce in Vidov dež, prav dobrega leta upati smeš.

1. ob 5.34 uri
7. ob 22.11 uri
15. ob 21.35 uri
23. ob 20.45 uri
30. ob 12.39 uri

JULIJ

1. NEDELJA		**TEOBALD**
2. PONEDELJEK		OBISK D. M.
3. TOREK		HELIODOR
4. SREDA		URH
5. ČETRTEK		ANTON M.
6. PETEK		IZAIJA
7. SOBOTA	☽	CIRIL IN METOD
8. NEDELJA		**ELIZABETA**
9. PONEDELJEK		VERONIKA
10. TOREK		AMALIJA
11. SREDA		OLGA
12. ČETRTEK		FELIKS
13. PETEK		ANAKLET
14. SOBOTA		BONAVENTURA
15. NEDELJA	○	**VLADIMIR**
16. PONEDELJEK		DEV. MAR. K.
17. TOREK		ALEŠ
18. SREDA		MIROSLAV
19. ČETRTEK		VINCENCIJ
20. PETEK		MARJETA
21. SOBOTA		PRAKSEDA
22. NEDELJA		**APOLINARIJ**
23. PONEDELJEK	☾	MARIJA MAGD.
24. TOREK		KRISTINA, BORIS
25. SREDA		JAKOB
26. ČETRTEK		ANA MATI M. D.
27. PETEK		RUDOLF
28. SOBOTA		VIKTOR
29. NEDELJA	●	**MARTA**
30. PONEDELJEK		ABDON IN SENEN
31. TOREK		IGNACIJ

SPOMINSKI DNEVI

2. 7. 1866 rojen v Rožeku Peter Markovič, akademski slikar

6. 7. 1824 rojen v Zgornjih Medgorjah slikar Marko Pernhart (Pernat)

10. 7. 1942 vojni zločinec Maier Kaibitsch napovedal v Celovcu iztrebljenja koroških Slovencev

22. 7. 1941 nacisti likvidirali slov. zadruge na Koroškem ter razpustili Zvezo slovenskih zadrug v Celovcu

22. 7. 1941 Dan vstaje slovenskega naroda

25. 7. 1886 umrl Primož Trubar

26. 7. 1914 Začetek prve svetovne vojne

31. 7. 1891 umrl v Pragi narodni buditelj in jezikoslovec Matija Majar Ziljski

Če sv. Marjete deževalo bo, težko boš pod streho spravil seno. — Kakor se kaže vreme ta dan (10.), tako bosta mali in veliki srpan. — Jakobova ajda in Ožboltova repa je malokdaj lepa.

☽ 7. ob 9.26 uri
☾ 23. ob 4.58 uri
○ 15. ob 12.56 uri
● 29. ob 19.59 uri

Peter Markovič

Vinko Poljane

AVGUST

1. SREDA		VEZI SV. PETRA
2. ČETRTEK		PORCIJUNKULA
3. PETEK		LIDIJA
4. SOBOTA		DOMINIK
5. NEDELJA	☽	**MARIJA SNEŽNA**
6. PONEDELJEK		GOSPODOVO SPR.
7. TOREK		DOMINIK
8. SREDA		KAJETAN
9. ČETRTEK		ROMAN
10. PETEK		LAVRENCIJ
11. SOBOTA		SUZANA
12. NEDELJA		**KLARA**
13. PONEDELJEK		HIPOLIT IN KAS.
14. TOREK	○	EVZEBIJ
15. SREDA		**VNEBOVZETJE M. B.**
16. ČETRTEK		ROK
17. PETEK		HIACINT
18. SOBOTA		HELENA
19. NEDELJA		**LUDOVIK**
20. PONEDELJEK		BERNARD
21. TOREK	☾	IVAN
22. SREDA		BREZM. SRCE MAR.
23. ČETRTEK		FILIP BENECIJ
24. PETEK		JERNEJ
25. SOBOTA		LUDOVIK
26. NEDELJA		**MARJETA**
27. PONEDELJEK		JOŽEF KAL.
28. TOREK	●	AVGUŠTIN
29. SREDA		OBGL. JANEZA KR.
30. ČETRTEK		ROZA LIM
31. PETEK		RAJMUND

SPOMINSKI DNEVI

5. 8. 1890 rojen v Borovljah pesnik in pisatelj sporazumevanja Josef Friedrich Perkonig

4. 8. 1727 rojen v Grabštanju filolog Ožbald Gutsman

9. 8. 1965 umrl v Velikovcu koroški slovenski politik, zdravnik doktor Franc Petek

9. 8. 1946 ustreljena v Železni Kapli od angleškega vojaka Oraže Amalija - Tatjana

10. 8. 1873 rojen na Zili pri Beljaku pesnik in prozaist dr. Franc Eller

10. 8. 1893 rojen v Kotljah Lovro Kuhar — Prežihov Voranc

22. 8. 1942 stopi štajerski bataljon na koroška tla

25. 8. 1938 umrl v Škocijanu Vinko Poljanec narodni buditel in deželni poslanec

Lovro Kuhar

Če se avgusta po gorah kadi, kupi kožuh za zimske noči. — Po vremenu sv. Jerneja (24.) rada vsa jesen se nareja. — Srpana če veter zvedri, vreme dolgo še trpi.

☽ 5. ob 23.27 uri
☾ 21. ob 11.22 uri
○ 14. ob 3.17 uri
● 28. ob 4.25 uri

Josef F. Perkonig

SEPTEMBER

1.	SOBOTA		EGIDIJ
2.	**NEDELJA**		**ŠTEFAN**
3.	PONEDELJEK		DOROTEJA
4.	TOREK	☽	ROZALIJA
5.	SREDA		LAVRENCIJ
6.	ČETRTEK		CAHARIJA
7.	PETEK		LAVRENCIJ
8.	SOBOTA		ROJ. MAR. DEV.
9.	**NEDELJA**		**PETER KLAVER**
10.	PONEDELJEK		NIKOLAJ TOL.
11.	TOREK		HIACINT
12.	SREDA	♍	IME MARIJINO
13.	ČETRTEK		NOTBURGA
14.	PETEK		POVIŠ. SV. KRIŽA
15.	SOBOTA		MARIJA 7 ŽALOSTI
16.	**NEDELJA**		**LJUDMILA**
17.	PONEDELJEK		LAMBERT
18.	TOREK		JOŽEF
19.	SREDA	☾	JANUARIJ
20.	ČETRTEK		EVSTAHIJ
21.	PETEK		MATEJ
22.	SOBOTA		TOMAŽ VIL.
23.	**NEDELJA**		**HELENA**
24.	PONEDELJEK		RUPERT
25.	TOREK		NIKOLAJ
26.	SREDA	♎	CIPRIJAN
27.	ČETRTEK		KOZMA IN DAM.
28.	PETEK		VENČESLAV
29.	SOBOTA		MIHAEL
30.	**NEDELJA**		**HIERONIM**

SPOMINSKI DNEVI

5. 9. 1872 ustanovljena „Posojilnica Št. Jakobska" v Rožu

11. 9. 1957 otvoritev Državne realne gimnazije in gimnazije za Slovence v Celovcu

16. 9. 1916 rojen na Bistrici v Rožu narodni heroj Matija Verdnik - Tomaž

16. 9. 1936 umorjen kot žrtev napada šovinistov pevec in prosvetni delavec Miha Habih z Ruta pri Hodišah

18. 9. 1869 umrl v Celovcu slovničar in književni organizator Anton Janežič

18. 9. 1870 veliki tabor v Žopračah pri Vrbi

28. 9. 1762 rojen na Bistrici pri Št. Jakobu v R. ljudski pesnik in tkalec Miha Andreaš

Če je sv. Matevž (21.) vedren, prijetna bo jesen. — Kdor po Mali maši kosi, ta za pečjo suši.

☽ 4. ob 16.22 uri
☾ 19. ob 17.11 uri
♍ 12. ob 16.16 uri
♎ 26. ob 14.54 uri

N. Oraže-Tatjana

Alojzija Grafenauer

OKTOBER

1.	PONEDELJEK		REMIGIJ
2.	TOREK		ANGELI VARUHI
3.	SREDA		TEREZIJA
4.	ČETRTEK	☽	FRANČIŠEK ASIŠKI
5.	PETEK		PLACID
6.	SOBOTA		BRUNO
7.	**NEDELJA**		**KRALJ R. V.**
8.	PONEDELJEK		BRIGITA
9.	TOREK		JANEZ
10.	SREDA		FRANČIŠEK B.
11.	ČETRTEK	Ⓜ	MATER. MAR. DEV.
12.	PETEK		MAKSIMILIJAN
13.	SOBOTA		EDVARD
14.	**NEDELJA**		**KALIST**
15.	PONEDELJEK		TEREZIJA
16.	TOREK		GAL
17.	SREDA		MARJETA AL.
18.	ČETRTEK	☾	LUKA EV.
19.	PETEK		PETER ALG.
20.	SOBOTA		JANEZ K.
21.	**NEDELJA**		**URŠULA**
22.	PONEDELJEK		KORDULA
23.	TOREK		SEVERIN
24.	SREDA		RAFAEL
25.	ČETRTEK		KRISPIN
26.	**PETEK**	Ⓓ	**DRŽAVNI PRAZNIK**
27.	SOBOTA		FRUMENCIJ
28.	**NEDELJA**		**SIMON IN JUDA**
29.	PONEDELJEK		NARCIS
30.	TOREK		DOROTEJA
31.	SREDA		VOLBENK

SPOMINSKI DNEVI

1. 10. 1943 Prvo zasedanje odposlancev slovenskega naroda v Kočevju

10. 10. 1920 glasovanje v coni A na južnem Koroškem

12. 10. 1944 zverinsko mučenje in usmrtitev koroških partizanov na Komelnu pri Pliberku

17. 10. 1908 otvorjen slovenski delavski dom v Podljubelju

20. 10. 1907 ustanovitev Slovenske prosvetne zveze v Celovcu

25. 10. 1896 otvoritev Ciril in Metodove šole v Št. Rupertu pri Velikovcu

26. 10. 1955 zaseďbene sile zapustile Avstrijo

29. 10. 1851 rojen v Borovljah narodopisec in slovstveni zgodovinar Janez Šajnik

Sv. Gal (16.) deževen ali suh, prihodnjega poletja ovaduh. — Če je na sv. Uršule dan (21.) lepo, vsaka lena baba lahko nastil dobo. — Sv. Luka repo cuka.

☽ 4. ob 11.32 uri
☾ 18. ob 23.33 uri
Ⓜ 12. ob 4.09 uri
Ⓓ 26. ob 4.17 uri

Simon Gregorčič

Aleš Einspieler

NOVEMBER

1. ČETRTEK		**VSI SVETI**	
2. PETEK		VERNE DUŠE	
3. SOBOTA	☽	HUBERT, IDA	
4. NEDELJA		**KAREL, BOR**	
5. PONEDELJEK		CAHARIJA IN E.	
6. TOREK		LENART	
7. SREDA		ENGELBERT	
8. ČETRTEK		BOGOMIR	
9. PETEK		TEODOR	
10. SOBOTA	☿	ANDREJ AVEL.	
11. NEDELJA		**MARTIN**	
12. PONEDELJEK		KUNIBERT	
13. TOREK		STANISLAV	
14. SREDA		SERAFIN	
15. ČETRTEK		ALBERT	
16. PETEK		OTMAR	
17. SOBOTA	☾	GREGORIJ ČUD.	
18. NEDELJA		**ODON**	
19. PONEDELJEK		ELIZABETA	
20. TOREK		FELIKS VAL.	
21. SREDA		DAROVANJE D. M.	
22. ČETRTEK		CECILIJA	
23. PETEK		KLEMEN	
24. SOBOTA	♆	JANEZ OD KRIŽA	
25. NEDELJA		**KATARINA**	
26. PONEDELJEK		KONRAD	
27. TOREK		VIRGILIJ	
28. SREDA		GREGORIJ	
29. ČETRTEK		SATURNIN	
30. PETEK		ANDREJ	

SPOMINSKI DNEVI

2. 11. 1881 rojen na Dobravi pri Borovljah narodni buditelj in potopisec Franc Mišic

10. 11. 1955 Koroški slovenci vložili pri avstr. vladi in predstavnikih štirih velesil Spomenico glede izvedbe čl. 7 drž. pogodbe

13. 11. 1813 rojen v Svečah politik in publicist Andrej Einspieler

20. 11. 1882 rojen v Dobrijah pri Ravnah narodopisec in književni zgodovinar dr. France Kotnik

29. 11. 1943 zgodovinsko drugo zasedanje AVNOJ-a v bosanskem mestu Jajce

29. 11. 1945 proglasitev FLR Jugoslavije

Andrej Einspieler

Če Martinova gos po ledu plazi, o božiču navadno po blatu gazi. — Sv. Cecilija (22.) če hudo grmi, dosti pridelka ob letu kmet dobi. — Sneg sv. Andreja sto dni leži in žito mori.

☽ 3. ob 7.29 uri
☾ 17. ob 7.39 uri
☿ 10. ob 15.27 uri
♆ 24. ob 20.55 uri

dr. Franc Kotnik

DECEMBER

1. SOBOTA	MARJAN	
2. NEDELJA	**BIBIJAN**	
3. PONEDELJEK ☽	FRANČIŠEK	
4. TOREK	BARBARA	
5. SREDA	SABA	
6. ČETRTEK	MIKLAVŽ	
7. PETEK	AMBROZIJ	
8. SOBOTA	**BREZM. SP. M. D.**	
9. NEDELJA	**VALERIJA**	
10. PONEDELJEK ☺	HERBERT	
11. TOREK	DAMAZ	
12. SREDA	MAKSCENCIJ	
13. ČETRTEK	LUCIJA	
14. PETEK	BERTOLD	
15. SOBOTA	MAKSIMIN	
16. NEDELJA ☾	**EVZEBIJ**	
17. PONEDELJEK	LAZAR	
18. TOREK	GRACIJAN	
19. SREDA	URBAN	
20. ČETRTEK	EVGENIJ	
21. PETEK	TOMAŽ	
22. SOBOTA	JUTA	
23. NEDELJA	**VIKTORIJA**	
24. PONEDELJEK ●	ADAM IN EVA	
25. TOREK	**BOŽIČ**	
26. SREDA	**ŠTEFAN**	
27. ČETRTEK	JANEZ EV.	
28. PETEK	NEDOLŽ. OTROČIČI	
29. SOBOTA	TOMAŽ	
30. NEDELJA	**DAVID**	
31. PONEDELJEK	SILVESTER	

SPOMINSKI DNEVI

2. 12. 1860 rojen v Mostah politik, poslanec France Grafenauer

2. 12. 1868 rojen na Planini na Notranjskem harmonizator kor. nar. pesmi, Oskar Dev

3. 12. 1800 rojen na Vrbi pesnik France Prešeren

3. 12. 1833 rojen v Globasnici ljudski pesnik in pevec Franc Leder - Lesičjak

11. 12. 1918 umrl pisatelj Ivan Cankar v Ljubljani

15. 12. 1935 umrl v Mostah politik in poslanec France Grafenauer

19. 12. 1828 rojen v Lešah slovničar in knjižni organizator Anton Janežič

Grudna mraz in sneg žita dosti prek in prek. — Kakršni so dnevi od sv. Lucije (13.) do Božiča, taki bodo meseci v prihodnjem letu. — Sveti dan vetrovno, ob letu bo sadja polno.

☽ 3. ob 2.29 uri
☾ 16. ob 18.13 uri
☺ 10. ob 2.34 uri
● 24. ob 16.07 uri

France Grafenauer

Anton Janežič

Anton Aškerc:

Kronanje v Zagrebu

(1573)

Zvonovi zagrebški pojó,
pojó, da še nikdar tako.

„Le vkup, le vkup, gospod, tlačan!
Oznanjamo slovesen dan!

Široko óri se naš glas
v poslednjo tja slovensko vas!

V posledno tja hrvaško vas
naj slišijo seljaki nas!

Razlegaj se do daljnih dalj:
Matija Gubec naš je kralj!“

Ropoče boben gor in dol
po ulicah ko še nikol:

„Le vkup, le vkup, oj Zagreb ves!
Seljakov kralj se krona dnes!

Kjer cerkev Markova stoji,
tja gledat kronanje zdaj vsi!“

Kjer Marka svetega je hram,
pred njim železen prêstol tam!

Pred stolom Gubec, kmet stoji . . .
O srečen, slaven kralj si ti!

Glej, kronanje iz oken vseh,
z balkonov gledajo in streh.

Ponosno Gubec jim stoji.
Molče on govori z očmi!

Poglejte smeli mu klobuk!
Ni li posavski to hajduk?

Zimzelen si za trak je del,
pero kokotovo pripel . . .

In Gubcu, glej, možje trijé
priklonijo se do zemlje;

priklonijo se do zemljé,
v škrlat odeti vsi trijé.

Priklanja prvi se, veli:
„Naš kralj *Matija* naj živi!

Bog spolnil ti je željo, knez!
Ves narod v tebi združil dnes!

Tu v Zagrebu, preslavni voj,
htel prêstol si imeti svoj.

Tu prêstol! Glej ga pred sebo:
nad ognjem žolt je ko zlató!

Nanj sede veličanstvo naj!
Udano prosimo sedaj! . . .

Bojiš se trona?! — Ti ječiš? . . .
O vreden, da na njem sediš!“

Priklanja drugi se, veli:
„Naš kralj *Matija* naj živi!

Brez krone kralja nočemo —
mi kronati te hočemo!

Na tronu svetlem že sediš,
a zdaj še krono to dobiš!

O rači jo, prejasni knez,
iz mojih rok sprejeti dnes!

Žari se ko zlato ti vsa —
saj v živem ognju je bilà . . .

Trepečeš?! Dosti si krepak,
za krono rojen si junak!“

Priklanja tretji se, veli:
„Naš kralj *Matija* naj živi!

O kak te diči krone kras!
Kraljév pod njoj je tvoj obraz!

O kralj slovenski, kmetov voj,
na stolu zlatem pred menoj,

od mene sprejmi pa v rokó
ognjenosvetlo žezlo to!

Krepko ga drži! . . . Ž njim vojuj,
podložnikom zapoveduj!“ —

In vsi zvonovi zapojó
in bobnarji zabobnajo:

„Matija Gubec — žível kralj!
Razgledaj se do daljnih dalj!“

Na tronu Gubec kralj sedi,
z mrtvaškim glasom govori:

„Kot kralj dnes prvič gledam vas —
vi zadnjič slišite moj glas! . . .

Ves narod kronan si z menó,
s kraljévoj venčan zdaj častjó . . .

O naš veliki petek sam! . . .
Kdaj vkresne *stara pravda* nam? . . .

Za njo duh moj vas spremljaj v bran!
In — pomnite današnji dan!“

‚Le vkup, le vkup uboga gmajna ...
... punt naj reši nas tlačanskih muk'

(Ob jubilejnem letu kmečkih uporov)

V 15. stoletju sej e začel v položaju slovenskega kmeta pomemben preobrat, katerega korenine so bile globoko v splošnem gospodarskem razvoju, ki je slednjič pripeljal do velikih kmečkih uporov. Kmetje podložniki so se hoteli osvoboditi oblasti zemljiškega gospoda in doseči čim več pravic. Plemiči so se temu upirali in zavirali tak razvoj. Namesto da bi dali podložnikom svobodo, so še okrepili njihovo osebno odvisnost in jim naložili še težja bremena. Težki položaj podložnikov so še poslabšala velika pustošenja ob raznih notranjih spopadih med fevdalci, zlasti pa številni turški vpadi, ob katerih so se fevdalci zatekli na svoje utrjene gradove, medtem ko so bili podložniki izročeni na milost in nemilost turškim hordam, ki so z ognjem in mečem zagospodarile po slovenski zemlji.

V takih primerah je končno prišlo do odkritega, oboroženega spopada med podložniki in fevdalci — do velikih kmečkih uporov. Slovenska zgodovina pozna več kot 120 takih uporov, med njimi nekaj velikih: koroški leta 1478, slovenski leta 1515 in zlasti hrvaško-slovenski leta 1572-73, katerega 400-letnico obhajamo letos in v prihodnjem letu.

Upori so se rodili iz kmečkih zahtev po „stari pravdi", to je za bremena, ki so bila že od nekdaj zapisana v urbarjih. Vendar pa uporniški boj za „staro pravdo" ni pomenil vrnitve k staremu, ampak je bil boj za napredek in boljši položaj podložnikov; bila je to napredna borba za ohranitev starih in izbojevanje novih pravic.

V začetku so upori dosegali lepe uspehe ter so zajeli vso slovensko zemljo. Uporniški znak je bil zimzelen ali bršljan za klobukom, poziv k uporu pa petelinje pero. Toda uporniškim uspehom so žal sledili težki porazi, kajti plemstvo ni oklevalo in je hitro odgovorilo na upor s premočjo izurjene vojske. Upori so bili zadušeni v krvi in plemiška gospoda se je maščevala s krutim nasiljem ter s požiganjem in pustošenjem kmečkih domov.

Čeprav kmečki upori takrat niso uspeli, vendar pomenijo prelomnico v zgodovini slovenskega naroda, ki je že takrat gradil temelje svoje svobode. Misel upora je v poznejših stoletjih zajela tudi ostale plasti delovnega ljudstva, ki si je z združenimi močmi priborilo pravice, da enakopravno in enakovredno sooblikuje razvoj in napredek človeške družbe.

Spomin na strahote plemiškega divjanja in junaštvo upornikov pa je živel dalje med ljudstvom, ki je z legendo o Matiji Gubcu in njegovem kronanju na razbeljenem prestolu ohranilo svetel spomin na svoje junake.

-rj.

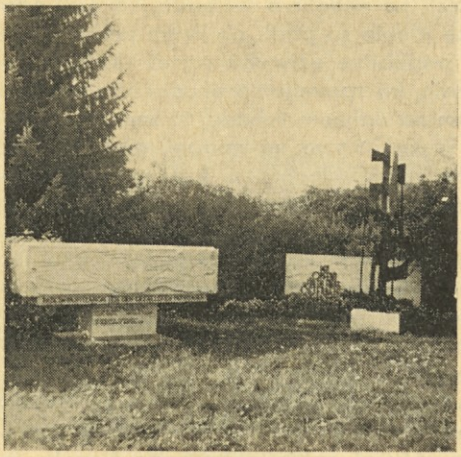

Borovlje

Komelj

SPOMENIKI

Zadnji dve leti, ko je Zveza koroških partizanov postavila na Koroškem trajne nagrobne spomenike padlim partizanom, je bilo od strani nepoboljšljivih nacistov iz vrst Heimatdiensta in Abwehrkämpferverbanda nekaj razburjenja, nekaj „protestov". Vendar so se ti „protesti" vtopili v zdravem vzdušju večine državljanov nemškega jezika.

Samo ob dveh nagrobnih spomenikih — od vseh 43 nagrobnih spomenikov, spominskih plošč in spomenikov zunaj pokopališč — v Žrelcu in Borovljah, kako težko mi je omeniti tudi Borovlje, so se obregnili in nam delali gotovi krogi težave. Ko smo zasledovali nazadnjaške časopise kot Kleine Zeitung, Kärntner Nachrichten, je bilo očividno, da jim ni za resnično zgodovino Koroške, da jim ni za mirno sožitje med obema narodoma na Koroškem, da jim tudi ni za varovanje kulture na tem koščku tako slavljene domovine. Očividno jim ni bilo za to, da je večina Koroščev pametnejša, bolj kulturna kot ti klavrni pisci, ki so s svojimi članki v zvezi s partizanskimi nagrobnimi kamni in spomeniki naravnost ščuvali svoje bralce, češ, čudno se nam zdi, da tudi po drugih pokopališčih niso skrunili spomenikov partizanov, kot so ga na žrelskem pokopališču.

Demokratične množice obeh jezikov na Koroškem pa so te spomenike sprejele kot se spodobi. Sprejele so jih s pieteto, spoštovanjem in vzdržano častjo. Slovensko prebivalstvo jih je vzelo v svojo zaščito. Kdor koli bi se spotaknil nad našimi spomeniki, bo ogrožal koroške Slovence, bo ogrožal dobre sosedske odnose med Avstrijo in Jugoslavijo, bo pljuval na kulturo obeh narodov na Koroškem.

Slovenski partizani pa še s posebnim zadoščenjem gledajo na to skromno oddolžitev svojim padlim tovarišem, saj je preteklo četrt stoletja, preden so se jim mogli

zahvaliti za njihove žrtve, ki so jih doprinesli za nedeljivo svobodo, za svobodo obeh narodov na Koroškem. Za kako velike ideale so padli partizani prelili svojo kri, žrtvovali svoja mlada življenja, kake pridobitve uživamo danes preživeli in pozneje rojeni, se zavedamo prav v teh časih, ko spremljamo okupacijo ameriške vojske v Vietnamu. Kar se danes dogaja tam na daljnem vzhodu, to smo preskusili tudi mi na Koroškem od leta 1941—1945. In kakor smo mi zmagali nad navidez nepremagljivim okupatorjem, zločinskimi Hitlerjevimi hordami, kakor mi postavljamo spomenike neminljivi slavi padlim partizanom, tako bodo stali nekoč tudi v Vietnamu spomeniki v čast narodnoosvobodilnim žrtvam, narodnim junakom. Stali bodo ti spomeniki v čast tistim, ki so se z orožjem v rokah uprli krivičnemu sovražniku, drugim v sramoto, v opomin vsem civiliziranim narodom: vsak ima pravico živeti na svoji zemlji, vsak ima pravico, ne, celo dolžnost, da se upre tistemu, ki mu hoče vzeti prirodno lastnino, ki je globoko zakoreninjena v ljudstvo in zemljo z vsemi njenimi prirodnimi revščinami in bogastvi.

Spomeniki v čast in slavo padlim partizanom in žrtvam nacističnega terorja 1941—1945 nam utrjujejo tudi zavest kulture. Umreti za mir, umreti da bodo drugi lahko v miru ustvarjali z vsemi silami, umskimi in ročnimi, ustvarjali novega človeka in nov pravičen svet, kjer ni izkoriščanja šibkejšega po močnejšem, kjer ni zatiranja naroda po narodu; to se pravi umreti za najvišje ideale človeštva.

Zato se zdi človeku, ki živi že nekoliko v visoko kulturnem času, absurdno, ko doživlja v najglobjem miru na tem koščku evropske zemlje dogajanja skrunitve nagrobnikov kot v Žrelcu.

Partizani na Koroškem so vodili neizprosen boj za življenje in smrt in to z vsemi vojnimi sredstvi, kar jih jim je bilo na razpolago. V svojih nahrbtnikih so nosili s seboj tudi dinamit, ekrasit, plastično razstrelivo. Uničevali so vse, kar je služilo vojaški mašinariji sovražnika, nemškega fašizma. In tako opremljeni so hodili partizani tudi mimo raznih spomenikov na Koroškem. Tudi mimo spomenikov 10. oktobra 1920 so partizani hodili z ekrasitom v nahrbtnikih. In čeprav je Hitlerjev režim slavil tudi te spomenike in zmago plebiscita proglašal za zmago Veliko Nemškega Reicha, kar mu je serviral njegov dr. Steinacher v knjigi „Sieg in Deutscher Nacht", slovenskim partizanom še na misel ni prišlo, da bi pognali kak tak spomenik v zrak niti ga niso pomazali z barvo ali ga drugače oskrunili. Slovenski partizani

Žrelec

Sele

Št. Jakob v Rožu

Kotmara vas

na Koroškem so bili kot vojaki v najhujši vojni vihri bolj kulturni kot so pri nas danes v najlepšem miru tisti, ki razstreljujejo partizanske spomenike — spomnimo se 1953 šentruperškega zločina — skrunijo celo nagrobne kamne na pokopališčih — Žrelec, Rebrca, Grebinj — in pa predvsem tisti uredniki koroških listov, ki odobravajo taka nekulturna dejanja. Ne, še več. Celo ščuvate in dajete sugestijo, naj počenjajo še več takih gnusnih dejanj tukaj na Koroškem. To je nekulturno. Kultura pa ni samo plašč, sešit iz svile in popleskan z raznimi nacionalističnimi barvami. Kultura ni samo last enega samega jezika. Kärntner sprich deutsch ni parola kulture, katere se nekateri ljudje iz Heimatdiensta in Abwehrkämpferbunda še danes držijo. To kulturo ni prinesel samo Hitler na Koroško. Njegovi nacisti so bili in ga čakali tukaj na Koroškem. Tako kulturo so gojili pri nas več kot 50 let domači šovinisti, koroški nemški nacionalisti. Odpadniki slovenskega naroda, pa so jim služili kot dobro zdresirani psi čuvaji. Hitlerjev prihod na Koroško je samo blagoslovil to nekulturno gonjo proti avtohtonemu slovenskemu prebivalstvu na Koroškem. Domačim nacistom je dal Hitler proste roke, da v krvi zatrejo koroške Slovence. Zgodovina je pokazala, da so to na Koroškem vneto poskušali: trinajst selskih žrtev, Peršmanov zločin, Hojnikove žrtve, Komelj itd. Ni jim uspelo tedaj... tudi jim ne bo v bodoče.

Partizani so izbojevali člen sedem avstrijske državne pogodbe z ogromno krvjo. In člen 7 nam ne daje samo pravice, nalaga nam sveto dolžnost, da se za ohranitev svojega materinega jezika, za ohranitev Slovencev na Koroškem borimo. Dolžni smo našim padlim mladincem in mladinkam v partizanskih uniformah, da pokažemo vrednost njihovega potomstva.

Spomeniki padlim za svobodo v borbi proti fašizmu, so zgodovinski dokaz, da smo vodili svojčas boj za življenje in smrt odprto, prsa proti prsim. Vodili pravično vojno proti krivični. Vodili vojno, ki nam je bila usiljena, vodili mali proti velikim, kulturni proti nekulturnim, in zmagali.

Spomeniki bodo ostali in naš boj za naše pravice in pravice vseh zatiranih se nadaljuje. Tudi ta naš boj je in bo tudi v bodoče odprt boj, boj iz oči v oči... In nihče naj ne dvomi. Tudi tokrat bomo zmagali. Pravica slej ko prej premaga krivico. Za to jamčijo naši spomeniki, spomeniki boja in kulture.

KPG

Zlobe v močnih rokah!

Pri nas — leta 1942 — ne, ni bilo več pri nas . . .! Izselili so nas v Nemčijo mogotci z znakom mrtvaške glave. V kovčke smo nahitro natlačili nekaj potrebščin. Mudilo se je Gestapu, zelo mudilo. Mama je jokala, vsi smo jokali in s strahom zrli v temni dan in črni voz, ki je čakal na nas, da nas požre kot mrhovino.
Oče je begal sem in tja, zadnjič stopil na njivo, za hlevom, se žalostno oziral v gozd, šel v hlev, da je za slovo pobožal kravice, voliče in konjiče, se dotaknil debla lipe in jablane; pobožal je zid rodne hiše, pomahal v slovo dobremu sosedu, ki je imel solzne oči. Povsodi, kamor je poslednjič stopil, je pustil sled, blagoslov svojega truda, ljubezni, potu in solz. Nato se je njegov rod vkrcal v temno barko, da zaplove v tuje valove, proti viharju življenja — izseljencev.
Na mesto očeta — gospodarja domačije — je trdo, prešerno stopil v hišo in na grunt tuj mož, ki je bil (škoda!) slovenskega porekla, gospod Pre . . . . . .
Novi gospodar ni božal živine, ni blagoslavljal. Svoja čustva je pustil, Bog ve komu, v prejšnji domovini. Prevzel je tuje brezčutje, ki je bilo v rabi in dobra lastnost v „tretjem rajhu". Ta gospodar je mučil živino, ki mu je morala garati prav po starem izreku — kot črna živina. Voliči so, s pretežko vprego poklekali na poti, utrujeni legali v brazde na njivi. Konjičem, da bi bolje izkoristili njih moč, je dajal — tako imenovano mišnico. Po treh letih so pocrkali.
Toda, to je bil začetek njegovega gospodarjenja. Potreboval je služinčad in jo dobil, da, prav poceni. Na razpolago so mu bili Rusi, Poljaki, Ukrajinci. Dodeljen mu je bil 14-letni Poljak Vasil in 16-letna Ukrajinka Anka. Oba mladoletnika sta opravljala težka hlapčevska dela in gladovala in pešala. Gospodar pa je nad njima stresal svojo oblastno moč in jezo, ju pretepal in zmerjal za „ruske svinje". Sosedje ki so vse to videli in čutili, so se zgražali. Tu pa tam sta uboga sužnja dobila kos kruha skrivaj iz usmiljene roke v soseščini.
Čas je tekel in dogodki so se menjavali. Gospodar in bič njegov sta pela svojo pesem, tekle so solze, trpelo je nedolžno otroško srce, ki je, s silo iztrgano iz družine, mrlo v tem kačjem gnezdu od grenkega domotožja.
Nekega dne pa je v gozdu zašumelo (saj veste kaj). Tam pa je gospodar sekal gozd po mili volji. Anka in Vasil sta spravljala steljo in paclovje. Stepena otroka se nista brigala za nič na zemlji, le pokorno sta morala vsak ukaz izvršiti. Vseeno pa so ju osumničili, da imata zvezo z „gošarji", kajti po naših gozdovih je začelo res sumljivo šumeti; pa tudi ponarejeni partizani so se pojavili, da so nato mogli izdati naše ljudi, kar se je premnogokrat tudi zgodilo. Zgodovina to potrdi.
Sedaj se je za Anko in Vasilija začelo pravo peklensko trpinčenje. Zasliševanje se je neprestano vrstilo in na besedo „njet, njet gesehen partizan" — je padal bič gospodarjev in gestapov.

Pa preskočimo dobo 27 let in se ozrimo iz leta 1971 nazaj v leto 1943.
Nekega večera v septembru 1971 je prišel k nam tuj moški — saj smo bili že spet lastniki domačije že vrsto let, toda ne vsi, tri je pogoltnila vojna. Govoril je težko razumljivo mešanico nemščine, francoščine in poljščine. Ko se je zazrl v nas, je kazal

veliko presenečenje. Nato je vprašal: „Wo die Pre.... a nema jog... wohin?“ Nato je začel pripovedovati svojo zgodovino in po njegovi čudni govorici smo doumeli njegovo zgodbo, ki smo jo že poprej (zgoraj) čuli, a le prvi del trpljenja. Mož pripoveduje...., ko sem tajil, da partizanov nisem videl in so hoteli, da priznam, so me tepli privezanega na klop, od ene strani gestapo od druge pa gospodar. Vrgli so me čez stopnice, da sem si zlomil nos. Peljali so me v mesto P... in me tam tepli; rekli so mi, da me obesijo, če ne bom priznal. Po teh zasliševanjih so me spravili v Celovec, kjer se je zasliševanje in pretepanje nadaljevalo. Tri tedne je trajalo zasliševanje, vsak teden po trikrat. Bili, bili so me, joj bili... glavo so mi tolkli v desko, od obeh strani je padalo po meni, ko sem bil privezan na mizo. Nato so me poslali v Dachau. Tam sem moral delati skoraj brez hrane. Potekalo je drugo leto internacije, ko sem dobil tifus. Bil sem odbran za krematorij — in sicer se je to zgodilo trikrat — a dober zdravnik — klical me je „Mein Sohn“ — me je vsakokrat rešil z izjavo, da nimam vročine.

Tako sem se po dobroti tega zdravnika ob koncu vojske rešil Dachauskega pekla. Sedaj delam v Franciji v rudniku. Dobil sem od države (Nemčije)???? „Wiedergutmachung“ in sem si kupil avto. To pa zato, da sem se pripeljal na Koroško v L... in da se bom nad tem „Pre....“ maščeval, s tem, da bo videl da še živim, naj se spomni, kaj mi je hudega storil.

Dragi naš gost, smo mu rekli, nad tvojim mučiteljem se je že maščevala neka krava, ki ga je sredi ceste, široke ceste, z rogovi porinila in ga ubila. Glej krivica je delala zlo, pravica je vodila usodo.

Pred hišo je stal velik avto in v njem so čakali na naše vabilo oziroma na izid maščevanja Vasilova žena in dve hčerki. Pogostili smo jih. Vasil je zopet in zopet načel pripovedovanje o strahotah svoje mladosti. Kam so odpeljali stepeno in izmučeno Ukrajinko Anko, pa ni znal povedati. Uboga Anka, kam te je odgnal okrutnež z bičem? Takrat, takrat je zloba imela močne roke. Naša zemlja je prepojena z mučeniško krvjo.

N. A.

ANDREJ KOKOT

Svarilo mrtvih

Zemlja
se je pogreznila vase
in njena gruda
je vztrepetala.
V njenih žilah je zaklokotala
kri mojih bratov in v visokem curku
bruhnila v nebo,
oškropila črne oblake in travo
in goro ljudi,
ki se je naposled podrla
in razletela v prah.

Zemlja
se je stresla,
ker so spregovorili mrtvi.
V njihovem besu
je zarohnela resnica
našega izvora.

Nekatera vprašanja slovenskega razvoja v času med obema svetovnima vojnama

I.

Slovenski razvoj po prvi svetovni vojni in še zlasti po letu 1920 ni več v državnopravnem pogledu tako enovit kot do tega časa. Medtem ko so Slovenci vse do konca te vojne živeli, upoštevajoč tudi območje Beneške Slovenije v dveh državah, Avstroogrski in Italiji, nastopa med posledicami prve svetovne vojne razdelitev Slovencev med štiri države. Ob osrednji Sloveniji, ki se je vključila v takratno kraljevino Srbov Hrvatov in Slovencev, je skoro tretjina slovenskega prostora prišla skupaj s Trstom pod Italijo. Plebiscit 10. oktobra 1920 je odločil pripadnost večinskega območja južne Koroške Avstriji, medtem ko je pariška mirovna konferenca še pred plebiscitom prisodila radgonski trikot z mestom Radgono ter še nekatera manjša obmejna področja Štajerske Avstriji. Četrti del slovenskega prostora je bilo Porabje, ki je v nasprotju z ostalim Prekmurjem še nadalje ostalo pri madžarski državi. Kljub tej razkosanosti vendarle pomeni dogajanje, ki je vodilo k odločitvi Slovencev za izstop iz habsburške monarhije po nedavnem opozorilu dr. Janka Pleterskega odločilno dejanje, s katerim so Slovenci dokončno postali politični narod.[1] — Ne da bi se ob tem dotikali razmišljanj dr. Pleterskega, moramo podčrtati, da so Slovenci na začetku obdobja, ki ga bomo skušali očrtati dobili lastno univerzo kot najvišji znanstveni zavod, ki se mu je v letih pred drugo svetovno vojno pridružila Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
Medtem ko lahko do konca prve svetovne vojne zajemamo zgodovino Slovencev (z izjemo Beneške Slovenije) v okviru istega državnega organizma, ločenega sicer v Cis- in Translitvanijo, se očrtuje slovenski razvoj po tem času v vsaki omenjenih držav različno, čeprav je tudi v osrednji Sloveniji še vse do leta 1941 igrala določeno vlogo večstoletna slovenska pokrajinska razbitost. Zdi pa se, da spoznanje, da so postali Slovenci z letom 1918 enakovreden politični faktor še vedno ni dovolj prodrlo v zavest posameznikov izven jugoslovanskega prostora. Drugače bi gotovo ne brali v celovški Kleine Zeitung, prepričanje dopisnika, da bi ga veselilo, ko bi dobil dokaze, da gre slovenski manjšini v Avstriji slabše kot Slovencem v Jugoslaviji (21. aprila 1972, 92). Napačni pogled nedvomno izvira iz dejstva, da nacionalno vprašanje v stari Jugoslaviji ni bilo do kraja izčiščeno in da so nastopali znaki njegove ureditve proti koncu obstoja prve jugoslovanske države (Makedonci so bili pri tem izvzeti). Neglede na nakazano nerazčiščenost nacionalnega vprašanja pa je jugoslovanski državni organizem kljub vsemu preživel do danes najhujšo preizkušnjo v drugi svetovni vojni in današnja federacija je posledica izčiščenih pogledov na jugoslovansko državno skupnost.

Pričetek nesporazuma v nacionalnem vprašanju se je pričel kazati še v letih prve svetovne vojne. Pri tem je šlo za dva koncepta jugoslovanske združitve, federalističen in centralističen, pri čemer je bil v ospredju pogled na prihodnjo notranjo ureditev jugoslovanske države. Centralizem je zagovarjal enotno notranjo ure-

1 Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Ljubljana 1971, 223.

ditev nove države ter je v glavnem izhajal iz tako imenovanega unitarizma, ki je videl v vseh treh priznanih jugoslovanskih narodih Srbih, Hrvatih in Slovencih le en narod razdeljen na tri plemena s skupno kulturo in skupnim osnovnim življenjskim interesom. Kljub regionalnim razlikam se je poudarjalo, da sestavljajo južni Slovenci enoten narod. V tako usmeritev zastrte ideje so se porojevale že v 19. stoletju n. pr. pri Hrvatih, svojo dokončno obliko pa so dobile po letu 1918. V nekem smislu so jih tako v času prve svetovne vojne kot neposredno po njej podpirale tudi italijanske aspiracije na dele slovenskega in hrvaškega narodnega prostora, saj so imele za posledico poudarjanje skupnosti takoimenovanega „troimenega" narodov Srbov, Hrvatov in Slovencev kot narodnoobrambnega motiva pred ozemeljskimi pretenzijami Italije. V končni fazi sta dale centralistično ureditev Jugoslavje na taki podlagi vindovdanska ustava iz leta 1921 ter oktroirana ustava kralja Aleksandra deset let kasneje. V nasprotju s tem gledanjem je obstojala ideja federalizma, se pravi narodnega pluralizma in jugoslovanske večnacionalnosti.

Med zagovorniki obeh gledanj je prišlo do sporov še v času prve svetovne vojne. Za centralizem so bili mnogi zagovorniki iz srbskih vrst, pa tudi dokajšnje število jugoslovanskih politikov-emigrantov iz Avstroogrske. Za federalizem je bil del politkov iz habsburške monarhije v deželah antante. V nasprotju z zagovorniki enotne države so ti poudarjali državnopravna izhodišča, državne historizme in poseben razvoj posameznih jugoslovanskih pokrajin. Obe tendenci sta kot smo omenili živeli še dalje po zedinjenju decembra 1918 ter se še posebej kazali ob načrtih prve jugoslovanske „vidovdanske" ustave. Med temi načrti naj omenimo najvaž-

SPD „Bilka" v Bilčovsu ima močno igralsko skupino, ki letno priredi več odrskih nastopov Na sliki prizor iz igre „Lepa Vida"

nejše. Prvi je bil vladni. Po značaju je bil centralističen in je predvideval razdelitev države na več oblasti. Drugi je bil načrt srbskega politika Stojana Protića, ki je predvideval decentralizirano državo, razdeljeno na devet pokrajin, med njimi tudi Slovenijo. Ne da bi se globlje spuščali v to zanimivo obdobje začetkov prve jugoslovanske države, naj opozorimo, da je prodrl prvi predlog. Res, da je dobila država svojo prvo ustavo, vendar so z njenim sprejetjem še nadalje ostajala odprta vprašanja državne ureditve in ki so končno pripeljala v sedanjo federacijo.[2] Neglede na to pa so Slovenci ves čas stare Jugoslavije sestavljali enoten prostor, nekaj časa tudi v okviru ljubljanske in mariborske oblasti in v tridesetih letih v takoimenovani dravski banovini.

Drugo vprašanje, ki nas v tem okviru zanima je usmerjenost slovenske politike v obdobju stare Jugoslavije. Med obema največjima slovenskima političnima strankama so ves čas nastopali kot zagovorniki centralizma slovenski liberalci (nekdanja narodno- napredna stranka, združena v prvem obdobju jugoslovanske države v Jugoslovanski demokratski stranki; stranka se je kmalu nato razcepila), medtem ko je Slovenska ljudska stranka, naslednica Vseslovenske ljudske stranke v obdobju pred sprejemom vidovdanske ustave po eni strani sicer odklanjala federalizem, po drugi pa se zavzemala za ustvaritev avtonomnih kulturnih in gospodarskih enot, med katere je štela tudi Slovenijo. V nasprotju z liberalci je bila stranka v opoziciji vse do leta 1927. Kot taka je zagovarjala spremembo vidovdanske ustave, istočasno pa so stopale v ospredje strankine politike gospodarske in socialne težnje. Nakazana stališča so tudi vodila k dejstvu, da je stranka postajala večinska politična stranka na Slovenskem. Skupaj z določenimi notranjepolitičnimi premiki opazimo 1927 leta dokončen preokret stranke, ki sedaj prestopi iz opozicije v vladno stranko. Po znanem uboju enega vodilnih hrvaških politikov Stjepana Radića v beograjskem parlamentu, postane vodja SLS dr. Anton Korošec celo predsednik jugoslovanske vlade.

Od ostalih političnih strank na strani meščanskega tabora naj omenimo še Slovensko kmečko stranko ki je izšla iz liberalnega, bogatega kmečkega sloja. Poleg tipično gospodarskih vprašanj se je stranka načeloma izrekala za avtonomno Slovenijo. V določeni meri je bila stranka sorodna kmečkemu gibanju Hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića.

Poleg Slovenske ljudske stranke in Jugoslovanske demokratske stranke je bila tretja politična stranka izpred prve svetovne vojne slovenska socialna demokracija. V državnopravnem smislu se je stranka 1920 leta ponovno izrekla za parlamentarno republiko.[3] Iz jugoslovanskih socialističnih vrst je izšla v tem času tudi stranka jugoslovanskih komunistov. Kolikor se dotaknemo stališča te stranke do narodnostnega vprašanja, moramo ugotoviti, da je stranka v začetku svojega obstoja v letih 1919—1920 v ustanovnih in programskih tekstih gledala na Jugoslavijo kot na nacionalno državo in je njeno raznorodnost poznavala samo v odnosu do narodnih manjšin,[4] vendar je kasnejši, izkristaliziran pgled na razmerje med jugoslovanskimi narodi vodil v letih druge svetovne vojne jugoslovanske komuniste do vodilne vloge v protifašističnem boju. Iz let neposredno pred drugo svetovno

---

2 Več o tem: Ferdo Čulinović, Razvitak jugoslovanskeg federalizma, Zagreb 1952, isti: Državnopravni razvitak Jugoslavije, Zagreb 1963.

3 Melita Pivec, Programi političnih strank in statistika volitev, v: Slovenci v desetletju 1918—1920, Ljubljana 1928.

4 Janko Pleterski, Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v teoriji in politiki KPJ—KPS, v: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, I. 1967, str. 277 sl.

Posnetki s proslave
60-letnice SPD „Bilka"
v Bilčovsu

vojno pomeni teoretični in praktični pogled slovenskih in jugoslovanskih komunistov na nacionalno vprašanje knjiga Speransa (Edvarda Kardelja) Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1939, ki je v krajši obliki nedavno izšla tudi v nemškem jeziku.

Prelomnico v razvoju stare jugoslovanske države pomeni že omenjeni uboj vodje Hrvatske seljaške stranke Stjepana Radića 1928 leta, dogodek, ki je v končni posledici vodil h kraljevemu državnemu udaru in k takoimenovani šestojanuarski diktaturi 6. januarja 1929. leta. Skupaj s tem aktom so bile razpuščene tudi politične stranke. V prvem obdobju diktature je v vladi sodelovala tudi Slovenska ljudska stranka, oziroma njen predsednik dr. Anton Korošec, ki pa je kasneje tudi sam prešel k opoziciji. Iz takratnega političnega dogajanja naj opozorimo predvsem na takoimenovane „ljubljanske ponktacije" (programske točke) Slovenske ljudske stranke leta 1932, ki so poudarjale temeljno zahtevo po združitvi razkosanih Slovencev v eno samo politično enoto, in glavnemu delu Slovencev v Jugoslaviji gre naloga to uresničiti. Zato — nadaljujejo punktacije — si morajo pridobiti Slovenci tak samostojen značaj, ki bo privlačna sila za Slovence izven Jugoslavije. V celoti so punktacije poudarjale zahtevo po federalistični oziroma avtonomistični ureditvi Jugoslavije. Omenili smo že, da je prišlo 1929. leta do uvedbe oktoirane ustave kralja Aleksandra s katero je bila država preurejena na takoimenovane banovine, med katerimi je dravska banovina zajemala integralni del slovenskega prostora, medtem ko se je dotedanja kraljevina SHS preimenovala v kraljevino Jugoslavijo. Prišlo je tudi do poskusa ustanovitve vsedržavne politične stranke, v končni fazi imenovane Jugoslovanska nacionalna stranka (JNS), kateri so se v Sloveniji pridruževali liberalci. Kasneje, po uboju kralja Aleksandra v Franciji (leta 1934) je izšla iz vladajoče stranke in iz opozicije nova vsedržavna stranka Jugoslovanska radikalna zajednica (JRZ). Med sestavnimi deli te stranke je bila tudi nekdanja Slovenska ljudska stranka, ki ostaja v Sloveniji od tega časa dalje na oblasti ves čas do kapitulacije stare Jugoslavije aprila 1941. Seveda pa so podana opozorila na politični razvoj Slovencev v predvojni Jugoslaviji le najosnovnejša skica, ki bi potrebovala vrsto poglobitev ob vprašanjih, ki so v njej komaj nakazana. Med njimi bi bile vsekakor na prvem mestu razmere po letu 1934, saj pomenijo predigro kasnejšemu dogajanju, vse do današnjega časa. Glede politične usmeritve JNS in JRZ naj še omenimo, da sta bili obe stranki v glavnem z istim programom, deloma pa tudi ljudmi. Po letu 1934 je bilo v glavnem spremenjeno le vodstvo in pritegnjene nekatere dotedanje opozicijske stranke, n. pr. Slovenska ljudska stranka.[4a]

II

Prehajam na označitev nekaterih potez slovenskega razvoja izven meja stare Jugoslavije. Po problematiki je ostajalo v tem času najbolj v ozadju **Slovensko Porabje,** po drugi strani pa problematika tega prostora v času med obema svetovnima vojnama še ni bila nadrobneje prikazana. Iz časa neposredno po prvi svetovni vojni naj omenimo, da prizadevanje jugoslovanske države po dodelitvi slovenskega prostora severno od današnje državne meje do Monoštra in reke Rabe na pariški mirovni konferenci ni imelo uspeha. Vemo tudi, da se je na porabskem prostoru tudi v letih med obema svetovnima vojnama nadaljevala mad-

---

4a Za Slovence v stari Jugoslaviji gl. knjigo Metoda Mikuža, Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941.

žarizacija in da je prišlo v tem času celo do spreminjanja in zamenjave slovenskih priimkov z madžarskimi. Dokončno so bila dalje pomadžarjena slovenska krajevna imena, medtem ko je bila slovenščina do kraja izrinjena iz javnega življenja. Za koroške Slovence pa je še posebej zanimivo dejstvo, da je po letu 1918 tudi na madžarski strani nastala za Slovence v Porabju in Prekmurju inačica vindišarske teorije. Po tej teoriji naj bi onkraj Mure ne živeli Slovenci, ampak Vendi, posebno ljudstvo, ostanek nekdanjih Vandalov. Dokazovali so tudi, da so tamkajšnji Slovenci vendske govoreči Ogri, da so se ti kraji kasneje poslovanili in podobno. V letih 1920 do 1922 je na Madžarskem izhajalo celo posebno „vendsko" glasilo „Domovina" s podobnim raznarodovalnim ciljem kot ga je pod naslovom „Koroška domovina — Kärntner Heimat" izdajal Kärntner Heimatbund na Koroškem vse do leta 1934. Razumljivo je, da je bila ves čas šola madžarska. Izjema je bil edinole 1939. leta šolski učbenik „Vend knjiga istenia", pripravljen v narečni obliki

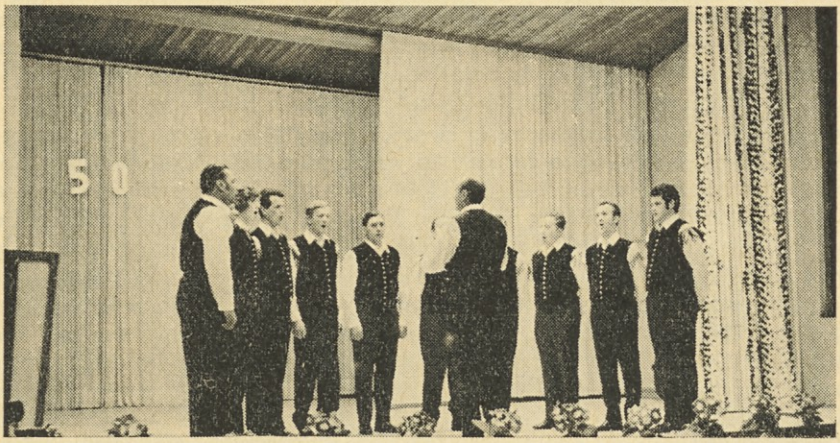

SPD „Jepa — Baško jezero v Ločah je lani praznovalo 50-letnico obstoja

in v madžarskem črkopisu. O Porabju lahko rečemo še, da ves čas predvojne madžarske države ni prišlo do posebnega političnega gibanja med Slovenci na Madžarskem, tako da predstavlja prvo politično organizacijo šele leta 1945 ustanovljena organizacija Osvobodilne fronte tudi na porabskem prostoru.

Kar se tiče Slovencev pod **Italijo**, smo že omenili, da je imela Italija tja do leta 1918 v posesti le beneške Slovence. Tega leta pa je s pristankom antante zasedla ozemlje Slovenskega Primorja in Istre do meje, ki jo je določil znani londonski pakt leta 1915, in še čez. Dalje ji je bil s senžermensko mirovno pogodbo prisojen koroški sodni okraj Trbiž. Povojno razreševanje mejnega vprašanja med Italijo in Jugoslavijo na tem mestu ne bomo obravnavali, saj bi zahtevalo samostojno predavanje, ki bi moralo seči v celoten splet italijansko-jugoslovanskih odnosov ne le v tem času, ampak v celotnem obdobju vse do leta 1941. Omenimo naj le, da je s podpisom znane rapalske pogodbe med Italijo in kraljevino SHS 1920 neposredno po koroškem plebiscitu (12. novembra 1920) dobila Italija pravico anketirati dotlej zasedeno ozemlje na vzhodu, naseljeno pretežno s Slovenci in Hrvati. To novo priključeno deželo so Italijani poimenovali „Venezia Giulia" (samo ime je nastalo že v prejšnjem obdobju). Slovenci so v začetku italijanske zasedbe uporabljali prevoj Julijska Benečija, kmalu pa se je udomačilo ime Julijska krajina, uporabljano vse do narodnoosvobodilne vojne, ko sta ponovno prevladali imeni Primorska, pozneje Slovensko primorje, in Istra.[5]

Nadroben oris položaja Slovencev in Hrvatov pod Italijo v času med obema svetovnima vojnama je nadrobno že pred leti orisal tržaški Slovenec dr. Lavo Čermelj v knjigi Slovenci in Hrvati pod Italijo, Ljubljana 1965. Prvotna izdaja knjige pa je izšla že leta 1936 v angleškem prevodu, ki mu je sledila tudi francoska izdaja. Knjigi sta bili ponatisnjeni po drugi svetovni vojni. Iz obsežno podanega pregleda takratne problematike Slovencev in Hrvatov pod Italijo moramo predvsem podčrtati šolsko reformo italijanskega prosvetnega ministra Gentilija iz leta 1923, ki je polagoma italijanizirala celotno šolstvo in do kraja odstranila slovensko besedo iz šole; ta je bila po dokončni uveljavitvi fašizma odstranjena tudi iz javnega življenja. Še več, Italijani so pričeli v tem času celo odrekati Slovencem in Hrvatom (v manjši meri pa južnim Tirolcem) priznavanje nacionalne individualnosti ter jih proglašati za „allogene", za tujerodce. Vzporedno s tem so bila do kraja italijanizirana vsa krajevna in ostala topografska imena, ki jih v nekaterih italijanskih zemljevidih najdemo za področje do nekdanje jugoslovansko-italijanske meje pri Postojni še danes. Posebno diskriminacijo pa je predstavljala uradna poitalijančitev slovenskih imen in priimkov, diskriminacija, ki je bila do kraja popravljena šele v zadnjih letih. Omenimo, da se je podobnega postopka poslužil tudi nacistični okupator na zasedenem Štajerskem in Gorenjskem po letu 1941. — V letih 1927—1928 so fašisti ukinili na območju Julijske Krajine še zadnje oblike slovenskih političnih in kulturnih organizacij, opazno pa je bilo tudi preganjanje vidnih Slovencev. Posledica je bila emigracija vrste Slovencev v Jugoslavijo, kjer so se prizadevali preko legalnih ustanov zagotoviti pravice slovenske skupnosti na Primorskem. V tem času je moral prenehati slovenski politični in deloma tudi ostali slovenski tisk. Tako opazimo le v obdobjih navideznega prijateljstva Italije z Jugoslavijo Mussolinijevo pripravljenost nekoliko popustiti ostrost režima do Slovencev. Tak primer je bil leta 1937, ko so Italijani izrekli pripravljenost po podobni ureditvi vprašanja jugoslovanskih manjšin v Italiji kot je bilo to urejeno za

5 Milica Kacin-Wohinz, Parlamentarne volitve in politične razmere v Julijski krajini 1921—1924, v: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1965, str. 4 sl.

južne Tirolce[6] (obljuba se je imela nanašati na privatni pouk slovenskega in hrvaškega jezika, na bogoslužje in izdajanje publikacij v materinščini). Ostalo je seveda pri besedah.
Razumljivo je, da so se primorski Slovenci upirali italijanskim raznarodovalnim in asimilacijskim težnjam. V prvih letih po prvi svetovni vojni je bil ta odpor usmerjen predvsem k ohranjevanju narodnih pravic. Bolj pa ko je fašistična oblast posegala v te pravice, bolj je rastel aktivni odpor, katerega nosilec je bila v drugi polovici dvajsetih let mlajša slovenska generacija. Vidna posledica tega odpora je bila leta 1927 ustanovitev ilegalne organizacije Slovencev in Hrvatov v Julijski krajini, znane pod imenom TIGR (Trst, Istra, Gorica, Reka), poleg tega pa je na

Folklorna skupina SPD „Zarja" v Železni Kapli je v preteklem letu izvedla številne nastope doma in pri sosednjih društvih ter gostovanjih v Sloveniji

Tržaškem avtonomna organizacija Borba. Akcije ilegalne mladine so vodile 1929. leta do prve obsodbe hrvaškega mladinca Vladimirja Gortana. Isto sodišče, ki je sodilo Gortanu je prihodnje leto na takoimenovanem prvem tržaškem procesu obsodilo na smrt še štiri voditelje Borbe, drugim pa naložilo do trideset let ječe. Po tem udarcu je slovensko ilegalno gibanje znova oživelo po letu 1932 ter se stopnjevalo vse tja do drugega tržaškega procesa že v času po okupaciji jugoslovanske države decembra 1941.[7] V celoti je bilo v ilegalnem gibanju več smeri, tako je tržaška skupina izhajala iz tradicij nekdanje liberalne narodne organizacije, medtem ko je prevladovala na goriškem krščansko-socialna struja. V tem času je bi-

6 Živko Avramovski, Balkanske zemlje i velike sile 1935—1937, Beograd 1968, str. 283—285.
7 Ista, Ob tridesetletnici drugega tržaškega procesa, Borec, št. 12, 1971, str. 721—339, zlasti str. 724 sl.

lo vzporedno z vedno bolj očitnimi imperialističnimi apetiti Italije opaziti med primorskimi Slovenci ponovna prizadevanja za aktivni boj proti fašizmu. Med nje spada tudi načrt za atentat na Mussolinija, ki je septembra 1938 obiskal Kobarid. Leta 1940, ko so tekle zadnje priprave Italije na vojno, so slovenski protifašisti iz Primorja razstrelili železniško progo pri Trbižu, svojo akcijo pa razširili tudi na nekdanje avstrijsko ozemlje, kjer je prišlo do več sabotaž na železniških objektih v okolici štajerskega Brucka.[8] Vemo tudi, da so pripravljali razstrelitev železniškega mostu pri Beljaku. — Seveda dejavnost slovenskih protifašistov ni ostala zakrita, tako da je prišlo leta 1940 do vrste aretacij Slovencev, ki so zajele več deset oseb. Po napadu na Jugoslavijo so fašisti dodali do tedaj aretiranim še nekaj oseb, večinoma prijetih v Jugoslaviji. Tako kot v začetku tridesetih let so tudi tokrat uprizorili politični proces, usmerjen proti narodnostnim in protifašističnim težnjam Slovencev. Proces se je pričel 2. decembra 1941, značilno pa je, da so se prav v dneh procesa pojavili v Trstu letaki Pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte s protestom proti procesu in z zahtevo po osvoboditvi obtožencev. V celoti je bilo na drugem tržaškem procesu obsojeno na smrt devet oseb, od katerih so bili štirje (med njimi tudi dr. Lavo Čermelj) pomiloščeni in obsojeni na dosmrtno ječo, ostali obtoženci pa so bili z izjemo oproščenih obsojeni na 978 let in 6 mesecev ječe. Po svojem značaju se je 1943. leta pridružil drugemu tržaškemu procesu znani proces proti skupini koroških Slovencev iz območja Sel in Železne Kaple v Celovcu. Lahko tudi rečemo, da je bila med cilji obeh procesov namera s krvavo justico odgovoriti na pričetke protifašističnega gibanja Slovencev v Italiji in v nemškem rajhu.

Prehajam na oris nekaterih vprašanj slovenske skupnosti na Koroškem v obdobju med plebiscitom in napadom na Jugoslavijo leta 1941. V celoti gre za problematiko ob kateri lahko podam radi odprtosti vrste vprašanj le nekatera opozorila in spoznanja. Še zlasti pa moram podčrtati, da so bila v zgodovinopisju načeta le nekatera vprašanja iz predvojne problematike slovenske skupnosti na Koroškem in gotovo bi to poročilo doseglo namen, ko bi vodilo k globljim osvetlitvam tudi z vaše strani. Sicer sem že pred časom skušal odgovoriti na vprašanje, koliko in kaj sta doslej prispevala neslovensko (predvsem avstrijsko-nemško) in slovensko zgodovinopisje in publicistika k razreševanju problematike koroških Slovencev v času med obema svetovnima vojnama. Iz zbranega gradiva sem prpravil obsežnejši bibliografski pregled (trenutno je v tisku op.), ki je pokazal na živahno predvsem publicistično polemiko med nemško in slovensko stranjo, poleg tega pa so že v tem času izšla nekatera znanstveno poglobljena dela, med njimi predvsem razprava prof. Frana Zwittra **Koroško vprašanje** iz leta 1937. V nasprotju z Italijo nastopa za Koroško še vedno vsaj delna zaprtost sočasnih arhivov pa tudi še neizrabljena možnost pisanja spominov. Izjema so ob Resmanovih spominih pač tipkopisni spomini dr. Franca Petka, ki še čakajo na natis. Posledica povedanega je pač dejstvo, da bodo v pregledu nekatera dejstva komaj nakazana in da pregled ne bo mogel zaobjeti celotne problematike.

Za izhodišče bi na tem mestu postavil opozorilo, da so s plebiscitom prešli koroški Slovenci v novo državo in v bistvu nov položaj. Ne le, da so bili podobno kot Slovenci na Madžarskem in v Italiji z državno mejo ločeno od matičnega naroda, ampak se je pričela njihova usoda vključevati v razvoj prve avstrijske republike in avstrijskega prostora. V primerjavi z dotedanjim položajem se je ločil po letu 1920 položaj Slovencev na Koroškem tudi po tem, da je nova država prevzela z

8 Prav tam.

mirovno pogodbo vrsto obveznosti do Slovencev na svojem območju. Ne da bi ponavljali določbe senžermenske mirovne pogodbe, naj opozorimo, da je ostalo ves čas prve avstrijske republike odprto vprašanje manjšinske zaščite, dejstvo, na katerega je pred nedavnim opozoril tudi koroški deželni glavar (prim. Kärntner Landeszeitung, 12. maja 1972). Predvsem pa je postala prva avstrijska republika v primerjavi z nekdanjo monarhijo večinska država nemško-avstrjskega prebivalstva, kar se je v koroškem okviru kmalu pokazalo s pospešenim izločanjem vidnih znakov slovenske prisotnosti v deželi, tako v javnem poslovanju kot v stikih manjšine z oblastmi. S plebiscitom se je spremenilo tudi politično življenje Slovencev na Koroškem, predvsem pa se je moralo zaradi posledic plebiscita to življenje znova obnoviti. Prvi tak poskus obnavljanja slovenskega političnega življenja je bil „Glas pravice", list, ki ga je pričel januarja 1921 izdajati monsignor Valentin Podgorc. List je izhajal do julija 1921, ko ga je zamenjalo novo glasilo Političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem „Koroški Slovenec". Značilno je, da sta morala zaradi nasprotovanja koroških nemških nacionalistov izhajati oba lista na Dunaju in kot ironija izstopa dejstvo, da se je „Koroški Slovenec" preselil v Celovec šele v času po znanem anšlusu — in še to na ukaz nacističnih oblasti (!). V letu po plebiscitu so Slovenci izdali svoj prvi program v novi avstrijski državi. Program je izhajal iz obvez avstrijske mirovne pogodbe kot predpogoja vsakršnega skupnega in miroljubnega sožitja obeh narodnosti v deželi. Podčrtoval je dalje nujnost ustreznega slovenskega zastopstva v deželnem kulturnem svetu kot najvišjem gospodarskem organu dežele, razvoj slovenskega zadružništva, predvsem pa združitev Slovencev v organizacijo, ki bi skrbela tako za korist posameznika kot za korist vseh koroških Slovencev. V celoti je na-

SPD „Bilka" ima tudi svoj inštrumentalni ansambel, ki ob raznih prireditvah skrbi za veselo razpoloženje

stopala slovenska politična organizacija tja do tridesetih let na volitvah samostojno. Dr. Petek v spominih poroča, da so imele politične stranke večinskega naroda (komunisti so bili izvzeti) dogovor, da se ne smejo vezati s slovensko stranjo. Pač pa je bilo še v letu plebiscita opaziti prizadevanje celovškega škofa dr. Adama Hefterja in nemških krščanskih socialcev po popolni vključitvi slovenskega političnega gibanja na Koroškem v krščansko socialno stranko, poskus ki pa ni uspel. Štiri leta kasneje se je dr. Petek po naročilu Političnega in gospodarskega društva razgovarjal z vodilnimi koroškimi socialnimi demokrati o odnosu med delavsko stranko in slovensko politično organizacijo. Kolikor vemo, je bila v ozadju pogovorov želja vodstva koroške socialne demokracije, da bi njen denarni zavod prevzel upravo nad finančnimi sredstvi slovenske zadružne zveze. Vsekakor do sporazuma ni prišlo, vzrok za to dejstvo pa moramo iskati tako v nasprotnih svetovnonazorskih gledanjih obeh partnerjev kot v nacionalizmu vodilnih koroških socialnih demokratov (posebej je tu omenjen dr. Zeinitzer). Neglede na to dejstvo zasledimo prav v tem času pri koroških socialnih demokratih premik v odnosu do slovenskega vprašanja, pogojen s splošnim političnim razvojem prve avstrijske republike, ki je v državnem okviru vodil še leta 1920 to stranko iz vladnih vrst v opozicijo. Na Koroškem je bil ta razvoj nekoliko počasnejši, saj so bili socialni demokrati šele leta 1923 iztisnjeni iz deželne vlade, kar je prihodnje leto vodilo do njihovega izstopa iz osrednje protislovenske organizacije, iz Kärntner Heimatdiensta, ki se je po tem izstopu preimenovala v Kärntner Heimatbund. Po izrinjenju iz deželne vlade so koroški socialni demokrati ne le zahtevali prepoved te nacionalistične organizacije, ampak tudi zaplembo njenega premoženja. V tem času moramo v stranki ločiti dve smeri: na eni strani zavzeto usmeritev nižjih strankinih delavcev po vključitvi slovenskega vprašanja v razredni boj avstrijskega delavskega razreda, kar se je še zlasti pokazalo na deželnem občnem zboru stranke oktobra 1924, ter na drugi strani vodilni strankin aparat, obtežen s hipoteko nemškega nacionalizma. Dr. Zeinitzer, kar smo že omenili, je bil predstavnik te struje.[9] — Nakazano dejstvo je vodilo 10. novembra 1925 k predlogu koroških socialistov deželnemu zboru, po katerem naj bi bila izvoljena posebna pritožna komisija tega predstavniškega telesa za Slovence. Po predlogu naj bi bila ob tej komisiji izvoljena tudi komisija, ki bi se pod predsedstvom deželnega glavarja ukavrjala z vprašanji slovenske šole in pripravila ustrezne predloge za ureditev tega vprašanja. Obe komisiji naj bi imeli značaj odborov deželnega zbora. Predlog je deželni zbor sprejel. V komisijo za pritožbe je bil delegiran ob predstavnikih meščanskega bloka in vodilnih socialnih demokratov kot predstavnik manjšine Vinko Poljanec, v šolski odbor pa so prišli kot predsednik dr. Zeinitzer, zastopnik liberalnega Landbunda M. Feinig, krščanskih socialcev dr. Reinprecht, velikonemec Dörflinger ter zastopnik manjšine dr. France Petek (kasneje se mu je pridružil še Ivan Starc). Kolikor mi je znano, je bil odbor za pritožbe mrtvorojeno dete. — Značilen za sprejem nakazanega predloga socialnih demokratov je dejstvo, da so se velikonemci distancirali od glasovanja o tem predlogu. Stališče ostalih nemških nacionalistov do socialnodemokratske pobude pa je jasno označil njihov tisk za „strankarsko politično gesto", o usodi predloga pa zagotovil, da je sploh vprašljivo ali bo prišlo do njegove praktične izvedbe.[10] Neglede na to se je

---

9 Tone Zorn, Med plebiscitom in napadom na Jugoslavijo, v: Vestnik koroških partizanov, št. 2, 1972.

10 Tone Zorn, Stališče koroških strank glede kulturne avtonomije za koroške Slovence v letih 1925—1968, Zgodovinski časopis 1971, str. 271 sl.

Pevski zbor SPD „Radiše" vodi šimej Wrulich, v preteklem letu pa mu je priskočil na pomoč sin Stanko, ki je z zborom že nekajkrat uspešno nastopil

predlog socialnih demokratov še isto leto povezal z apelom Nemcev iz Slovenije pristojnim na Koroškem, za ureditev slovenskega vprašanja izhajajoč pri tem iz načela soodvisnosti položaja slovenskih Nemcev od položaja slovenske manjšine na Koroškem. Tej intervenciji konec novembra 1925 je 16. januarja 1926 sledila spomenica Političnega in gospodarskega društva za Nemce v Sloveniji s pozivom koroški strani, da z ureditvijo slovenskega položaja prispeva tudi k izboljšanju položaja nemške manjšine v Sloveniji. Kot vidimo, je prišlo do tega apela neodvisno od koroških socialistov se pa je v celoti vključil v širšo zamisel o uveljavitvi posebne kulturne avtonomije za slovensko manjšino, ki je prav ta čas prišla iz Estonske in s katero so se ukvarjali tudi takoimenovani kongresi evropskih manjšin v Ženevi (predsednik teh kongresov je bil slovenski zastopnik v rimskem parlamentu dr. Josip Vilfan). Vendar pa se je koroški predlog bistveno ločil od estonskega. Medtem ko je izhajala estonska ureditev kulturne avtonomije za tamkajšnje Švede, Nemce in Ruse iz objektivnih znakov in osebnih izjav posameznikov, je skušala koroška inačica uveljavljati izključno subjektivni princip, katerega ozadje se je med razgovori za uresničitev take avtonomije za slovensko skupnost kmalu pokazalo kot sredstvo za zmanjšanje odporne moči koroškega slovenstva. Tako postaja razumljivo zakaj je februarja 1926 zajadral poziv Nemcev iz Slovenije v omenjeni šolski odbor koroškega deželnega zbora. Znano je, da sta slovenska predstavnika dr. Franc Petek in Ivan Starc aktivno sodelovala na sejah tega odbora vse do februarja 1927, medtem ko pri dokončni formulaciji načrta kulturne avtonomije zaradi vrste manjšini nenaklonjenih stališč na strani predstavnikov večinskega naroda nista več sodelovala. Neglede na to je bil predlog predložen deželnemu zboru 14. julija 1927, kot vzrok predložitve pa se kaže poleg pritiska nemških manjšin izven Avstrije in Nemčije tudi taktična pomoč jugoslovanskim Nemcem pred

parlamentarnimi volitvami tega leta (11. september 1927). Značilno je, da zasledimo kmalu po volitvah viharno ugovarjanje nemških koroških nacionalistov proti predlogu kulturne avtonomije, dejstvo, ki je zaenkrat še naletelo na obsodbo socialnih demokratov. O stališčih manjšine do predloga lahko rečemo, da so imeli Slovenci nekatere ugovore proti predloženemu osnutku in to na področju izključne subjektivne pripadnosti posameznika k določeni narodnosti ter proti prihodnji manjšinski šolski ureditvi. Dejstvo je, da je slovenska stran do maja 1929 sprejela vrsto določil zakonskega osnutka, tako da je ostalo v glavnem odprto le še vprašanje prihodnje šolske ureditve nadzorstva. Kljub temu dejstvu so vse v deželnem zboru zastopane politične stranke večinskega naroda dne 17. maja 1929 s posebno izjavo pretrgale nadaljnje razgovore s slovensko stranjo — krivdo za neuresničenje kulturne avtonomije pa prevrgle — na slovensko stran. Po letu 1925 je bilo vprašanje kulturne avtonomije tudi najtesneje povezano z uveljavljanjem „vindišarske" teorije, s pomočjo katere so skušali koroški nemški nacionalisti odrekati Političnemu in gospodarskemu društvu za koroške Slovence upravičenost nastopanja v imenu slovenske skupnosti. Teoretično podlago temu nastopanju je skušal 1927 leta, se pravi v času predložitve zakonskega osnutka kulturne avtonomije deželnemu zboru dati koroški zgodovinar in predsednik Kärntner Heimatbunda dr. Martin Wutte s spisom „Deutsch-Windisch-Slowenisch". Vzporedno s političnim uveljavljanje „vindišarstva" so pričeli koroški nacionalisti ob podpori podobnih organizacij iz rajha z načrtno kolonizacijo rajhovskega, predvsem protestantskega življa na območje južne Koroške. Vsi ti postopki so 1929. leta vodili k intervencijam predstavnikov nemških manjšin pri koroških sorojakih in kolikor vemo, tudi te intervencije niso vodile do oprijemljivejših rezultatov. Iz medsebojnih avstrijsko-jugoslovanskih stikih na področju manjšinskega varstva naj omenimo iz februarja 1931 obisk pisatelja Josefa Friedricha Perkoniga v Beogradu,[11] žal pa nadrobnejši podatki o Perkonigovih razgovorih niso znani. Za čas avtoritativnega režima je znano, da je prišlo do ponovnih načrtov za ureditev in izboljšanje položaja slovenske skupnosti in knjiga dr. Veitra Die Slowenische Volksgruppe in Kärnten, Wien-Leipzig je zanimiv dokument teh prizadevanj. Kolikor lahko presodim dostopno dokumentacijo in če moje opažanje ne odgovarja dejstvom, prosim za dopolnilo in popravek — lahko opažamo v tem času na strani režima do Slovencev dvoje usmeritev. Po eni strani so bila prizadevanja Dunaja po določeni ureditvi slovenskega vprašanja, seveda v okviru avtoritativnega režima in po drugi strani močnejši nacionalistični poudarek koroških krogov. Drugače bi ne bilo razumljivo dejstvo, da je 16. novembra 1936 naročil varnostni ravnatelj za Koroško zamenjavo slovenskega poznamenovanja južnokoroških krajev v glasilu manjšine z nemškim. Stranski opazovalec dobiva celo občutek, da so se koroške varnostne oblasti pri tem aktu zgledovale po Italijanih, ki so v tem času zahtevali zamenjavo slovenskih krajevnih imen z italijanskimi celo v slovenskih leposlovnih delih. Dostopna dokumentacija tudi dokazuje, da so se poskusi za ureditev slovenskega vprašanja 1937. leta povezali z zamislijo o recipročni ureditvi slovenskega vprašanja na Koroškem in problematiko nemške manjšine v Jugoslaviji in še posebej v Sloveniji. V tem okviru so 27. avgusta 1937 podpisali predstavniki kočevarskih Nemcev in koroških Slovencev (Ivan Starc, dr. Joško Tischler in Vinko Zwitter) osnovne smernice za ureditev položaja obeh manjšin. Smernice so se zavzemale za ukinitev vseh organiziranih in neorganiziranih napadov na manjšino na kulturnem, gospodarskem in političnem področju, vprašanje lojalnega zadrža-

11 Prim. Erich Nussbaumer, Josef Friedrich Perkonig, Klagenfurt 1963, str. 252—253.

Tudi pevski zbor SPD „Gorjanci" v Kotmari vasi je spet pričel z delom in to pod vodstvom Fridija Perkouniga. Želimo, da bi z delom uspešno nadaljeval

nja uradništva, predvsem pa učiteljstva do manjšine, v zadnji točki pa podčrtovale, da je kriterij narodne pripadnosti jezik in omenjale vzgojo zavednega učiteljskega naraščaja.[12]

Kar se tiče političnega razvoja manjšine, pomeni prelomnico leto 1930. Po eni strani je opaziti od tega časa dalje približevanje slovenske politične organizacije (Političnega in gospodarskega društva za Slovence) nastopajočemu krščansko-socialnemu režimu, po drugi strani pa je prav to dejstvo vodilo tudi do nasprotnih odmevov med manjšino. Kolikor lahko presodimo, pomeni preokretnico usmeritve slovenskih organizacij v smer krščansko socialne stranke spomenica slovenskih koroških duhovnikov zaupnikov slovenske politične organizacije sredi oktobra 1930. leta, namenjena podpori koroških Slovencev klerikalni stranki pri takratnih volitvah. Za kasnejši čas dokumentacija kaže, da si je skušal avtoritativni režim do kraja podrediti slovensko politično organizacijo, vendar se mu to ni v celoti posrečilo. Da bi se kljub prepovedi delovanja političnih strank ohranila slovenska narodna organizacija, je Ivan Starc še leta 1934 dosegel razširitev pravil osrednje slovenske kulturne organizacije, Slovenske krščansko-socialne zveze v tem smislu, da je mogla slovenska kulturna organizacija po razpustu političnih strank v prihodnjem letu prevzeti politično vodstvo koroških Slovencev, ukrep, katerega veljava se je pokazala predvsem po anšlusu Avstrije 1938. leta, ko so nacisti priznavali tej kulturni organizaciji zastopstvo slovenske manjšine. Vzporedno z razširitvijo pravil se je Slovenska krščansko-socialna zveza preimenovala v Slovensko prosvetno zvezo.

Upoštevajoč obdobje med koroškim plebiscitom in nacističnim napadom na Jugoslavijo, pomeni anšlus Avstrije tretjemu rajhu 1938. leta pričetek najbolj brutalnega

12 Dušan Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 1933—1941, Ljubljana 1966, 104.

nastopa nemškega nacionalizma do slovenske skupnosti. Kot za trideseta leta le lahko tudi za ta čas dotaknem nekaterih vprašanj. Gotovo je, da sta se že marca 1938 pokazali na nacistični strani v odnosu do Slovencev dve stališči: po eni strani prepričanje domačih nacistov da je nastopil čas za takojšnje uničenje slovenskega kulturnega in gospodarskega življenja. Nakazano namero zgovorno očrtujejo takratni nastopi proti slovenskim ustanovam, n. pr. v Št. Jakobu v Rožu. Po drugi strani pa lahko izluščimo zmernejše stališče osrednjih nacističnih oblasti, pogojeno iz zunanjepolitičnega odnosa nemškega rajha do Jugoslavije. V ilustracijo naj opozorimo, da je 27. marca 1938 opozarjal rajhovski Auswärtiges Amt svoje predstavništvo na Dunaju, da naj v interesu odnosov z Jugoslavijo posveti ravnanju s slovensko manjšino posebno pozornost. Brzojavka dalje pravi: „Prosim za brzojavno poročilo o razvoju in položaju v manjšinskem področju in za takojšnje korake v primeru potrebe. Izostati morajo ukrepi, ki naše odnose do manjšine prejudicirajo, dajejo opoziciji v Jugoslaviji material proti Stojadinoviću in škodujejo položaju naše lastne manjšine v Jugoslaviji".[13] Res pa je, da se tako Berlin kot koroški nacisti niso ločevali v končnem cilju, v uničenju koroškega slovenstva. Vendar pa je objektivno milejša taktika osrednjih rajhovskih oblasti omogočala vsaj v začetku več pomirljivejših izjav o slovenski skupnosti, pozneje pa še nadaljnje izhajanje „Koroškega Slovenca" in upoštevanje Slovenske prosvetne zveze kot predstavnika manjšine. To pa ne pomeni, da ni bilo že v začetku nacističnega obdobja najti vrsto protislovenskih groženj: ena prvih je bila vsekakor med pripravami za glasovanje, namenjeno podpori anšlusa v Pliberku izrečena grožnja dr. Hansa Steinacherja proti slovenskim „iredentistom". Aretacija posameznih Slovencev, med njimi aretacija nekdanjega deželnozborskega poslanca Vinka Poljanca, ki je na posledicah zapora celo umrl, so se v prihodnje pridružili izgoni vidnejših Slovencev v druge gaue rajha, tako predsednika Slovenske prosvetne zveze dr. Joška Tischlerja v Vorarlberg. Med nastopi režima proti manjšini je bila še jeseni 1938. leta odprava obstoječe utrakvistične šolske ureditve, iz februarja 1939 pa je znano, da so pričele oblasti zahtevati odstranjevanje dvojezičnih napisov na slovenskih ustanovah (tako na posojilnici na Bistrici na Zilji). Gledano z današnjim izkustvom nima v tem okviru posebno mesto prevzem do tedaj zasebne „vindišarske" teorije koroških nemških nacionalistov in njihovih organizacij v politiko režima do slovenske skupnosti. Tako je bil še v prvi polovici leta 1938 vpoklican v Hitlerjev državni zbor „predstavnik koroških vindišarjev" Franz Mikula (Kärntner Tagblatt 17. aprila 1938). Temu uvodu je sledila maja 1939 pri ljudskem štetju uvedba nove jezikovne in narodnostne kategorije „windisch", s podobnimi jezikovnimi izpeljankami, kot jih je prevzela druga avstrijska republika.
Ko ocenjujemo odnos koroških nacistov do slovenske skupnosti ne moremo mimo izjave enega vodilnih koroških nacistov Huga Herzoga dr. Francu Petku še v času pred anšlusom, da bodo nacisti po prevzemu oblasti odpravili koroško slovenstvo. Tega dejstva so se Slovenci po marcu 1938 dobro zavedali ter po anšlusu storili vse, da ne bi dali režimu vzroka za nove ukrepe proti slovenski skupnosti. Tako ni čudno, da so ob najavljenemu glasovanju za tretji rajh 10. marca 1938 pozvale slovenske organizacije manjšino naj glasuje za zedinjenje z Nemčijo. Danes vemo, da je prav ta poziv in dejstvo, da so mu Slovenci sledili, izbilo koroškim nacistom predvidene ukrepe proti manjšini, oziroma proti „iredentistom" v besednjaku dr. Steinacherja. Pregled „Koroškega Slovenca" opozarja, da je manjšina kljub nakazanemu dejstvu še nadalje poudarjala svoja narodna stališča in večkrat najdemo

13 Prav tam, 106.

narodnoobrambna opozorila, ki bi po prilu 1941 nedvomno vodila vsaj v koncentracijsko taborišče. Seveda pa so z aprilom 1941 odpadli še zadnji zadržki do koroških Slovencev in po nacističnih načrtih bi morala sedaj izginiti še zadnja slovenska beseda, kar naj bi se med drugim doseglo z izgonom dela Slovencev iz domače dežele. Kolikor poznamo danes nacistično dokumentacijo, lahko rečemo, da se je vsaj od druge polovice leta 1939 — se pravi od sklenitve sporazuma Hitler-Mussolini o preselitvi južnotirolskih in kanalskih Nemcev v rajh pričelo povezovati slovensko vprašanje še s to preselitvijo, saj je bilo treba najti primerna posestva in zemljo za rajhovske optante. Za razumevanje položaja Slovencev v prvem letu nacistične vladavine naj na tem mestu ob zaključku povzamemo pregled, ki ga je podal na občnem zboru Slovenske prosvetne zveze njen predsednik dr. Joško Tischler. Potem ko je podčrtal lojalnost do države in kulturno povezanost z „materinskim narodom" je dejal, da je po anšlusu „izginilo... marsikaj kar smo imeli: izginilo je 67 dvojezičnih šol, v katerih je po uradni statistiki prihajalo v šolskem letu 1936-37 10.253 slovenskih otrok, izginil je slovenski abecednik, prepovedana je celo latinica, cela vrsta slovenščine zmožnih učiteljev je prestavljenih v nemške kraje. Da bi se germanizacijo še pospešilo naj pomagajo otroški vrtci, katerih ponemčevalne naloge se po listih javno priznava."

Tone Zorn

Zvestoba

Brat rodni, v zvestobo dal si mi roko
ko naših polj gledala sva zelenine;
sva v upanju, veri, prisegla v nebo,
da v grudi zasidrava si korenine.

In zrla sva naše doline, gore,
poslušala naših vasi govorico...
Besede kot strune še v srcu zvene...
kot pele bi bratom — pradedov zdravico.

Oj, polja so pela in vriskal je log,
družine so v slogi z zvonovi žebrale,
v ljubezni povezan je vaški bil krog,
ko babice deci so pravljice brale.

Kaj spev ta zdaj joka, kaj zemlja ječi
in sliši ropot se zločeste lopate?...
Glej tujec napil se je naše krvi
v posmeh s smrtno zdravico — za brate.

Ne jokaj, brat, sestra, ne jokaj, moj rod
se krepko pomeri s krivično lepoto.
Na zemlji domači tedaj boš gospod,
če tujcu ne boš se prodal — za copato!

Li - ra

Utrakvistična šola v dunajskem parlamentu

Med viri iz katerih lahko izluščimo jasnejšo sliko položaja koroških Slovencev v času pred prvo svetovno vojno, zavzemajo vidno mesto stenografski protokoli zasedanj dunajskega parlamenta. Posebno v drugi polovici 19. stoletja, nekako od leta 1870 dalje, najdem ravno v teh virih zanimive dokumente, ki nam govore o različnih vprašanjih koroške stvarnosti. To so interpelacije slovenskih poslancev, ki se pritožujejo nad nepravilnostmi in krivicami na Koroškem ali na katerem koli drugem ozemlju slovenskega etničnega prostora.

Med mnogimi interpelacijami iz tega časa je še posebno zanimiva interpelacija o utrakvistični šoli, ki jo je 2. marca 1882 na 202. seji poslanske zbornice dunajskega parlamenta prebral takratni slovenski poslanec dr. Josip Vošnjak (Stenographisches Protokoll — Haus der Abgeordneten — 202. Sitzung der 9. Session Seite 7137). V interpelaciji, dolga je skoraj 40 tipkanih strani, je poslanec Vošnjak dokaj nadrobno prikazal diskriminacijsko politiko monarhične avstro-ogrske vlade do Slovencev in še posebno do koroških Slovencev. Največ pozornosti je posvetil problematiki utrakvističnega šolstva na Koroškem, ki je takrat „praznovalo" desetletnico obstoja.

V uvodnem delu interpelacije se je Vošnjak ustavil na šolski politiki avstrijske vlade na Kranjskem in Primorskem ter ugotovil, da kljub dvema resolucijama iz leta 1880 ni prišlo do izboljšanja položaja na srednjih šolah na Slovenskem. Od objave obeh resolucij sta minili dve leti, toda vse je ostalo po starem in slovenščina še vedno ni našla mesta kot šolski jezik. Tako je bila na primer v Gorici nemščina v srednjih šolah še vedno šolski jezik, čeprav so bili slovenski in italijanski dijaki v večini. Posledica tega je bila, da se dijaki slovenske in italijanske narodnosti niso mogli vpisati na srednje šole, ker niso znali dovolj nemškega jezika. Značilen je podatek, da se od 44. šolarjev kar 14 ni moglo vpisati na šolo, ker niso dovolj obvladali nemščine.

Podoben položaj je bil v Trstu, ob obali in v Istri, kjer so bile samo nemške šole in nobene slovenske ali italijanske. To je bilo v nasprotju z etničnim stanjem na tem področju. Celo na Kranjskem, kjer so v ljudskem štetju leta 1880 našteli 447 366 Slovencev in le 29.392 Nemcev so bile le tri srednje šole, ki so nosile ime slovensko nemške: v Ljubljani, Kranju in Novem mestu. Vošnjak meni, da je tako poimenovanje smešno, kajti v teh šolah so bili vsi glavni predmeti v nemščini. Na Štajerskem so bile srednje šole v Celju, Ptuju in Mariboru, toda pouk je bil samo v nemščini, četudi statistični podatki iz tistega časa kažejo, da je polovica učencev slovenske narodnosti in da imajo le-ti slabši uspeh ravno zato, ker so prišli iz slovenskih ljudskih šol, s slovenskim učnim jezikom.

Na ljudskih šolah je bil položaj boljši. Vošnjak je poslancem povedal, da je ljudska šola v Gorici slovenska, da pa imajo Slovenci in Hrvati v Istri, ki se hočejo vpisati v svoje ljudske šole nemalo težav. Na Kranjskem so bile ljudske šole za Slovence slovenske, razen na Kočevskem, kjer je bilo prebivalstvo nemško. Posebnost so bile šole na Štajerskem, kjer najdemo slovenske in slovensko-nemške šole.

Najbolj kritičen je bil položaj na Koroškem. To področje na katerem živijo Slovenci nas na tem mestu tudi najbolj zanima. Vošnjak je na začetku poročila o položaju osnovnih (ljudskih) šol na Koroškem najprej odgovoril na nepravilne razlage njegove interpelacije na 186. seji poslanske zbornice. Vodstva nekaterih občin so namreč trdila, da je neresnična njegova trditev, po kateri naj bi se veliko slovenskih občin izjasnilo za slovenski pouk, nemščina pa naj bi bila samo učni predmet. Vodstva občin so trdila, da so se takrat (menda leta 1867 po Vošnjaku) vse občine izjasnile za pouk v nemščini. Vošnjak je še enkrat poudaril, da so se občine takrat odločile za nemščino kot učni predmet, ne pa za nemščino kot učni jezik. Svojo trditev je podprl in dokazoval z vlogo občinskega vodstva v Svečah iz 24. oktobra 1869, ki je bila vložena, ko je deželni šolski svet mimo želja in volje slovenskih občin odredil nemščino kot učni jezik, sklicujoč se na želje večine občin: „Prepričani smo", pravijo v vlogi občinski možje iz Sveč, „v koristnost nemškega jezika, toda odločno moramo zatrditi, da je slovenščina ravno tako koristna. Če je koristnost splošna norma, potem moramo koroški Slovenci odločno predlagati, da naj se v vseh šolah na nemških področjih slovenski jezik uvede kot obvezni učni predmet. Tako domnevo bodo koroški Nemci odločno zavrnili, čeprav bi jim bilo znanje slovenskega jezika prav tako koristno, kot nam znanje nemškega. Trdimo tudi, da je uvajanje slovenskega jezika v nemške šole nujno potrebno, kajti Nemci, ki so uradniki na slovenskih področjih, jezika ne razumejo, medtem ko Slovenci na nemških okoliših nemščino prav dobro obvladajo". Zaradi teh razlogov je občina Sveče želela v svoji šoli pouk v slovenskem jeziku. Občina se je

Igrlaci SPD „Zarja" v Železni Kapli so lani naštudirali ljudsko igro „Miklava Lipa", ki sta jo dramatizirala Jurij Pasterk in Marjan Srienc

sklicevala tudi na državni zakon o ljudskih šolah, po katerem ni namen šole samo poznavanje različnih učnih predmetov (in tudi to je mogoče le, če se jih učenci učijo v materinščini), ampak mora ljudska šola otroka tudi razvijati, da bo mogel ko doraste samostojno misliti in delovati. Razvijati pa ga je mogoče samo v materinem jeziku.

Vloga občine Sveče ni bila edina vloga te vrste. Podobne vloge so na koroški deželni šolski svet poslale tudi občine Št. Jakob, Kazaze in Jezersko. Že samo vloge teh občin so bile dovolj, da je Vošnjak lahko podrl trditev vodstev nekaterih občin. Kot je bilo pričakovati, je deželni šolski svet vse te vloge odklonil in odločil, da vse ostane po starem. Učitelji naj bi najkasneje po Veliki noči začeli s poukom v nemščini, s tem bodo, tako je menil deželni šolski svet, otroci pridobili množico besed in stavkov ter spretnost v nemškem jeziku tako, da z nemščino kot učnim jezikom ne bodo imeli več težav.

V nadaljevanju interpelacije in prikazovanja težkega stanja slovenskega osnovnošolskega pouka na Koroškem se je dr. Vošnjak dotaknil tudi prošnje 97 katehetov z tega področja. Kateheti so 11. marca 1878 poslali deželnemu svetu prošnje in želje v zvezi s poukom verouka na ljudskih šolah. Pri tem so se sklicevali na državni zakon o ljudskih šolah, ki je predpisoval vero kot učni predmet na ljudskih šolah in za katerega je predvideval uporabo učbenika. Slovenski katekizem so sicer imeli, toda v šoli se učenci niso učili tako dolgo slovensko brati, da bi ga lahko uporabljali. Nemško seveda tudi niso znali dovolj in tako je bil verouk v šoli brezploden. Kateheti so se v svoji vlogi pritoževali nad učnim režimom in poudarjali, da je uvajanje nemškega učnega jezika v čisto slovenske šole proti vsem pedagoškim načelom, ter da pomeni oviro in „coklo" pri izobrazbi slovenske mladine. Morda najbolj značilna je njihova trditev, da se ljudska šola ne sme ponižati v nekakšno ustanovo za učenje jezika (Sprachlehranstalt), kajti njen osnovni namen mora biti izobrazba. Tedanje šolske oblasti pa so hotele z utrakvistično šolo doseči, da bi se slovenski otroci preko uvajanja v nemščino približali in končno spojili z nemštvom.

Duhovniki so šli v svoji vlogi še dalje. Predlagali so, da bi slovenščina ostala učni jezik do petega leta in da bi šele potem začeli uvajati nemščino kot učni jezik. Tudi ta peticija pri deželnem svetu ni našla odmeva in vse je ostalo po starem.

Peticija slovenskih duhovnikov pa ni ostala osamljena. Oglasil se je tudi koroški škof Wiery in poslal peticijo na prosvetno ministrstvo, v kateri je podprl zahteve duhovnikov. Wiery je bil sicer Nemec, vendar se je že v zrelih letih naučil slovenščine. Slovenščine pa se je tudi moral naučiti saj je bila tretjina njegovih vernikov slovenske narodnosti. To dejstvo potrjuje tudi štetje iz leta 1880 ko so na Koroškem našteli 102 252 Slovencev in 241 585 Nemcev.

Škofijski ordinariat je zaključil svojo vlogo s prošnjo, naj ministrstvo izda za vsa slovenska in jezikovno mešana šolska okrožja veljavne uredbe, po katerih slovenščina ne bi bila več fakultativni, ampak obvezni predmet z določenim številom učnih ur.

Prošnja škofa Wieryja kaže na zapostavljanje slovenskega šolstva, še posebej če upoštevamo, da v popolnoma slovenskih krajih in šolah, s popolnoma slovenskimi učenci, njihov materin jezik ni bil obvezen predmet in so se otroci, ki niso znali niti besede nemško že v drugi polovici prvega šolskega leta učili v nemškem, njim tujem jeziku.

Kot opozarja Vošnjak pa so o tem vprašanju spregovorili tudi koroški učitelji sami, ko so se 29. in 30. marca 1875 zbrali na zasedanju v Pliberku. Zahtevali so slovenski učni jezik že v prvem letu šolanja.

SPD „Bilka" v Bilčovsu ima tudi prijateljske stike s prosvetnimi društvi na Primorskem
Na sliki posnetki z gostovanja Prosvetnega društva „France Prešeren" iz Boljunca v Bilčovsu

Vse to je na Koroškem, kot pravi Vošnjak, privedlo do „zmešnjave" v osnovnošolskem pouku. Učitelji niso vedeli kdaj naj začno s nemškim poukom, deželni šolski svet pa se je skrival za prozornimi in salamonskimi frazami, češ da se mora pouk začeti brž ko znajo učenci dovolj nemško, toda najkasneje po Veliki noči. Kakšno je bilo tačas stanje na šolah nam jasno pokaže primer nekega nemškega učitelja, ki ga je deželni svet poslal učit v Kotmaro vas in ki ga je v poslanski zbornici povedal tudi Vošnjak. Ko je učitelj začel poučevati v nemščini ga seveda otroci niso razumeli, pa tudi on ni razumel otrok. Zato je prosil dež. šol. svet naj ga razreši te službe. Deželni svet prošnji ni ugodil in učitelj je še naprej ostal na svojem mestu, z nasvetom „da naj kar govori nemško z otroki, saj ga bodo sčasoma že razumeli". Drugi še bolj značilen primer stanja na koroških šolah pa je odredba celovškega okrajnega šolskega sveta (v letih 1878 in 1879) po kateri naj bi vsi šolarji, ki se v prvem letu ne bi dovolj naučili nemškega jezika ostali v prvem razredu in sicer tako dolgo, dokler ga ne bi znali. Taka odločitev okrajnega šolskega sveta je začudila celo krajevni šolski svet v Bistrici, ki si je vedno želel na svoji šoli nemški pouk (po Vošnjaku). Poslali so pritožbo na deželni šolski svet, v kateri razlagajo nespametnost te odločitve in ugotavljajo, da bi morali slovenski otroci najmanj 4 leta preživeti v prvem razredu, preden bi znali zadosti nemško. Pritožbo so zaključili z ugotovitvijo, ki marsikaj pove: „In kaj naj bi učitelji drugega razreda delali pred praznimi šolskimi klopmi". Posledica tega je bila, da je deželni šolski svet ukinil uredbo okrajnega šolskega sveta v Celovcu.
Vsem Peticijam, pritožbam, prošnjam in željam navkljub pa se ljudsko šolstvo na Koroškem ni spremenilo. Že v prvem šolskem letu so začeli poučevati v nemškem jeziku in zato je bil za „slovenske" šole predpisan samo en slovenski učbenik. To je bil znani Prešernov abecednik, pa še ta ni bil samo slovenski, ampak tudi slovensko-nemški. V tem abecedniku so otroci do 36. strani lahko brali v slovenščini, od tu naprej pa v nemščini. To je bilo po mnenju takratnih šolskih oblasti zadostno poznavanje materinega jezika. Toda deželni šolski svet je ugotovil, da tako ne bo dosegel željenih uspehov pri ponemčevanju in je v sedemdesetih letih izdal novo knjigo „Anleitung zur Einführung slowenischer Kinder in die deutsche Sprache für die Volksschullehrer Kärntens". Vošnjak se v interpelaciji največ ustavlja pri uvodu v to knjigo, ki pa je v bistvu napotek deželnega šolskega sveta (avtor namreč ni znan) kako čim prej ponemčiti slovenskega otroka.
Naj na koncu tega sprehoda po interpelaciji dr. Josipa Vošnjaka omenim le še eno dejstvo, ki se ga je tudi dotaknil v svojem govoru. Govoril je o časopisju in knjigah ter ugotovil, da morda v nobeni deželi ni tako malo časopisov in knjig kot na Koroškem, a se je vendarle ustavil ob pamfletu, ki je izšel v „Freie Stimmen". Ta se glasi:

„Das Windische bloss nucamo
Wenn reden wir z ljub' mamico
Alj očkam, bratom mit dem Knecht
Nur das slovensko kommt uns recht"*

Vošnjak je ta pamflet uporabil kot dokaz, da je slovenščina ljudski jezik, ki ga ljudje uporabljajo ko govorijo z mamo, očetom, bratom ali hlapcem in da ga kot takega ni mogoče izriniti iz ljudske šole.

Dušan Nečak

---

* Izraz Windische v tem času nima enakega pomena kot danes. Takrat je ta izraz pomenil isto kot Slovenec.

Slovenska politika na Koroškem v drugi polovici sedemdesetih let 19. stoletja

Gustl Malle

(Govor na zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Škofji Loki)

O slovenski politiki na Koroškem v drugi polovici sedemdesetih let 19. stoletja je le malo napisanega. V Koroškem zborniku[1] leta 1875—1879 seveda niso posebej obravnavana. Gestrin-Melik[2] in J. Pleterski[3] v svojih delih omenjajo sodelovanje slovenskega gibanja z nemškim konservativnim taborom. To sodelovanje slovenskemu gibanju ni prineslo pozitivnejših rezultatov.

Število aktov v deželnem arhivu v Celovcu o slovenski politiki na Koroškem v letih 1875—1879 je zelo pičlo. Predvsem ti akti niso obsežni, deloma enostavno niso dostopni. Vsa druga je slika za dobo pred letom 1875 in za čas po letu 1879.

V letih 1875—1879 so izhajali na Koroškem slovenski listi: Besednik[4], Slovenski prijatel, Kmetijski listi,[5] in Slavjan.[6] Nadaljnje informacije nam nudi nemško časopisje — predvsem Einspielerjeva lista Kärntner Blatt in Kärntner Volksstimme. Seveda ne smemo prezreti slovenskega časopisja izven Koroške. Slovencem nasprotno nemško časopisje je zanikalo obstoj slovenskega gibanja na Koroškem in s tem slovenske politike na Koroškem nasploh. Dosledno je ponavljalo teze deželnega odbora, ki jih je le-ta formuliral leta 1876 v protestnem pismu notranjemu ministru Taaffe-ju[7]. Deželni odbor je protestiral proti odloku notranjega ministra, ki bi bil slovenščini pripomogel v šolah in v uradih na Koroškem do večje veljave. Upoštevanje slovenščine v šolah in v uradih na Koroškem so zahtevali slovenski državni poslanci. Protest koroškega deželnega odbora je imel uspeh. Po nasvetu notranjega ministra sta ministrstvo za bogoslužje in pouk ter ministrstvo za pravo takoj spremenila svoje stališče.[8]

Besednik je postal leta 1875 izključno glasilo DSM.[9] Iz lista, ki ga je urejeval Jože Gole, so izginila vsa poročila politične vsebine. Tudi Slovenski prijatel v teh letih ni prinašal političnih poročil. Pravtako Slavjan v tem pogledu ni informativen.

Oblasti so zakone neizprosno izvajale. Tako je na primer objava pesmi s socialno vsebino v Besedniku takoj povzročila zaplembo lista.[10] V pesmi je avtor slikal težave kmečkega človeka in obsojal postopanje biričev in davkarij. Cesar, ki vendar nima praznih rok, naj bi na plačilo davkov počakal. Biričem naj se kmet upre, pravi avtor. Slovenski prijatel si je z objavo programa lista Kärntner Volksstimme nakopal tiskarsko pravdo.[11] Andrej Einspieler in odgovorni tiskar tiskarne DSM sta bila obsojena.[12] Kmalu zatem je bil Einspieler znova obsojen zaradi objave pridige s politično vsebino v Slovenskem prijatlu.[13]

Drugačen je bil položaj Kmetijskih listov. Kot izrazito strokovni list ni mogel priti v težave z oblastjo. Prizadevanja za ustanovitev Kmetijskih listov segajo verjetno v dobo taborskega gibanja. Slovenski kmet je po svojih zastopnikih v Kmetijski družbi za Koroško zahteval ustanovitev slovenskega strokovnega kmečkega lista. Kmetijska družba je list ustanovila po naročilu občnega zbora šele leta 1874. Družba je denarno omogočila izid lista in pričakovala, da bo po ustanovitvi lista pristopilo družbi večje število slovenskih kmetov. Pričakovanje se ni uresničilo. Članstvo je naraslo zaradi ustanovitve lista le za 93 in 38 starih članov je zahtevalo slovenski list.[14] Kmetijski listi so bili le priloga nemškemu glasilu družbe. Novi člani so torej dobivali oba lista. Na slovenskem področju Koroške je imela kmetijska družba veliko število članov. Procentualno nikakor ni zaostajalo za nemškim delom Koroške. Večina članov iz slovenskega dela Koroške so bili Slovenci. Ko je kmetijska družba razpravljala na občnem zboru leta 1876 o nadaljnjem izhajanju slovenskega lista, so se izrekli zastopniki kme-

tov iz kmečkih okrožij: Grabstein, Podklošter, Dobrla vas in Pliberk za nadaljevanje lista. Pliberški zastopnik župnik Kuster je celo izjavil, da bo 3/4 članov pliberškega okrožja izstopilo iz družbe, ako bi le-ta ukinila Kmetijske liste. Za nadaljnjo izdajanje slovenskega lista se je izrekel tudi zastopnik okrožja Wolfsberg.[15]
Ukinitev slovenskega lista je predlagal občnemu zboru Taurer, zastopnik kmetov iz Dellach-a.[16] Argumentiral je, da Slovenci itak razumejo nemški. Župnik Kuster mu je nasprotoval; zastopniki imenovanih okrožij, ki so v poročilih družbe označeni kot slovenski, so menili, da pri znanih gospodarskih razmerah ni mogoče pričakovati večjega sodelovanja kmetov.
Leto nato je Taurer ponovno predlagal generalnemu zboru družbe ukinitev slovenskega lista.[17] Tokrat je poudarjal, da dvajsetina članov družbe povzroča četrtino deficita, ki ga je imelo družbino glasilo. Izrecno je poudarjal, da stavlja predlog le iz finančnih ozirov. Debata je bila živa. Predsednik družbe je dal predlog na glasovanje in še posebej podčrtal, da nihče izmed govornikov, ki so govorili proti nadaljnjemu izhajanju slovenskega lista ni imel v misli nacionalnega momenta. Pri glasovanju je prodrl Taurer s 35 glasovi; 20 delegatov je glasovalo za nadaljnji obstoj Kmetijskih listov.[18] Pri ukinitvi Kmetijskih listov je igral finančni aspekt gotovo svojo vlogo, ni bil pa edini vzrok ukinitve lista.
Odgovorno uredništvo Kärntner Blatt-a je konec aprila 1875 prevzel J. Jereb.[19] Dejanski urednik lista je bil seveda še naprej A. Einspieler. Oblast je izvedla v tej zadevi preiskavo, ki pa ni privedla do zaželjenega cilja. Začetka 1876 je A. Einspieler list ukinil[20] in marca istega leta ustanovil list Kärntner Volksstimme.[21] V programu je omenil, da bo list zagovarjal načela enakopravnosti vseh narodov in jezikov v smislu § 19 državnega temeljnega zakona.[21] Odgovorni urednik lista naj bi bil postal Ernest Sattinger, ki ga oblasti niso akceptirale. Roßbacher je prevzel založništvo lista. Odgovorni urednik je postal J. Jereb. V ozadju je seveda deloval Andrej Einspieler. Za publicistično delovanje A. Einspielerja pri Kärntner Volksstimme se je 1879 zanimalo ministrstvo za bogočastje in pouk.[22]
Matija Majar je decembra 1875 naznanil oblastem konec „Trdnjave". O delovanju tega političnega društva po letu 1873 ni poročil. Prvi predsednik Trdnjave se je preselil iz Koroške. O njegovem nasledniku Janezu Krasniku ne vemo ničesar. Leta 1877 je ukinilo svoje delovanje še bralno društvo v Kapli ob Dravi. S tem so bili uničeni zadnji zametki slovenskega liberalizma na Koroškem.

Slovensko politično gibanje na Koroškem v teh letih ni delovalo samostojno. Slovenci so sodelovali z nemškimi konservativci. Andrej Einspieler je s svojim delom pomagal organizirati nemški konservativni tabor. V deželnem zboru je konsekventno zastopal načela enakopravnosti.
Ko je A. Einspieler organiziral v letih 1875—1876 katoliško-konstitucionalno slovensko društvo za volilni okraj Velikovec in podobno društvo za Rož s sedežem v Borovljah o samostojni slovenski politiki na Koroškem ni več sledu.

Potrebno bi bilo nadrobno preštudirati delovanje Kmetijske družbe za Koroško v letih 1875—1879. Cela vrsta Slovencev je delovala pri tej družbi. Naj imenujem le okrajnega šolskega nadzornika Jožeta Černuta, župnika v Pliberku Valentina Kusterja, Johanna Obereggerja iz Podkloštra, Filipa Poschingerja iz Borovelj, Meglitscha iz Dobrle vasi ter profesorja Robido. Sicer je družba tožila, da Slovenci ne plačujejo članarine in da zapuščajo družbo. To pa ni bila le specefična lastnost Slovencev. Število članstva družbe ni nazadovalo samo v slovenskih delih dežele. Leta 1874 je imela družba 2723 članov, leta 1876 le 2486 članov.
Nacionalnega vprašanja se Kärntner Blatt 1875 dotakne zelo redko. Splošne zahteve po enakopravnosti seveda ostanejo. List poroča o želji prebivalcev labodske doline,

Pevski zbor SPD „Danica" v Št. Vidu v Podjuni je praznoval 60-letnico obstoja
Na sliki zgoraj: Zbor na jubilejnem koncertu pod vodstvom Hanzeja Kežarja,
spodaj: po enem izmed prvih nastopov po ustanovitvi (na novi maši)
Četrti od desne je ustanovitelj zbora Andrej Miče j

da se priključijo k Štajerski. Prebivalci so menili, da so s strani centralnih uradov v Celovcu v gospodarskem oziru zapostavljeni. Slovenci nič nimajo proti, je menil ist in nadaljeval, da centralni uradi skrbijo le ga gornjo Koroško.[23]
O posebnem delovanju katoliškega-konstitucionalnega slovenskega društva za volilni okraj Velikovec ne moremo poročati. Društvo je imelo nalogo, da organizira in da podpre pri volitvah konservativne kandidate. Ob ustanovitvi društva je Kärntner Volksstimme omenila, da je bil Einspieler izvoljen od slovenskih kmetov-katoličanov. V društvu je aktivno deloval že omenjeni Meglitsch. Tudi društvo v Rožu ni bilo posebno aktivno.
Oblast je vsako slovensko gibanje in vsako slovensko aktivnost zatirala. To moramo trditi tudi ob primeru razdelitve občine Dobrla vas. Oblasti seveda niso navedle pravega vzroka razdelitve občine, marveč so trdile, da je občina za upravo prevelika. Kärntner Volksstimme je videla korak oblasti iz nacionalnega vidika. Občino Dobrlo vas so oblasti po Kärntner Volksstimme razdelile zaradi slovenskega uradovanja župana Samitza,[24] ki je bilo oblastem trn v peti.
1878 je nad 90 katehetov zahtevalo, da se naj v ljudskih šolah poučuje v zadostni meri v slovenskem jeziku. Šolarji niso znali brati slovenskih verskih učbenikov in kateheti so morali šolarje podučevati šele iz slovenščine. Prošnje oziroma zahtevo katehetov je podprl tudi celovški škof Valentin Wiery. Prošnja ni imela uspeha.
Koroški deželni šolski svet je izdal 1878 brošuro[25] o pouku nemščine na utrakvističnih šolah in nasvetoval, da se s poukom nemščine prične v prvem razredu ljudske šole in da se nemščina uporabi tudi kot poučni jezik že v prvem razredu ljudske šole. Kärntner Volksstimme je o brošuri Koroškega deželnega šolskega sveta poročala in zavzela do nasvetov negativno stališče.[26] Konec leta 1879 je list bralcem ponovno razložil, kaj terjajo Slovenci v zvezi z upoštevanjem slovenskega jezika v šolah in v uradih.[27]
Omenili smo že delovanje Slovencev pri Kmetijski družbi za Koroško. V letih 1875—1879 so morali igrati Slovenci pri tej družbi še pomembno vlogo. Člani družbe so se intenzivno ukvarjali s socialnim vprašanjem kmečkih poslov. Slovenec Meglitsch je že leta 1850 precej točno napovedal, kdaj bodo na Koroškem postala socialna vprašanja kmečkih poslov aktualna. Diskusija o socialnih problemih kmečkih poslov ni potekala v slovenskem listu marveč v nemškem listu družbe v Mitteilungen über Gegenstände der Haus-, Land- und Forstwirtschaft Kärntens. Potek te diskusije bi bilo potrebno posebej analizirati. Diskutanti so se približevali socialističnim gledanjem. Benno Martiny je bil mnenja, da so bede delavstva v kmetijstvu krivi delodajalci. Previdno je načel tudi vprašanje lastništva.[28] Vmes je posegla oblast, ki je diskusijo usmerila na manj nevarna pota. Proti pisanju Benno Martiny-a so se oglasila nekatera kmetijska okrožja.[29] Družba je poudarila, da so prispevki le mnenja posameznikov.
Andrej Einspieler se je v svojih listih Kärntner Blatt in Kärntner Volksstimme pravtako mnogo ukvarjal s socialnimi vprašanji. Gledal je socialno vprašanje seveda iz krščanskega zornega kota. Pri tem je treba upoštevati, da je bil A. Einspieler zelo dobro informiran o socialnih problemih v drugih deželah. Poznal je ideje in delovanje Kolpinga, Kettelerja in njihovih privržencev.
Že v listu Kärntner Blatt je Einspieler razpravljal o socialnih problemih kmečkih poslov. Tako se je zavzemal leta 1875 za to, da bi kmetje nastavljali le dninarje, ki bi jih lahko vsak čas odpuščali.[30] Predlagal je sklenitev zakonov o kmečkih delavcih in se zavzemal za „krščanski hišni red“ po katerem bi morali biti posli in dninarji ter delodajalci katoličani.[31] Orisal je naloge in pravice delodajalcev in delojemalcev. Istočasno se je zavzemal za Komoro pomožnih delavcev.[32] Glavni vzrok revščine je videl v svobodni obrti.[33]
Še intenzivneje se je bavil A. Einspieler s socialnim vprašanjem v listu Kärntner Volks-

stimme. Menil je, da socialno vprašanje ogroža civilizirana ljudstva[34] ter da rešitev more nuditi le katoliška cerkev.[35] S tem se je Einspieler oddaljil od stališča, ki ga je zastopal v Stimmen aus Innerösterreich, kjer je menil, da so družbene in politične spremembe mogoče brez da bi se s tem kristjan prekršil zoper vero. A. Einspieler je videl socialno vprašanje kot prastaro, važno, kočljivo, ter moralno-versko vprašanje.[36] Seveda A. Einspieler ne podvomi o nedotakljivosti lastništva. Ko Mitteilungen stavijo vprašanje lastništva, Einspielerjev list Kärntner Volksstimme to negativno zabeleži[37] in meni, da se je list Kmetijske družbe približal gledanjem prekucuhov.

A. Einspieler je povezoval uboštvo širokih mas z brezbožnostjo.[38] Ponavljal je svoja gledanja, da so svoboda obrti,[39] razkosanost zemljišč[40] in oderuške obresti[41] vzroki propada kmetij in nastanka proletariata. „Denar vlada svet", je menil A. Einspieler v Kärntner Volksstimme in zapisal, da triperesna deteljica: velekapital, veleindustrija in ustanovitvene mahinacije držijo žezlo svetovne vlade v rokah. Ta triperesna deteljica da uničuje kmečki stan, malo obrt in državo.[42]

Socialističnemu gibanju Andrej Einspieler ni bil naklonjen. Ko so leta 1877 prodrli pri volitvah v Nemčiji socialni demokrati, je menil, da grozi s te strani nevarnost. Liberalcem je očital, da so nevarnost socialnih demokratov podcenjevali in s tem socialistično gibanje indirektno podpirali. On pa da je v svojih listih opozarjal na nevarnost tega gibanja. Einspielerja je motilo, da je vodja nemških socialnih demokratov Bebel imenoval v parlamentu „Zentrum" smrtnega sovražnika socialne demokracije.[43]

Iz posebnih vidikov se je A. Einspieler zavzemal za podporo sindikatov. Konservativci naj bi podpirali sindikate in pomagali pri organiziranju delavcev.[44] Mislil je, da bodo mogli konservativci uporabiti sindikate proti socialističnemu gibanju.

A. Einspielerja je motilo, da so socialni demokrati tolmačili na svoj način nacionalna vprašanja in njih obravnavanje s strani vladajočega razreda. S tem, da so konservativni krogi priznavali „nacionalnost" kot faktor v političnem življenju, so preprečevali po Einspielerjevem mnenju ustanovitev enotnega internacionalnega svetovnega delavskega društva.[45]

Vselej se je A. Einspieler zavzemal za izboljšanje gmotnega stanja delavstva in kmetov.[46]

Pevski zbor DPD iz Žalca je gostoval pri Kreuzwirtu pod Jerberkom
Gostovanje je organiziralo SPD „Edinost" v Škofičah

Pisanje A. Einspielerja o socialnih vprašanjih je težko oceniti. Na eni strani zasleduje izrazito konservativne in reakcionarne cilje in vidi katoliško cerkev v vlogi rešiteljice socialnih vprašanj. Na drugi strani nima dobrega mnenja o cerkveni hirarhiji, o „višjih farijih".[47] Na vsak način loči med naukom katoliške cerkve in delovanjem njenih predstavnikov. Če bi hoteli gledanja A. Einspielerja o socialnih vprašanjih natančneje analizirati, bi morali pregledati vrsto nemških listov.[48] Sam se je navduševal za ideje in delo Kolpinga in v Celovcu ustanovil društvo rokodelskih pomočnikov — celovško Kolpingovo društvo. Njegovo delovanje na tem področju je dokumentirano.[49]
Mislim, da je prav, če omenim, da sta v teh letih na Koroškem Ignacij Robas in Andrej Komel ustvarjala slovensko vojaško terminologijo. O uporabnosti oziroma pravilnosti te terminologije seveda ne morem soditi. A. Komel je 1876 izdal gramatiko slovenskega jezika.[50] V predgovoru je zavračal trditve o nizki razvojni stopnji slovenskega jezika.

1 Koroški zbornik, Ljubljana 1946
2 Gestrin-Melik: Slovenska zgodovina 1792—1918, Ljubljana 1966
3 Pleterski Janko: Narodna in politična zavest na Koroškem, Ljubljana 1965
Pleterski Janko: Slovenska Koroška pred prvo svetovno vojno; gl. Koroški plebiscit. Razprave in članki, Ljubljana 1970
4 Izhajal do konca 1870
5 1. 3. 1874 — 15. 2. 1877
6 Izhajal do konca 1875
7 KLA Präs. Fasz. 76/1425 de 1867
8 a. a. O.
9 KLA Präs. Fasz. 103/23 de 1875
10 KLA Präs. Fasz. 114/662 de 1878
11 KLA Präs. Fasz. 114/485 de 1878
12 a. a. O.
13 KLA Präs. Fasz. 112/283 de 1878
14 Mitteilungen štev. 3/1875
15 Mitteilungen štev. 8/1875
16 a. a. O.
17 Mitteilungen štev. 7/1877
18 a. a. O.
19 KLA Präs. Fasz. 103/1015 de 1875
20 Leta 1876 sta izšle dve številki; naročniki list niso plačali in Einspieler je izdajanje ukinil.
21 KLA Präs. Fasz. 106/180 de 1876
22 Einspieler je 1863 obljubil, da se ne bo več ukvarjal s političnim časnikarstvom in se s tem rešil disciplinarnega postopka. 1865 je Einspieler prosil ministrskega predsednika, da mu zopet dovoli delovanje na področju političnega časnikarstva. Schmerling je prepustil odločitev Einspielerju. Očitno ministrstvo za bogočastje in pouk o Schmerlingovem koraku ni bilo seznanjeno.
23 Kärntner Blatt štev. 11/1875
24 Kärntner Volksstimme štev. 29/1876
25 Anleitung zur gesprächsweisen Einführung slovenischer Kinder in die deutsche Sprache. Ein praktischer Lehrgang für den ersten deutschen Sprachunterricht in slovenischen Schulen.
26 Kärntner Volksstimme štev. 8/1879
27 Kärntner Volksstimme štev. 46/1879
27a Mitteilungen štev. 11 in 12/1850
28 Mitteilungen štev. 1 in 2/1879
29 Iz Labodske doline
30 Kärntner Blatt štev. 2/1875
31 Kärntner Blatt štev. 3, 4, 6, 9, 10 in 11/1875
32 Kärntner Blatt štev. 23/1875
33 Kärntner Blatt štev. 26/1875
34 Kärntner Volksstimme štev. 39, 40/1876
35 a. a. O.
36 Kärntner Volksstimme štev. 27/1878
37 Kärntner Volksstimme štev. 8/1879
38 Kärntner Volksstimme štev. 28/1878
39 Kärntner Volksstimme štev. 29/1878
40 Kärntner Volksstimme štev. 30/1878
41 Kärntner Volksstimme štev. 31/1878
42 Kärntner Volksstimme štev. 32/1878
43 Kärntner Volksstimme štev. 4/1876
44 Kärntner Volksstimme štev. 33/1876
45 Kärntner Volksstimme štev. 34/1876
46 Kärntner Volksstimme štev. 22/1876
47 Arhiv škofijskega ordinariata v Celovcu, akt: Einspieler
48 Koszyk, Kurt: Deutsche Presse im 19. Jahrhundert. Geschichte der deutschen Presse, Teil II, Berlin 1966
Pross, Harry: Literatur und Politik. Geschichte und Programme der politisch-literarischen Zeitschriften im deutschen Sprachraum seit 1870, Freiburg 1963
Schiawe, Fritz: Literarische Zeitschriften, Teil I u. II, Stuttgart 1862
49 Arhiv škofijskega ordinariata v Celovcu, akt: Einspieler
50 Komel, Andreas: Kurzgefaßte praktische Grammatik der slovenischen Sprache für Deutsche. Mit besonderer Berücksichtigung der Militär-Terminologie in den angewendeten Beispielen, Klagenfurt 1876

Spomini na utrakvistično šolo

Prav gotovo je šola in izobraževanje eden tistih temeljev vsakega naroda na katerem stojijo njegova samostojnost, napredek in vsestranski razvoj. Tega se je prav dobro zavedal tudi slovenski narod, ko se je vedno boril za slovensko šolo v materinem jeziku. Še prav posebno hud boj pa bijejo od druge polovice 19. stol. do danes Koroški Slovenci. Eno težjih obdobij boja koroških Slovencev za šole v materinem jeziku je obdobje utrakvistične šole.

Te dni (14. julija 1972) je poteklo ravno sto let od znamenitega odloka deželnega šolskega sveta, ki je ljudske šole na slovenskem ozemlju Koroške razdelil na tri kategorije: 1 na šolo z nemškim učnim jezikom, 2 na dvojezične ali utrakvistične šole, v katerih so samo v prvem letu učili v slovenskem jeziku, že v drugem letu pa samo v nemščini, 3 na šole s slovenskim učnim jezikom in z nemščino kot obveznim učnim jezikom. Na prvi pogled za Slovence dokaj ugoden odlok. Toda od teh treh kategorij ljudske šole sta bili ustanovljeni le prvi dve. Tretja kategorija, šola s slovenskim učnim jezikom, sploh ni ugledala luč sveta, z edino izjemo Jezerskega, ki je po dolgoletnem boju leta 1889 le dobilo tako šolo.

In kaj je pomenila utrakvistična šola za slovenski življ na Koroškem? O tem je veliko pisal Lojze Ude v svoji „Zgodovini slovenskega pouka na koroških ljudskih šolah“ (Ljubljana 1955) in v zborniku „Osnovna šola na Slovenskem 1869—1969 (Ljubljana 1970). Naj povzamem le nekaj osnovnih misli kaj naj bi utrakvistična šola bila in kaj je na Koroškem dejansko bila. Uradna avstrijska definicija iz tistega časa pravi: „Utrakvizem obstoji v tem, da se na neki šoli posamezni predmeti, neupoštevajoč pri tem jezikovni predmetni pouk poučujejo v enem, drugi pa v drugem jeziku ali da je učni jezik za isti predmet v posameznih razredih različen, ter je ta ureditev za vse učence obvezna“.

Lojze Ude razvija uradno definicijo še dalje in ugotavlja, da je utrakvistična šola načelno torej šola z dvema učnima jezikoma, konkretno pa so možne različne kombinacije. Vsekakor pa utrakvistična šola ni šola, kakršna je bila na Koroškem, na kateri je uporaba materinega jezika otrok samo pomožno sredstvo za učenje tujega jezika in je zato uporaba materinščine časovno omejena do tedaj, ko postane učni jezik le še nemščina. Zato šole, ki so nastale po odlokih koroškega deželnega šolskega sveta z dne 14. julija 1872 in 2. avgusta 1875 ne moremo označiti kot dvojezične, ampak gre tu dejansko samo za nemške šole, kar je jasno že iz vsebine omenjenih odlokov.

Ta kratek oris ozadja o utrakvistični šoli na Koroškem naj bi bil nekakšen uvod in teoretična podlaga za boljše razumevanje spominov nekaterih Slovencev, ki so v tistem času hodili v ljudsko šolo. Spomini so bili napisani po drugi svetovni vojni in so med seboj različni ter seveda zelo kratki. Nedvomno pa doprinašajo k jasnejši predstavi, kako je v praksi izgledala utrakvistična in ljudska šola nasploh na Koroškem.

Janko Kunster se spominja, da je ljudsko šolo obiskoval v Žitari vasi od leta 1905 do leta 1912. Šola je bila dvorazrednica in po tedanjih avstrijskih zakonih utrakvistična. V prvem razredu je poučeval stari učitelj Josip Richter, ki je bil po rodu in po mišljenju Nemec in se je le z veliko težavo naučil nekaj slovenščine. V drugem razredu pa je poučeval učitelj Ferdinand Kogelnik sicer rojen Slovenec,

a vzgojen v strogo südmarkinem duhu. Oba učitelja sta bila sovražno razpoložena do Slovencev, zlasti učitelj Richter, ki je že v prvem razredu zahteval od slovenskih otrok da morajo v šoli govoriti samo nemško. Slovenski pouk je bil le v 1. oddelku I. razreda od tedaj naprej pa je bil ves pouk v nemščini z izjemo verouka, ki ga je učil župnik Valentin Weiss in je bil skozi vso ljudsko šolo slovenski. Med šolarji je bila ena sama Nemka, hčerka doseljenega postajenačelnika postaje Miklavčevo, medtem ko so celo otroci priseljenega nemškega veleposestnika Seifritza dobro obvladali slovensko. Kot pravi Kunster pa slovenskih otrok niso zapostavljali le pri pouku. Najhujše diskriminacije so se dogajale na majskih veselicah, ki so bile v duhu Schulvereina (šolsko društvo) in Südmarke, in kjer so nemčurske otroke nagrajevali, slovenske pa očitno zapostavljali in jih tako sramotili pred drugimi. Taka „politika" je šla že tako daleč, da so starše slovenskih otrok, ki so izostali od pouka celo denarno kaznovali.

Morda najbolj pregledni so spomini Dominika Šmida, ki opisuje stanje na treh šolah na južnem Koroškem, v Svečah, Bistrici v Rožu in v Zavrhu. Časovno zajema obdobje monarhije, čas po plebiscitu, nacizem in obdobje po zlomu Nemčije.

V Svečah je bila za časa Avstro-Ogrske dvorazredna šola s štirimi oddelki. V prvem letu šolanja je bil pouk v slovenščini, v drugem letu pa so že začeli uvajati nemščino, kar si Šmid razlaga s tem, da je bil učitelj v drugem letu šolanja vedno tujec — Nemec. Njegov učitelj je otrokom prepovedal v šoli govoriti slovensko in jih je celo kaznoval, če so prekršili njegov ukaz. Zabičal jim je, da morajo na cesti pozdravljati po nemško, čeravno je bila v Svečah, ki so štele približno 800 prebivalcev, samo ena oseba, ki slovenščine ni bila vešča.

Na trorazrednici v Bistrici v Rožu je bil položaj enak, torej v prvem letu pouk v slovenščini, pozneje pa v nemščini. Izjema je bil pouk verouka, ki je bil vedno in na obeh šolah slovenski.

Takoj po plebiscitu so v Svečah dobili za nadučitelja trdega nemškutarja Feliksa Waldhauserja, katerega mati in oče nista znala niti besede nemško. Posledica tega je bila, da v tej šoli ni bilo več slovenskega pouka. Kakšen pa je bil ta nadučitelj zgovorno priča dejstvo, da je dal z nagrobnega kamna svojega očeta zbrisati slovenski napis in vklesati nemško besedilo.

Podobno se je zgodilo na osnovni šoli v Bistrici v Rožu. Tudi tam so dobili nadučitelja, ki je dobil to mesto za zasluge v času med plebiscitom. Ostala dva učitelja sta bila Nemca in tako se tudi v tej šoli pri pouku ni slišala več slovenska beseda.

V Zavrhu (Rutah) je bila postavljena enorazredna šola šele leta 1928 in sicer zaradi delavcev na veleposestih Marescha in barona Helldorfa. Jasno je, da je bila šola nemška in da o poučevanju kake slovenščine sploh ni bilo govora. Edino verouk so poučevali v vseh šolah v slovenščini, vendar so imeli župniki pri tem veliko neprijetnosti.

Za razmere v času nacizma je potreben samo en stavek. V vseh navedenih šolah je pouk tekel izključno v nemščini še pred napadom in okupacijo Jugoslavije. Po zlomu Nemčije pa so v šoli v Zavrhu začeli poučevati v nemščini in slovenščini, ker je prišel na šolo učitelj, ki je znal slovensko. Priseljeni delavci so se seveda pritoževali, češ da je slovenščina nepotrebna in da se je njihovi otroci nimajo zakaj učiti.

Na šoli v Svečah je ostal isti nadučitelj, ki mu je pomagala nova učiteljica — Nemka. Nadučitelj je sicer poskušal poučevati v slovenščini, vendar le zato da bi navidez zadostil izdanim odredbam. Šmid je v letu 1948 sam ugotovil, da so se otroci v I. razredu učili le posamezne slovenske besede.

Medtem, ko se je na dveh od omenjenih šol vendarle nekaj malega spremenilo pa je v šoli v Bistrici v Rožu ostalo po starem. Učitelj je ostal nemčur, učiteljici pa Nemki in jasno je, da slovenščine ne morejo poučevati zaradi neznanja jezika in „kroničnega" pomanjkanja dobre volje.

Filip Gaspari je hodil od jeseni leta 1883 do poletja 1886 v utrakvistično šolo Malošče pri Beljaku. Med otroci, ki so stopili v I. razred je le malokateri znal nemščino. Zato je moral učitelj v začetku govoriti z njimi slovensko. Toda z nazornim poukom po slikah, ki so visele na stenah razreda se je takoj začel pouk nemščine. Računstvo in še posebej poštevanka pa je bila že od vsega začetka v nemščini. Tako je nemščina že v prvih dveh letih izpodrinila materin jezik šolarjev, od tretjega leta naprej pa je bil pouk samo v nemščini. Izjema je bil spet verouk, ki je bil v slovenskem jeziku, slovenski katekizem in zgodbe Sv. pisma pa so bile edine učne knjige v slovenščini.

Podobne trditve, kot jih podaja Lojze Ude v svojih razpravah v utrakvistični šoli je v svojih spominih zapisal tudi Franjo Bernot: „V kolikor se spominjam moje ljudskošolske dobe o dvojezični šoli v pravem pomenu besede, v Kapli ob Dravi in Kotmari vasi pri Celovcu ni bilo govora. To so bile navadne nemške šole, bolje rečeno ponemčevalnice kjer se slovenščina ni poučevala. Le v prvem razredu smo se učili poleg nemške tudi slovenske abecede in s tem v zvezi nekaj slovenskih besed, stavkov, in kratkih beril. Ko smo si pridobili nekaj znanja nemščine, o slovenščini ni bilo več duha ne sluha. Učitelju v prvem razredu je slovenski jezik (koroški dialekt) služil le za posredovalni jezik med učitelji in šolarji. Učitelji so se ga morali posluževati, ker bi jih učenci sicer ne razumeli, saj nemški sploh niso znali . . .“

To je bilo samo nekaj spominov nekdanjih osnovnošolcev naKoroškem. Lahko bi jih našteli še veliko več toda zadovoljimo se z ugotovitvijo, da so se podobne reči dogajale po vsem dvojezičnem področju južne Koroške. Tako stanje na osnovnih šolah pa ni bilo samo v času monarhije, ampak kot je jasno razvidno iz spominov, se je praksa cesarsko-kraljevega šolstva nadaljevala tudi v prvo republiko in čez. Slovenci ne le da niso imeli slovenskih šol, še tiste, ki so uradno veljale za dvojezične (utrakvistične), to niso bile. Slovenščina je bila zapostavljen jezik čeprav je, kot pravi Lojze Ude, ena od bistvenih sestavin dvojezične šole ta, da se obema jezikoma posveča saj približno enako pozornost in skrb. Tega bistvenega elementa utrakvistična šola na Koroškem prav gotovo ni imela in je bila le šola tistega tipa, ki naj bi navajala slovenske otroke na nemščino in nemštvo.

D. Nečak

Domotožje

Kako mrje
po vas srce,
domače sončne gore!
Drag biser ste
mi v duši ve,
da zabit vas ne more.

O, jaz medlim
in hrepenim
po tebi, raj koroški.
Tja duh hiti
kjer mi živi
spomin — smehljaj otroški.

Oh, enkrat še
naj vidi te
oko, oj domovina!
Saj ti si le
zdravje moje,
mi sreča si edina.

M. H.

Okupator in nemška kolonizacija Gorenjske

Namere nacizma, da bi uničil koroško slovenstvo s pregonom večine južnokoroškega prebivalstva iz dežele, se je dosedanje zgodovinopisje že večkrat dotaknilo. Poudarjeno je tudi bilo, da so bili prav koroški Slovenci prvi med Slovenci na nacističnem raznarodovalnem udaru in da je nacizem po kapitulaciji stare Jugoslavije s pridom uporabljal koroške „izkušnje" na ostalem zasedenem slovenskem ozemlju, tako na Gorenjskem kot na Koroškem je v obeh zasedenih slovenskih deželah, na Gorenjskem in Štajerskem, udaril najprej po slovenski inteligenci. Spomnimo se le, kako so skušali nacisti po anšlusu odstraniti iz Koroške najvidnejše predstavnike slovenske skupnosti, tako dr. Joška Tischlerja in Ivana Starca. Predvsem pa so nacisti, v prvi vrsti domači, koroški, skušali izkoristiti kapitulacijo stare Jugoslavije za svoj dolgotrajni sen po dokončnemu uničenju koroških Slovencev. Pričetek izseljevanja koroških Slovencev leta 1942 je zgovoren dokaz take usmerjenosti. Z razpadom stare Jugoslavije sta se tako na vsem zasedenem slovenskem etničnem prostoru združiti dve usmeritvi. Prva je bila protislovanska usmeritev nacizma in druga v koroškem nemško nacionalističnem svetu stalno prisotna grožnja po pregonu zavestnih Slovencev preko Karavank. Koroški deželnozborski poslanec Guttenbrunner je še 1972 leta opozoril deželni zbor na živost take miselnosti, ko je dejal, da se v deželi znova čuje stavek „Wen's do nit paßt, soll seine 7 Zwetschken packen und dorthin gehen . . ."

Da je bila poleg Koroške določena za naselitveno področje nemških optantov iz Italije za „tretji rajh" tudi Gorenjska se ni čuditi, saj so nacisti to slovensko pokrajino po kapitulaciji stare jugoslovanske države celo preimenovali v „Südkärnten", v Južno Koroško in jo upravno podredili celovškim oblastem. To povezanost označuje še več dejstev, saj so bili prav koroški nacisti vodilno udeleženi v okupatorjevi upravi na Gorenjskem.

Izhodišče za nasilni izgon Slovencev iz Koroške pomeni Himmlerjeva odredba (Himmler je bil v tem času državni komisar za krepitev nemštva) z dne 25. avgusta 1941, objavljena v njegovem internem glasilu Der Menscheneinsatz. S to odredbo sta bili določeni kot naselitveno območje rajhovskih optantov iz Kanalske doline za tretji rajh „Koroška in zasedeno območje južne Koroške", pod katero je Himmler razumel Gorenjsko in Mežiško dolino. Odredba je še posebej podčrtovala vključitev nekdanjega koroškega plebiscitnega področja za naselitev Kanalčanov in določala v ta namen izgon 200 slovenskih družin. S tem določilom so bila tako sankcionirana dotedanja prizadevanja domačih nacistov in nemških nacionalistov po izpodrinjenju slovenskega koroškega življa, saj so znani podobni poskusi vsaj od jeseni leta 1939. Dokumenti tudi govore, da je bilo v ozadju teh poskusov prizadevanje po nadaljnji germanizaciji južnega dela Koroške.

Medtem ko je bila v prvem trenutku nemška kolonizacija na slovenskem območju Koroške prepuščena kanalskim in južnotirolskim optantom, pa naj bi se jim na Gorenjskem pridružili nemški priseljenci tudi od drugod, tako iz okupiranih delov Jugoslavije in Bukovine. Pozneje naj bi domove izseljenh Slovencev podobno kot

na Koroškem, prevzemali tudi domači, koroški nacisti. Tako je napovedal blejski urad Himmlerjevega državnega komisariata za utrditev nemštva za čas med 19. in 21. junijem leta 1942 za „staro Koroško" (Altgau) posebno propagandno kampanjo nacistične stranke, med katero naj bi se govorniki dotikali predvsem gorenjskega vprašanja. Iz osnovnih smernic pripravljenih za govornike (datirane so bile z 11. junijem 1942) izvemo o posebni častni nalogi, ki jo je dobila Koroška z zlomom stare jugoslovanske države; dotikala pa se je seveda ponemčenja gorenjskega prebivalstva. Smernice posebej podčrtujejo, da se Koroška znova loteva pionirskega dela, da bi se dalo deželi nemški značaj (!). Da pa bi postali Nemci „gospodarji položaja" in obvladovali gorenjski prostor, je bila po smernicah potrebna aktivna udeležba koroškega Nemca na gorenjskem prostoru. Zanimivo je opozorilo, da ima sedaj Koroška priložnost zamenjati „tesnobo svojega življenjskega prostora (sic!) z zadostno eksistenco, če je pripravljena izpolniti vodilne naloge, ki nam jih je zaupal firer". Z drugimi besedami Karavanke niso bile več tista ločnica od slovenskega juga in po mnenju nekaterih ob boga dana meja, ampak tista črta s katere je potreba potisniti nemški življenjski prostor še bolj proti jugu. Posest južnega dela Koroške torej koroškim nacistom ni bila dovolj.

Iz začetka julija 1942 je ohranjen zanimiv dokument, ki kaže, da se je tudi koroški gauleiter dr. F. Rainer ukvarjal z zamislijo po določeni nemški kolonizaciji Gorenjske. Menil je, da bi morali priti v roke nemških kolonistov vsi prosti „narodnopolitični ključni položaji" v deželi. Ker pa Koroška ni imela dovolj „človeških rezerv" so pričeli nacisti razmišljati o naselitvi nemških manjšin iz Vzhoda, predvsem iz Besarabije in Bukovine. Prav ob teh opozorilih pa se odpira zanimivo, še vedno odprto vprašanje nemške kolonizacije južne Koroške, saj je znan nacistični načrt o izgonu kakih 50.000 južnih Koroščev iz domovine. Načrt naj bi se izvedel v začetku leta 1943, vendar so ponovni porazi tretjega rajha — spomnimo se le Stalingrada — preprečili to namero. Žal še vedno ni v evidenci vse arhivsko gradivo, ki bi omogočilo celotno osvetlitev tega vprašanja. Vsekakor pa utegne omenjeni dokument za Gorenjsko nakazovati možnost, da bi dobili koroški Nemci za sosede na južnem Koroškem tuj in v primeri s Slovenci celo rasno manj vreden element (tako govore dokumenti n. pr. o bukovinskih Nemcih), dejstvo pač, ki bi vodilo do narodnostnih konfliktov med starimi in novimi Korošci samimi! — Drug načrt iz julija 1942 pa je predvideval, da bi prevzeli „stari nacistični bojevniki" iz Koroške v upravo vrsto večjih gorenjskih (očitno industrijskih) obratov, med drugim tudi v obliki „korporativnih" združb. Soudeleženci bi dobivali od prevzetih obratov po eni strani osebne dohodke, po drugi strani pa še dividende v okviru vloženih sredstev.

Preselitev Kanalčanov na Gorenjsko naj bi podobno kot drugod opravila Nemška preselitvena družba (Deutsche Umsiedlungsgesellschaft). Za razumevanje delovanje te „družbe z omejeno zavezo", ki je bila vmešana tudi v preselitev koroških Slovencev leta 1942, je pomembno poročilo njenega urada na Bledu z dne 6. avgusta 1941. Iz njega zvemo, da je bila „družba" ustanovljena leta 1939 na ukaz Heinricha Himmlerja z nalogo, da bi se ukvarjala s premoženjskimi vprašanji pri preselitvah volksdojčerjev iz tujine v tretji rajh. Iz določenih, vsekakor zunanjepolitičnih vzrokov, je bila ustanovljena kot privatna gospodarska ustanova, dejansko pa bila izvršni organ H. Himmlerja kot državnega vodje SS ter državnega komisarja za utrditev nemštva. Poleg tega so bili v nadzornem odboru „družbe" zastopana še rajhovsko zunanje ministrstvo in ministrstvo za gospodarstvo. Z gotovostjo lahko trdimo, da je imela vsaj podobno, če ne isto ozadje tudi Nemška naselitvena družba (Deutsche Ansiedlungsgesellschaft), ki je na našem prostoru vodila neposredno

Slovenska prosvetna zveza že več let goji redne stike s pododborom Društva slovenskih pisateljev v Mariboru
V tem okviru pride do medsebojnih gostovanj slovenskih pisateljev na Koroškem in v Mariboru

Lani so gostje nastopili v Pliberku, ob tej priložnosti so napravili tudi izlet na Komelj, kamor jih je peljal predsednik SPD „Edinost" Jožko Koncilija

naseljevanje Kanalčanov pa tudi domačih koroških nacistov 1942 leta na posestva izseljenih Slovencev.

Nadrobnejša raziskava naseljevanja folksdojčerjev na Koroško in Gorenjsko bi nedvomno pokazala še več vzporednic pri izseljevanju Slovencev, saj so bili pri obeh akcijah udeleženi sodelavci istih nacističnih ustanov v Celovcu in na Bledu. Tako kot za območje južne Koroške so tudi za morebitnega kanalskega priseljenca na Gorenjsko rešetali njegovo politično zanesljivost kot enega osnovnih pogojev naselitve na slovenski etnični prostor. V nadaljnji izročitveni postopek je bil dalje vključen blejski urad rajhovskega komisarja za utrditev nemštva. Dokumenti kažejo, da je bila razlika med nemškimi optanti iz Kanalske doline in Južne Tirolske ter tisimi iz Ljubljane očitno le v oceni nepremičnin, ki naj bi jih prejeli, saj so bili po opozorilu iz januarja 1943 „nadomestni" objekti ocenjeni za prve za 25—30 odst. višje kot za ljubljanske Nemce. Vzrok temu naj bi bilo ocenjevanje zapuščenih posestev v Kanalski dolini in na južnem Tirolskem po rajhovskih cenah, za optante iz Ljubljane pa po cenah, ki so vladale v takoimenovani „Ljubljanski pokrajini" In koliko volksdojčerjev so nacisti naselili na Gorenjsko? Žal lahko navedemo le nekatere podatke. Za kamniško območje kažejo podatki, da je bilo do 1. januarja 1942 naseljeno na tem prostoru 8 južnotirolskih družin. Poročilo iz druge polovice oktobra tega leta pravi, da je bilo na celem Gorenjskem naseljeno z Nemci 37 posestev prostih za kolonizacijo pa je bilo še enako število. Poleg tega so nameravali kolonizirati „vasi, ki jih je razrušila policija" (mišljena je bila najbrž predvsem v decembrskih bojih 1941 med partizani in Nemci razrušena in izseljena vas Dražgoše). Tu naj bi bilo na razpolago 22 kmetij, od tega pet ob okupatorski nemško-italijanski meji. Dvajset nadaljnjih kmetij bi pridobili z zaokroženjem posameznih posestev; tako je imel poleg vrste koč državni komisar za utrditev nemštva na razpolago okroglo sto posestev pripravnih za nemško kolonizacijo. Poleg tega so nacisti nameravali poseliti v Mežiški dolini 15 posestev (do tega časa sta bili poseljeni dve). Po pregledu z dne 20. januarja 1941 je prišlo do tega časa na Gorenjsko nad 700 rajhovskih optantov. Na Koroškem je bilo naseljenih iz „Ljubljanske pokrajine" do tega datuma 592 folksdojčerjev, na ostalem rajhovskem ozemlju pa še 1549.

Ob pomanjkanju dovoljenega števila koroških Nemcev in optanov iz Italije za poselitev Gorenjske (in očitno tudi Koroške) so se nacisti prizadevali pritegniti na Gorenjsko koloniste tudi od drugod. Iz dopisa blejskega Himmlerjevega urada septembra 1942 izvemo, da je dr. Rainer razmišljal o naselitvi kakih 5000 bosanskih Nemcev na Gorenjsko. Kasneje se je podobnim razmišljanjem pridružil načrt o naselitvi besarabskih Nemcev, medtem ko so bili morebitni južnobukovinski Nemci iz rasnih, poklicnih in zdravstvenih vzrokov neprimerni za kolonizacijo Gorenjske. Dalje so bili zadržki do preselitve Nemcev iz Srbije. Po mnenju Himmlerjevega blejskega urada bi mogli naseliti le tiste, ki bi bili sposobni opravljati pionirsko delo pri ponemčevanju. Za tiste pa, ki jim občevalni jezik ni bil „izključno nemški" pa bi zaradi podobnosti med srbskim in slovenskim jezikom ne prišli v poštev.

Znano je, da so kasneje nacisti naselili na posestva izseljenih Slovencev v Zgornjih in Spodnjih Gorjah in v Podhomu pri Bledu 16 južnobukovinskih nemških družin z 78 družinskimi člani. Tako kot na Koroškem so tudi v Gorjah partizani napadli to nemško kolonizacijsko jedro. (7. 3. 1943), le nekaj dni po nemški naselitvi. Potem ko se je pričela valiti reka beguncev iz Vzhoda, so se pristojne oblasti obrnile na Aloisa Maier-Kaibitscha kot sodelavca Himmlerjevega državnega komisarijata za utrditev nemštva z vprašnjem, ali bi se dalo na Koroškem postaviti posebno taborišče za te begunce, ali pa več prehodnih taborišč (v celoti so računali na 60.000

oseb). Najdemo tudi sugestijo, da bi jih mogli uporabiti v kmetijstvu namesto manjkajoče delovne sile.

Iz dopisa Nemške naselitvene družbe z dne 27. januarja 1943 bi se morala preselitev Kanalčanov na Gorenjsko končati še leta istega leta, se pravi v letu, ko bi moralo biti dokončno „urejeno" slovensko vprašanje na Koroškem s preselitvijo večine slovenskega življa. V tem okviru postaja razumljiv članek nacističnega koroškega kmečkega vodje R. Huberja o bodočem koroškem naselitvenem področju v listu Kärntner Zeitung 30./31. januarja 1943, št. 29/30. Članek opozarja na posebno nalogo Koroške na osvojenem Vzhodu, se pravi na tistem prostoru, ki se je prav v tem času pričel izmikati nacističnim rokam. Huber sicer omenja tesno povezanost Koroščev na domačo deželo, vendar že v naprej zavrača morebitne zadržke Koroščev za kolonizacijo vzhodne Evrope. Tako omenja, da bodo preseljenci iz posameznih vasi skupaj tudi po preselitvi na Vzhod. Čeprav se članek obrača na nemške Korošce, pa sočasni načrti o preselitvi Slovencev kažejo, da je bil namenjen predvsem njim, saj je bil le nekaj dni kasneje (6. januarja) izdan Himmlerjev ukaz, s katerim je določil za koroško izselitveno območje prihodnje področje obveznega dvojezičnega šolstva (izjemi sta bili le občini Dholca, ki je Himmler ni upošteval in občina Otmanje, ki 1945 leta ni bila vključena v dvojezično šolstvo). Tako je več kot očitno, da lahko Huberjev članek razumemo le v okviru priprav, na novo izselitveno akcijo, ki bi zajela predvsem slovenski koroški živelj, do katere pa zaradi porazov nacizma ni več prišlo.

Tone Zorn

SPD „Trta" v Žitari vasi je obnovilo društveno delo. Na občnem zboru je pod vodstvom Jožeta Starca nastopil društveni pevski zbor, ki je zatem sodeloval tudi na drugih koncertih in prireditvah

Številka dvesto pet

ANDREJ KOKOT

V bistvu je vseeno
kaj misliš zasaditi:
kaj misliš zasaditi:
kol z dvojezičnim napisom
ali drevo.

Samo v semenu
je velika razlika.
Eno zraste iz tal,
drugo mora
vzkliti v ljudeh.
Škoda, da je večina nerodovitna.

○

V meni so čudne stvari,
so mravlje,
so ščurki, so skale in pesek
in voda in zemlja,
so drevesa in gore,
sekire in krampi,
je številka dvesto pet;
dvesto pet napisov in vasi.

Oh, v meni so res
čudne stvari, so čudne stvari.
Pa bi bilo še vse lepo in prav,
če bi med vsem tem
bilo vsaj nekaj človeškega.

Dalje na str. 74

○

In vi, ki nosite v rokah
usodo našo,
zakaj molče greste mimo
zgodovine in obvez?

Ali vam spomin
na bridki čas že tone v pozabo
in ne veste več za pot
zločinske smrti,
ki je divjala v naših krajih?

Takrat ni bilo samo
dvesto pet vasi.
Takrat so našli vsako vas,
vsakega od nas.

○

Mojo zemljo
so obesili na zid
in pretaknili z iglami.

Iz naših zelenih poljan
je zasvetilo
dvesto pet škrlatnih pik
in zdaj kot
znojne srage polzijo
prek pozabljenih vasi.

○

Napisi
padajo, padajo
v gnoj
naše stvarnosti
na tlak sebičnosti,
v prepad
med besede sožitja,
v travo rjave modrosti,
v blato našega časa,
na široka usta obljub.

Napisi
padajo, padajo, padajo.

Napisi padajo
namesto nas.

Kmetijsko zadružništvo v Avstriji

(Ob stoletnici zadružnega zakona v Avstriji)

I. IZ ZGODOVINE AVSTRIJSKEGA KMETIJSKEGA ZADRUŽNIŠTVA

Zadružništvo je pomoč v obliki samopomoči. Z drugimi besedami: v skupnosti postane posameznik močan. Teh starih resnic se je človeštvo na gospodarskem področju spomnilo, ko se je začel družbeni red zemljiške gospode krhati in ko je na drugi strani pričela meščanska družba dobivati industrijsko trgovinsko obeležje. Vse to se je pričelo dogajati v prvi polovici 19. stoletja.

V mejah tedanje avstro-ogrske monarhije se je družbeni red zemljiške gospode zrušil leta 1848, ko je v dunajskem državnem zboru poslanec Hans Kudlich prodrl s svojim predlogom zakona o odpravi zemljiškega gospostva in o osvoboditvi kmečkega prebivalstva iz odvisnosti posvetne in cerkvene zemljiške gospode. Dotlej kmečko prebivalstvo ni imelo lastne zemlje. Ta je pripadala posvetni in cerkveni zemljiški gospodi. Za njo je moralo kmečko prebivalstvo delati tlako in v naturalijah odrajtati desetino.

Samopomoč kmečkih ljudi in podeželja je bila porojena iz njihovih gospodarskih in socialnih težav

Osvoboditev izpod jarma posvetne in cerkvene gospode kmečkemu prebivalstvu ni prinesla le prednosti, marveč je imela tudi težke posledice. Kmet je bil sicer na svoji zemlji svoj gospod, toda to zemljo je moral odkupiti. Poleg tega je moral pričeti plačevati davke z denarjem. Z denarjem pa je moral plačevati tudi svoje potrebščine, ki mu jih je nudila razvijajoča se industrijsko trgovska družba. Denarja pa po večini ni imel toliko na razpolago, kolikor ga je potreboval. Poleg tega mu je bilo računanje še precej tuje. Zato je čedalje več kmetov v prvih desetletjih osvoboditve izpod jarma posvetne in cerkvene zemljiške gospode prihajalo v odvisnost veljakov industrijsko trgovske družbe, ki so začeli trgovati tudi z denarjem in ne le z blagom. Z izposojanjem denarja proti oderuškim obrestim so spravljali v stisko in naposled na boben kmeta za kmetom. V tistih letih se je med kmečkim prebivalstvom oz. med podeželskim prebivalstvom pričelo porajati spoznanje, do katerega so že prej prišli tkalci iz Rochdale v Angliji (1844), štiri leta pozneje pa nemški obrtniki s Schulze-Delitzschem na čelu. Rochdalski primer je praktično predhodnik sedanjega konsumnega zadružništva, Schulze-Delitzschev primer pa obrtniškega zadružništva.

Tedanje podeželje je prednost zadružne samopomoči spoznalo šele pozneje. Njen duhovni oče je bil mladi Friedrich Wilhelm Raiffeisen, ki je postal — komaj 27 let star — župan mesteca Weyerbusch v Westerwaldu. Po poskusih, da olajša podeželskemu prebivalstvu stisko z raznimi podpornimi društvi (krušno društvo, društvo za podporo revnih kmetov, dobrodelno društvo) je leta 1862 v Anhausen v Westerwaldu ustanovil prvo kreditno zadrugo. Njena naloga je bila, da proti zmernim obrestim posoja kmetom denar za odplačilo dolgov ter za nakup semena in živine.

Slovenci na častnem mestu v zgodovini kmetijskega zadružništva

Začetkom zadružništva med podeželskim prebivalstvom v Westerwaldu so kmalu sledili podobni primeri po drugih pokrajinah Evrope. Zbudili so se Čehi in za

njimi tudi Slovenci. Leta 1872 je prišlo v Št. Jakobu v Rožu do ustanovitve „Posojilnice Št. Jakobske v Rožu“ (5. 9. 1872). Pičle štiri mesece pred tem je bila 23. 6. 1872 ustanovljena okrajna posojilnica v Ljutomeru, ki pa ni imela izrecno kmečkega obeležja kot ga je imela „Posojilnica Št. Jakobska v Rožu“. Duhovni oče te zadruge je bil domačin dr. Valentin Janežič, tedaj polkovni zdravnik v Celovcu. To je bila prva podeželska hranilnica in posojilnica v mejah sedanje Avstrije.

Do prve hranilnice in posojilnice Raiffeisnovega tipa v mejah sedanje Avstrije je prišlo 14 let pozneje, ko je v Ločah ob Baškem jezeru delovala že druga slovenska hranilnica in posojilnica. Leta 1886 je bila v Mühldorfu pri Spitzu na Nižjem Avstrijskem ustanovljena prva kreditna zadruga Raiffeisnovega tipa. Deset let pozneje je bilo vendar v Avstriji že 600 takih zadrug. In dve leti pozneje je bila v Pöchlarnu na Nižjem Avstrijskem ustanovljena prva kmetijska zadruga, ki se je bavila z nakupom kmetijskih potrebščin in odkupom kmetijskih pridelkov. Leto navrh (1899) je poznejši monsignor Valentin Podgorc v Sinči vasi na Koroškem ustanovil „Gospodarsko zadrugo v Sinči vasi“.

Sedaj deluje v Avstriji nad 4000 podeželskih zadrug, ki razvijajo svojo dejavnost na okroglo petdesetih različnih področjih in ki štejejo okroglo 1,5 milijona članov. Njihovo delo temelji na zadružnem zakonu iz leta 1873.

II. AVSTRIJSKI ZADRUŽNI ZAKON

Uradni naslov tega zakona se glasi: Zakon o pridobitnih in gospodarskih zadrugah. Sklenil ga je avstrijsko-ogrski državni zbor 9. 4. 1873, objavljen pa je bil v državnem zakoniku št. 70. Od tedaj je bil noveliran leta 1920, 1934 in 1936, ne da bi se pri tem njegova osnovna določila bistveno spremenila.

1. Uvod

V uvodu k besedilu zakona, kakor je v veljavi, je rečeno naslednje: Pridobitne in gospodarske zadruge se od trgovinskih družb po pojmu razlikujejo v prvi vrsti po tem, da število njihovega članstva ni zaključeno in da njihovi člani načelno* subsidarno jamčijo za zadružne dolgove, medtem ko pri trgovinskih družbah družabniki jamčijo delno le primarno, delno pa sploh ne jamčijo. Delokrog pridobitnih in gospodarskih zadrug je tudi širši od onega trgovinskih družb. Razširjen je na pospeševanje gospodarskih koristi sploh, medtem ko je pri trgovinskih družbah omejen na pospeševanje trgovskih koristi. Bistvena značilnost pridobitnih in trgovinskih zadrug je vendar skupni poslovni obrat kot sredstvo za dosego smotra zadruge.

Spričo svoje prvotno omenjene značilnosti so bile pridobitne in gospodarske zadruge najprej podvržene društvenemu zakonu iz leta 1862, ki je urejal društveno pravo in ki je zadruge postavil v odvisnost od priznanja države, ki jih je tudi nadzorovala. Ta sistem razvoju zadrug ni koristil, zlasti ne zaradi tega, ker za privatno pravne odnose pridobitnih in gospodarskih zadrug določila trgovinskega prava in tudi splošnega državljanskega prava „o pogodbi glede skupnosti imovine“ niso bila uporabna. Zadevna ureditev je bila prepuščena društvenim pravilom, za katerih uveljavljanje vendar s strani javnosti ni bilo poskrbljeno. Posebne težave pa je povzročalo pomanjkanje izdatne zakonite zaščite koristi tretjih, ki se povežejo z zadrugo.

Te pomanjkljivosti naj bi odpravil zakon, ki bi priznal pomen pridobitnih in gospodarskih zadrug v socialnem življenju potom osvoboditve od dolžnosti do koncesije in od državnega nadzorovanja.

* To načelo je bilo za konzumne zadruge leta 1920 spremenjeno v jamstvo po deležih. V svojem bistvu pa je sedaj vsako jamstvo za zadrugo le še simbolično, ker so postale zadruge kapitalno tako močne, da jim skoraj nihče ne more do živega.

Poleg tega naj bi zakon predvsem priznal pridobitne in gospodarske zadruge kot pripravno sredstvo za to, da se brez omejitev s strani države združuje čim večje število oseb v gospodarsko dejavnost in poslovno pridobitev in da tako proti kapitalnim asociacijam trgovinskega prava postavijo delovno asociacijo. Prvi osnutek zakona s temi cilji je bil državnemu zboru predložen leta 1868. Kakor že omenjeno je bil zakon sklenjen 9. aprila 1973, 7 mesecev po ustanovitvi prve podeželske zadruge v Avstriji.

V zvezi z zakonom o pridobitnih in gospodarskih zadrugah je posebne omembe vreden še zakon od 10. junija 1903 ki je revizijo zadrug podvrgel zadružnim zvezam ali pa deželnim vladam (Zadružni revizijski zakon, državni zakonik 133.) Omeniti pa je treba tudi še odredbo z dne 18. marca 1918 o poravnavi dolgov zadruge v konkursu nasproti upnikom, katerih terjatvam ni bilo zadoščeno, in odredbo z dne 30. junija 1939 o spojitvi zadrug.

2. Vsebina

Zakon sam obsega 95 paragrafov, ki so razdeljeni na pet poglavij. Prvo poglavje vsebuje splošna določila, drugo določila o vodstvu zadrug, tretje vsebuje določila za primer razpusta zadruge, četrto pa določila za primer likvidacije. Naslednja določila se nanašajo na zadruge z neomejenim jamstvom in na zadruge z omejenim jamstvom ter na kazenska in zaključna določila.

Veljavnost zakona

Stvar pričujočega prispevka ne more biti, da bi se bavil z vsemi detajli tega zakona. Omejuje se na to, da omenja njegova glavna določila. Med ta sodi v prvi vrsti določilo § 1, ki pravi: Določila tega zakona imajo svojo veljavo za društva, ki nimajo zaključenega števila članov, ki omogočajo pospeševanje pridobivanja ali gospodarstva svojih članov potom skupnega poslovnega obrata ali podeljevanja kreditov (pridobitne in gospodarske zadruge) kot so to posojilnice, skladišča društva, produktivne zadruge, konzumna društva, stanovanjske zadruge in njim podobna združenja.

Ustanovitev zadruge

O ustanovitvi zadrug govori § 2, ki določa: Pridobitne in gospodarske zadruge je mogoče ustanoviti z omejenim ali pa z neomejenim jamstvom članov. Način jamstva mora biti določen v firmi zadruge in v njenih pravilih.

Za ustanovitev zadruge je po § 3 potrebno:

— ime in oznaka firme,
— pismena določitev zadružnih pravil ter
— vpis v zadružni register pri okrajnem sodišču.

Pristop v zadrugo je mogoč le pismenim potom. Ime zadruge ne sme biti istovetno z imenom ostalih zadrug, ki imajo v istem kraju svoj sedež.

Določila glede pravil

Bistvenega pomena so določila § 5, ki se nanašajo na zadružna pravila. Le-ta morajo vsebovati predvsem

— ime firme in njen sedež,
— predmet njene dejavnosti,
— pogoje za vstop članov in določila glede njihovega izstopa,
— višino deleža in število deležev, ki jih član lahko pridobi,
— določila, po katerih sestavlja zadruga bilanco, izračuna dobiček in ga razdeli oz. krije zgubo,
— način volitev upravnega odbora,
— način sklicanja občnega zbora,
— določila glede glasovanja na občnem zboru (kdaj je potrebna navadna, kdaj pa dvotretjinska večina glasov),
— način objavljanja razglasov zadruge ter
— določilo, ali člani za zadrugo jamčijo omejeno ali pa neomejeno.

Zadružni register

Nadaljnji paragrafi (§ 6—10) urejujejo vpis v zadružni register. Pri tem je bistveno to, da je treba za vpis predložiti zadružna pravila in seznam upravnega odbora, katerih podpisi na vlogi v zadružni register morajo biti pravno overovljeni. Vsako trgovsko sodišče, ki je navadno istovetno z okrajnim sodiščem, mora voditi zadružni register. Zadruga pravno obstoja šele po vpisu v zadružni register. Vpis mora biti objavljen v uradnem listu.

Na sedežu zadruge mora biti članski imenik (§ 14). Iz njega mora biti razvidno polno ime člana, dan vstopa in izstopa ter višina deležev, ki jih je vplačal ter število deležev, ki jih je pozneje odpovedal. Vpogled v članski imenik je dovoljen vsakomur.

Vodstvo zadruge

Vodstvo zadruge predstavlja praktično njen upravni odbor (paragrafi 15 do 23). Člani upravnega odbora smejo biti le osebe, ki so člani zadruge in ki so vpisani v zadružni register. Vsaka sprememba upravnega odbora, za katero je občni zbor edino pristojen, mora biti vpisana v zadružni register. Delokrog upravnega odbora prepušča zakon v glavnem pravilom zadruge. Zakon mu zgolj nalaga, da je odgovoren za vodenje vseh potrebnih knjig zadruge in za to, da tekom prvih štirih mesecev poslovnega leta predloži računski zaključek in bilanco minulega poslovnega leta. Če ta določila krši, jamči upravni odbor solidarno in vsak član posebej za nastalo škodo.

Nadzorstvo zadruge

Zakon prepušča instalacijo nadzornega odbora pravilom zadruge (§ 24), pač pa določa, da mora biti izvoljen iz vrst članov na občnem zboru in da nadzoruje delo upravnega odbora. Zaradi tega člani upravnega odbora ne morejo biti istočasno člani nadzornega odbora.

Za primer, da dobi v pravilih zadruge nadzorni odbor svojo funkcijo, mu zakon določa naslednje naloge:

— nadziranje poslovanja zadruge na vseh področjih njene dejavnosti,
— nadziranje vodenja knjig in blagajne,
— odstavitev uslužbencev in posameznih članov upravnega odbora,
— preverjanje letnih zaključkov in bilance zadruge,
— poročilo o poslovanju upravnega odbora in o letni bilanci pred občnim zborom s predlogom o razdelitvi čistega dobička,
— sklicanje občnega zbora mimo upravnega odbora, če je to v interesu zadruge.

Člani nadzornega odbora jamčijo za vso škodo, ki jo je zadruga utrpela, ker niso izpolnjevali svojih nalog.

Občni zbor zadruge

Kakor upravni in nadzorni odbor ima tudi občni zbor po zakonu jasno določene naloge (paragrafi 27 do 35). Svoje pravice izvajajo člani na občnem zboru, pri čemer ima vsak član le en glas. Občni zbor sklicuje upravni odbor, pravico do sklicanja pa ima tudi nadzorni odbor. Občni zbor mora biti sklican, če to pismeno zahteva najmanj desetina članov z izrecno navedbo sklicanja in predmeta obravnave. Glede sklicanja občnega zbora so merodajna pravila zadruge.

O zadevah, ki pri sklicanju niso bile postavljene na dnevni red, občni zbor ne more sklepati. Skleniti more edino le, da se bo za obravnavo teh predmetov sklical nadaljnji občni zbor.

Sklepčnost občnega zbora je dana, če je navzoča ali zastopana najmanj ena desetina članov. Če občni zbor ni sklepčen, se z istim dnevnim redom lahko skliče drugi občni zbor, ki je sklepčen ob vsakem številu navzočih ali zastopanih članov.

Občni zbor sklepa z večino glasov, pri čemer v primeru enakosti glasov odloča glas predsedujočega. Izjema je edino pri sklepanju o spremembi višine deležev in višini jamstva. Za to je potrebna dvotretjinska večina glasov pri navzočnosti

najmanj ene tretjine članov. Tovrstni sklepi so potrebni tudi za spremembo pravil, ki mora biti javljena zadružnemu registru. O občnem zboru je treba voditi zapisnik, v katerega ima vpogled vsak zadružnik, pa tudi upravna oblast. Določila glede sklicanja občnega zbora, glasovalne pravice, sklepčnosti in sklepanja so minimalna določila, ki jih zadruga v svojih pravilih lahko poljubno zaostri.

Razpust zadruge

Vprašanja v zvezi z razpustom zadruge urejujejo paragrafi 36 do 52. Načelno se zadruga lahko razpusti po preteku časa, za katerega je bila ustanovljena, če to pravila izrecno določajo. Drugače pa se razpusti po sklepu občnega zbora, po uvedbi konkursa in po odloku upravne oblasti. V slednjem primeru je razpust mogoč le spričo prekrškov določil zakona, če so te prekrški dokazani s pravomočno obsodbo. Razpust mora v tem primeru izreči pristojna teritorialna oblast, zadruga pa ima pravico priziva na ministrstvo za notranje zadeve.
Za primer prostovoljnega razpusta je upravni odbor po zakonu dolžan, da poskrbi za potrebni vpis razpusta v zadružni register in da o razpustu obvesti vse upnike zadruge. Likvidacija zadruge v primeru prostovoljno sklenjenega razpusta je stvar upravnega odbora, če pravila ne določajo drugače. Likvidatorji morajo biti vpisani v zadružni register in objavljeni v uradnem listu. Njihova naloga je, da zaključijo tekoče posle, izpolnijo obveznosti zadruge, izterjajo njene terjatve in da prodajo njeno premoženje oz. ga spremenijo v denar.
Pri razpustu zadruge vsled konkursa veljajo določila zadevnega zakona gospodarskega prava.

Jamstvo zadružnikov

Med zadrugami z neomejenim jamstvom in onimi z omejenim jamstvom obstoja bistvena razlika v tem, da je izstop iz prvih vsak čas mogoč, iz slednjih pa le ob koncu poslovnega leta ob upoštevanju štiritedenskega odpovednega roka.
Kazenska določila zakona o pridobitnih in gospodarskih zadrugah skoraj niso omembe vredna, izvzemši § 88, ki pravi, da je vsak član upravnega in nadzornega odbora, ki omogoči protizakonito dejavnost zadruge, lahko kaznovan s 150.000 šilingov globe. S tem zneskom je lahko kaznovan tudi vsak član omenjenih odborov, ki prekrška ni preprečil.
Zaključna določila pravijo, da za zadruge, ki so bile ustanovljene po tem zakonu, določila društvenega zakona nimajo veljavnosti, čeprav so bile te zadruge morebiti že prej ustanovljene. Če zadruge opravljajo dejavnost, za katero je potrebna državna koncesija, si morajo to koncesijo oskrbeti. V tem primeru so v svoji dejavnosti podvržene javnemu nadzorstvu.

III. USTROJ KMETIJSKEGA ZADRUŽNIŠTVA V AVSTRIJI

Kmetijsko zadružništvo v Avstriji pozna v bistvu štiri skupine zadrug: kreditne zadruge, blagovne zadruge, predelovalne zadruge in posebne zadruge.
Fundament so takoimenovane osnovne zadruge. Le-te revidirajo deželne revizijske zveze. Osnovne zadruge so v deželnem merilu povezane s svojimi deželnimi strokovnimi zvezami, na državni ravni pa preko deželnih zvez s centralnimi zvezami, nad katerimi stoji Avstrijska Raiffeisnova zveza kot osrednji koordinator in revizor.
Podeželske zadruge so za sindikalnimi organizacijami po številu članstva najmočnejše. Pri 7,3 milijona prebivalcev, ki jih šteje Avstrija, združuje Avstrijska sindikalna zveza 1,6 milijona članov, Avstrijska Raiffeisnova zveza pa okroglo 1,5 mi-

lijona. Sicer je res, da gre v slednjem primeru za istočasno članstvo v več zadrugah, toda to je precej vseeno. Bolj bistveno je to, da je organizacija podeželskega zadružništva najmanj tako strumna kot ona avstrijskih sindikatov.

IV. VLOGA ZADRUŽNIŠTVA V AVSTRIJSKEM KMETIJSTVU

Kmetijsko zadružništvo, združeno v svojem vrhu „Avstrijska Raiffeisnova zveza" je po avstrijskem gospodarskem pravu avtonomna organizacija, ki je v pičlih sto letih razvila dejavnost, ki po prometu poreže druge organizacije gospodarske dejavnosti. Razvoj tega prometa ponazarja naslednja razpredelnica:

Promet kmetijskih zadrug v Avstriji

v milj. šil.	kreditne zadruge vloge	kreditne zadruge posojila	blagovne	mlekarne
1957	3.745	3.322	6.315	3.807
1968	24.513	20.071	16.687	9.067
porast absolutno	20.768	16.759	10.372	5.250
porast v %	544	504	164	137

Pomen za gospodarski razvoj podeželja

Gornja primerjava ponazarja zasidranost kmetijskih zadrug med podeželskim prebivalstvom, ne le med kmečkim, marveč tudi onim drugih poklicev. Ne le kmetje, marveč tudi delavci in obrtniki imajo v podeželskih hranilnicah in posojilnicah svoj tradicionalni in še danes večinoma edini denarni zavod v svoji bližnji okolici. Kako se ga poslužujejo, kaže porast hranilnih vlog za 554 odstotkov, kreditov pa za 504 odstotke, vse to v dvanajstih letih.

Ta denarni promet je v bistvu fundament kmečke samopomoči in njegove kooperacije z drugimi vejami gospodarske dejavnosti podeželja in industrijskih centrov. S svojo kapitalno bazo krepijo kmetijske zadruge vse sloje podeželskega prebivalstva, kar kapitalne družbe nikoli niso in tudi ne bodo, ne na kreditnem in tudi ne na blagovnem področju.

Branik proti prekomerni zadolžitvi

V industrijsko-trgovinski družbi je navadno kmetijstvo v največji nevarnosti, da se preko mere zadolži. Modernizacija in povečanje gospodarskih objektov, mehanizacija dela in prizadevanje za ustreznejšo stanovanjsko kulturo ter sla po boljšem jutrišnjem dnevu otrok nalaga kmečkim ljudem huda bremena. Le-ta so tem težja, ker so kmečki ljudje še vedno sredi procesa, ko odstopajo od klasičnega naturalnega gospodarstva in se vključujejo v tržno gospodarstvo industrijsko-trgovinske družbe.

Kljub takim bremenom je avstrijsko kmetijstvo manj zadolženo kot druge gospodarske dejavnosti. To sledi iz pregleda o zadolženosti avstrijskega gospodarstva:

v milj. šil.	1961	1965	1968	porast v % 1961:1968
industrija	13.127	20.103	26.358	93
kmetijstvo	8.398	20.545	13.702	63
obrt	5.747	9.165	13.774	139
promet	809	1.894	2.963	266
turist. gosp.	72	3.614	5.928	453

Gotovo je razmeroma nizka zadolženost avstrijskega kmetijstva posledica skromnosti kmečkih ljudi pri osebnih izdatkih in pa sistematičnega pospeševanja s strani države potom „zelenega poročila" in „zelenega načrta" od leta 1961 naprej. Toda oboje bi konec koncev brez speljane in „ažurne" zadružne organizacije na strani odkupa pridelkov in na strani oskrbe z gospodarskimi potrebščinami, pa tudi njenega sistema kreditiranja ne pomagalo dosti. Zadružništvo v Avstriji je v resnici hrbtenica kmečkega prebivalstva.

To sledi tudi iz naslednje primerjave razdelitve izdatkov avstrijskega kmetijstva:

v milj. šil.	1947	1967	porast v %
skupni izdatki	2.549	27.697	981
od tega:			
neposredni obratni izdatki	465	2.314	400
v prid industrije in obrti	1.228	20.244	1.539
zavarovalnine	56	666	1.089
davki	115	966	740
socialno zavarovanje	77	152	97

Če bi avstrijsko kmetijstvo ne imelo tako strumne zadružne organizacije, bi spričo tega, da gre večina njegovih izdatkov v korist industrije in obrti (leta 1967 skupno 73 %), izročeno na milost in nemilost njunim tržnogospodarskim pogledom in pravilom. Tako pa se obema v veliki meri lahko izogne. S svojimi zadrugami nastopa na trgu kot potenten partner enako pri nakupu kmetijskih potrebščin kot pa pri ponudbi kmetijskih pridelkov. S tem na eni strani izbije ugodnosti grosista, na drugi pa z nižjimi maržami pa načelu „služiti, ne pa zaslužiti" s svojim servisom dostavlja kmetom blago cenejše kot njim tuja podjetja. Isto velja za odkup kmetijskih pridelkov in njihovem posredovanju na večje tržišče.

Pobudnik za napredek in kmetijski marketing

Avstrijska Raiffeisnova zveza ima izredno dobro vpeljano kooperacijo med blagovnim in kreditnim zadružništvom. Ta kooperacija in uveljavljajoči se kmetijski marketing tudi omogoča, da se Avstrijska Raiffeisnova zveza čedalje bolj vključuje v pospeševanje kmetijstva na področju organizirane proizvodnje za potrebe trga s kmetijskimi pridelki in živili.
Start v to smer dejavnosti je bil dan 20. 6. 1969 na občnem zboru Avstrijske Raiffeisnove zveze, ko je njen predsednik dr. Rudolf Rasser ugotovil: Zadruge so se po tradiciji bavile s prodajo in vnovčenjem kmetijskih pridelkov ter z oskrbo s kmetijskimi potrebščinami. Kot prodajne organizacije kmetijstva se z obdelavo in predelavo niso bavile. V času vendar, ko se spričo velikih sprememb na strani povpraševanja — trgovska združenja in njihove poslovalnice so v koncentraciji trgovine z živili dosegle že 80 % skupnega prometa — od kmetijstva zahteva ustrezna tržna proizvodnja, je potrebno, da pregledamo dosedanje mesto zadružništva na njegovo pravilnost!
Od tega časa naprej se kmetijsko zadružništvo v Avstriji prizadeva za skupno akcijo s kmeti in kmetijskimi zbornicami v organizaciji ustreznejše tržne proizvodnje kmetijstva zlasti na področju časovno enakomernejše ponudbe in večje izenačenosti v kvaliteti. Najbolj se je doslej to trojno partnerstvo razvilo na Koroškem. Proizvodne skupnosti kmetov skrbijo za ustrezno ponudbo, kmetijska zbornica pospešuje kvaliteto in usmerja časovno ponudbo, Koroška Raiffeisnova zveza pa skupnostim garantira odkup po ceni, ki se giblje precej nad povprečjem neorganiziranega trga s kmetijskimi pridelki. O rezultatih te kooperacije je bilo že nekaj poročil tudi v slovenskem kmetijskem tisku. Celovito vzeto je mogoče reči, da se je poskus tovrstne koncentracije prizadevanj v smeri kmetijskega marketinga uveljavil, da se uspešno razvija in da je dozorel že tako daleč, da je o njem dipl. inž. Franci Gröblacher napisal letos dizertacijo na dunajski visoki šoli za kmetijstvo.

V. POVZETEK

Gornji prispevek kaže, da je pomoč v obliki samopomoči kmečkega prebivalstva mogoča in uspešna tudi danes, če je osnovana na preizkušenih temeljih. Te temelje je postavil v Avstriji zadružni zakon iz leta 1873, ki je zadružništvo uvrstil med socialnogospodarske dejavnosti in ki mu dovoljuje dalekosežno avtonomijo. Zakon je uporaben tudi v industrijsko-trgovinski družbi enako kot je bil v dobi klasičnega kmetijstva.
Na podlagi tega zakona si je kmečko pre-

bivalstvo v sodelovanju z drugimi sloji podeželskega prebivalstva izgradilo gospodarsko organizacijo, ki stoji na trdnih nogah in ki je čedalje močnejša hrbtenica kmečkih gospodarstev. Od kapitalno intenzivnejše industrije in trgovine ne zahteva nobenih miloščin, pač pa posluje z njimi kot potenten partner tako pri odkupu njihovih izdelkov kot pa pri prodaji kmetijskih potrebščin. Bistveno pri vsem pa je kapitalna moč kmetijskega zadružništva, ki jo je v dolgih letih kmečko prebivalstvo samo ustvarilo in ki mu sedaj več pomeni, kot se na prvi pogled zdi. Končno razvoj strukturno tako kompliciranega kmetijstva temelji enako na pogojih njegovega zadružništva kot pa na pogojih uradne agrarne politike in pogojih državnega socialnega skrbstva.

Blaž Singer
inšpektor Koroške kmetijske zbornice

Jesenski motiv

Oskrba z mesom je evropski problem

UVOD

Še nikoli poprej evropsko kmetijstvo ni produciralo toliko mesa na leto kot ga je produciralo v zadnjih letih. Še nikoli poprej pa oskrba prebivalstva z mesom ni bila tako pereč problem kot je v zadnjih letih postala. Industrializacija je vidno povečala kupno moč prebivalstva Evrope. To prebivalstvo pa se spričo spreminjajočih pogojev dela v čedalje večji meri hrani z mesom kot osnovno surovino beljakovin živalskega izvora. Medtem ko povpraševanje za mesom iz leta v leto konstantno narašča, povpraševanje za maščobami nazaduje enako kot nazaduje povpraševanje za krompirjem v prid sadja in zelenjave.
Povpraševanje za mesom narašča po vseh evropskih deželah. S tem naraščanjem ponudba ne more več držati koraka. Najmočneje narašča povpraševanje za govedino, ki je medtem postala med vrstami mesa najdražja, dražja od svinjskega mesa in mesa perutnine. Spričo tega povpraševanja ponudba teletine oz. telet neprestano nazaduje. Spričo že skoraj astronomskih cen je pričakovati, da bo tudi povpraševanje za njo pričelo plahneti in da bo prebivalstvo začelo v mladem govejem mesu iskati nadomestilo za njo.
Skladno s povpraševanjem za govedino, katere ponudba ne zadošča več povpraševanju, narašča tudi povpraševanje za svinjskim mesom. Prireja mesa potom prašičev čedalje bolj izravnava ponudbo mesa s povpraševanjem za njim. Vzrok za to so v glavnem težave na evropskem trgu z mlekom. Prireja govejega mesa je namreč po evropskih deželah tesno povezana s prirejo mleka, katerega ponudba je večja kot povpraševanje za njim. Zato so zlasti dežele Evropske gospodarske skupnostti pospeševale redukcijo prireje mleka potom krčenja števila krav. Med letom 1970 in 1971 se je število krav v deželah EGS skrčilo za pol milijona. To krčenje je imelo za posledico zmanjšanje števila telet v letu 1971 in zmanjšanje števila klavnih goved v letu 1972 in 1973.
Spričo takih opazovanj v zadnjih letih je vprašanje, kaj je „novega" na evropskem trgu z mesom, sila aktualno. Aktualno zlasti zaradi tega, ker se prireja govedine in pa prireja pujskov zaenkrat ne dasta tako koncentrirati kot pridelovanje žita ter pitanje prašičev in perutnine. Še bolj kot prej sta danes stvar dejavnosti kmečkega prebivalstva na malih in srednjih kmetijah. V danih tržnogospodarskih okoliščinah nudi ta dejavnost kmečkim gospodarstvom možnost, da z intenzivacijo prireje zboljšajo donos svojega dela. Toda ta možnost je povezana s pogojem, da v kar največji meri izenačijo kvaliteto svoje ponudbe klavnih goved in pujskov, za katerimi pitališča čedalje bolj sprašujejo. S tem v zvezi pa ni mogoče prezreti drugega pogoja, to je vskladitve ponudbe s časovno nihajočim povpraševanjem na tržišču turističnih dežel. Turizem je namreč tudi v povpraševanju za mesom izredno pomemben faktor po vseh deželah, kamor evropski in drugi turisti prihajajo.

ANALIZA RAZVOJA NA TRGU Z MESOM

V modernem kmetijstvu sta analiza in prognoza razvoja na trgu s kmetijskimi pridelki čedalje bolj pomemben instrument agrarne politike. Referati za tržno gospodarstvo so pri kmetijskih ustanovah postali najmanj tako pomembni kot pa referati

za rastlinsko proizvodnjo in živinorejo, kajti kmetijstvo lahko uspešno producira le to, kar na trgu lahko in z donosom proda.
Ena osnovnih nalog referatov za tržno gospodarstvo je opazovanje razvoja na trgu z mesom in usmerjanje njegove prireje na domačih tleh. Torej: analiza — prognoza — usmerjanje prireje — skrb za odkup ter export oz. import mesa. Gradiva za analize razvoja na mednarodnem trgu z mesom ne manjka. Vsaka država ga zbira, ker ve, da si ne more dovoliti, da bi bilo njeno prebivalstvo izpostavljeno nevarnosti dalje trajajočega pomanjkanja mesa kot enega najosnovnejših faktorjev prehrane industrijske družbe.

Iz tega gradiva je mogoče povzeti, da se je med letom 1970 in letom 1971 v Evropi (brez Sovjetske zveze) stalež goveje živine zmanjšal za 0,6 odstotka na 122,185.000 glav in da se je istočasno stalež prašičev povečal za 8,4 odstotka na 140 milijonov komadov. Več kot to nam vendar pove tonaža mesa v tem številu govedi in prašičev. Medtem ko se je tonaža staleža goveje živine zmanjšala za 143.000 na 23,437.000 ton, je tonaža staleža prašičev narasla za 600.000 ton na 7 milijonov ton. Skupna tonaža mesa se je torej povečala le za 457.000 ton ali za 1,4 odstotka. Poraba mesa je vendar v tem času v Evropi narasla najmanj za 3 odstotke.*
S tem v zvezi je zanimiva situacija po posameznih evropskih območjih in deželah, ki jo bom po podatkih Agra Evrope v naslednjem skiciral.

Evropska gospodarska skupnost — Zapadna Evropa

Začetkom 1971 so tu našteli 52 milijonov (2,6 milijona ton) prašičev in 51,8 milijona (10,3 milijona ton) goved. Porastu števila prašičev za 9,1 % (230.000 ton) stoji nasproti padec števila goved za 1,3 % (200.000 ton). Če upoštevamo, da je EGS na evropskem številu prašičev (brez Sovjetske zveze) udeležena s 36 %, na številu goved pa celo s 43 %, potem kmalu spoznamo, da je to območje osnovno gibalo razvoja na evropskem trgu z mesom.

Če k številu goved v EGS prištejemo še glavne živinorejske dežele EFTA (Avstrijo, Dansko, Irsko in Veliko Britanijo), potem vidimo, da znaša skupni delež EGS in teh dežel okroglo dve tretjini evropskega števila goved. Na ostale evropske dežele odpade le še ena tretjina evropskega števila goved.

Zapadnoevropske dežele potrebe po govejem mesu čedalje manj krijejo. Že leta 1968 so EGS in Velika Britanija iz prekomorskih dežel uvozile 580.000 ton govejega mesa, leta 1969 pa 660.000 ton. Lani se je njihov uvoz povečal na več ko 750.000 ton. Da bo letos še večji in da bo tudi v prihodnjih letih še naraščal, leži očitno na dlani.

Sovjetska zveza

Dejanskih viškov govedine, pa tudi pomembnejših viškov prašičev ostale evropske dežele nimajo. Odprto vprašanje pa je Sovjetska zveza, ki je doslej nismo upoštevali. Tam je bilo lani število prašičev z 67,2 milijona komadov (3,36 mil. ton) za 19,9 %, število goved pa z 99 milijoni (19 milijonov ton) za 4,1 % večje kot je bilo 1970. Skupna tonaža je s tem za 1,36 milijona ton ali za 6,5 odstotka večja kot je bila lani. Spričo razmeroma nizkega prehrambenega standarda in doseda-

* Račun je napravljen na bazi, da je v tem staležu za tono mesa v povprečju potrebnih pet goved in dvajset prašičev. Naraščanje porabe mesa ima za osnovo letni porast porabe mesa v deželah EGS in EFTA.

njih težav v oskrbi prebivalstva z živili, tudi Sovjetska zveza nima pomembnenjših dejanskih viškov mesa za izvoz.

Italija

Za vse dežele, ki imajo izvozne viške mesa, je Italija eden najpomembnejših trgovinskih partnerjev. 1970 je z 2,1 milijona glav uvozila za 7,1 odstotka več goved kot leta 1969. Njen uvoz govejega mesa se je v isti primerjavi povečal za 11,3 % na 290.305 ton. Pri prašičih je povečala svoj uvoz za 360 % na 445.166 komadov, uvoz prašičjega mesa pa za 38,9 odstotka na 100.435 ton. Spričo tega razvoja in občega nazadovanja ponudbe govejega mesa v Evropi, se bo italijanski uvoz letos in prihodnje leto še povečal.

PROGNOZA ZA PRIHODNJA LETA

Že analiza ponudbe mesa v Evropi in povpraševanje za njim kažeta, da bo oskrba z mesom slej ko prej njen pereč problem. Za to govorijo tudi detajlnejši podatki iz nekaterih dežel. Najbolj govori za to skrčenje števila krav v deželah EGS za pol milijona glav tekom leta dni. To skrčenje je opaziti po vseh deželah EGS.
Najbolj očitno je v Zvezni republiki Nemčiji. Junija 1971 so tam našteli s 5,5 milijona glav za 6,3 odstotka manj krav in z 1,6 milijona glav za 8,3 odstotka manj telet pod 3 meseci starosti kot pa leta 1969. S tem se je uresničilo pričakovanje, da bo v gospodarskem letu 1971-72 prireja klavnih goved nazadovala za 2 %, prireja krav pa celo za 4 %. To pa pomeni, da bo tudi število rojenih telet nazadovalo za približno isti odstotek.
Podobna je situacija na Holandskem in Danskem. Na Holandskem je bilo lani število plemenskih goved z 1,21 milijona glav za 7,8 odstotka nižje kot 1970, celokupno število goved pa je nazadovalo za 2,2 odstotka na 4,2 milijona glav. Spričo tega je v prvih štirih mesecih 1971 holandski izvoz klavne živine nazadoval za 8,1 odstotka na 145.574 ton. Danska prireja goveje živine pa je bila 1970 za 8 odstotkov nižja kot leta 1969. Leta 1969 se je število goved na Danskem skrčilo za 65.000. Za isto število se je skrčilo tudi 1970, lani pa se je že v prvem četrtletju skrčilo za 43.000.
Kar se tiče ponudbe prašičev, je treba najprej ugotoviti, da je bilo širom zapadne Evrope število brejih svinj junija 1971 manjše kot pred letom dni. V Zvezni republiki Nemčiji je bilo s 1,3 milijona za 5 odstotkov, na Holandskem pa z 429.000 za 2,5 odstotka manjše kot pred letom dni. Tudi v Avstriji se je tekom leta dni število brejih svinj skrčilo na stalež leta 1968.
Iz tega lahko sklepamo, da se dosedanje naraščanje števila prašičev v Evropi spreminja v njegovo nazadovanje. Ob podobni prognozi na trgu goveje živine je torej mogoče ugotoviti, da bo v prihodnjih letih oskrba evropskega prebivalstva z mesom manj zagotovljena kot je bila v zadnjih letih. Posebej pa je treba ugotoviti, da bodo težave v oskrbi z govejim mesom večje kot v oskrbi s svinjskim mesom. Medtem ko mine med pripustom svinje in prodajo opistanega gnezda pujskov le deset do enajst mesecev, mine med pripustom telice in prodajo njenega opitanega zaroda s težo 500 do 600 kg 23 do 25 mesecev.

ZAKLJUČKI ZA KMETOVALCE

Analiza in prognoza razvoja na trgu z mesom kažeta, da postaja prireja mesa v kmečkem kmetijstvu čedalje bolj lukrativen posel. V prihodnje bo povpraševanje za klavnimi govedi in za opitanimi prašiči naraščalo. Treba pa si je biti na jas-

nem, da bo tudi v teh ugodnih pogojih prišel na račun le kmetovalec, katerega pitanje goveje živine bazira na ustreznih zalogah koruzne silaže in na hitrorastnih pasmah. Enako kot glede tega si je biti treba na jasnem, da gre čas kmečkega pitanja prašičev enako h kraju kot je pred leti šel čas prireje jajc in prireje spitanih piščancev.

V prireji svinjskega mesa postaja pitanje stvar velikih pitališč, kmečkim obratom pa preostaja organizirana zreja pujskov in njihovo skupno vnovčenje. Organizirano pitanje in skupno vnovčenje pa je tudi pripraven instrument za kmečko prirejo govejega mesa. V obeh primerih namreč ne smemo prezreti, da se razdalje med govedorejci in prašičerejci na eni strani ter konzumenti prirejenega mesa čedalje bolj večajo in da so se med nje urinila podjetja mesno predelovalne industrije, ki zakoljejo in predelajo več sto komadov klavnih živali tedensko. Zato kupujejo drugače kot so kupovali lokalni mesarji, katerih število se čedalje bolj krči.

Od ugodnih pogojev na evropskem trgu z mesom bodo imeli zato koristi le tisti kmetovalci, ki bodo intenzivirali in s tem tudi racionalizirali prirejo govejega mesa ali pujskov, istočasno pa iskali in dobili partnerje, ki jim bodo prirejeni produkt pravočasno odkupili. To velja zlasti za tiste govedo- in prašičerejce, ki so od trga oddaljeni po več deset kilometrov. Brez ustrezne organizacije v obliki specializiranih proizvodnih skupnosti ali krožkov, ki se uspešno uveljavljajo na evropskem zapadu, bodo le težko našli ustreznega partnerja, ki jim bo spitana goveda ali pa prirejene pujske pravočasno odkupil in ustrezno plačal.

Le taka proizvodna združenja so v stanju, da na eni strani ustrezno izenačijo svojo ponudbo tako po kvaliteti kot pa odgovarjajoče časovno nihajočem povpraševanju v Evropi. V kmečki prireji je treba imeti vedno pred očmi dve resnici:

- sto kmetov ima tudi lahko tisoč krav ali tisoč plemenskih svinj, kar omogoča spitanje petsto do šesto mladih goved ali pa prirejo 1600 do 1800 pujskov;
- s tako ponudbo pa je njihov vpliv na trgu mesa znatno večji, če ne producira vsak zase sam in osamljeno in če vnovčujejo skupno.

Če se kmetje v prireji mesa v prihodnje ne bodo ravnali po teh dveh resnicah, se bodo podali v nevarnost, da bodo na trgu popolnoma izpostavljeni diktatu cen s strani mesno predelovalne industrije.

(bl)

Motiv izpod Košute

BRALNE ZNAČKE

sodobna oblika vzgoje mladega bralca

Ne morem si zamišljati, kako bi mladi postali (in ostali) zvesti dobri knjigi, če jih že v otroških letih nismo resnično pridobili zanjo, učitelj, starši, knjižničar in še kdo. Na prvo mesto seveda postavljam učitelja in starše. Še zmerom se dogaja, da se mladi zaradi brezbrižnosti in otopelosti nas odraslih ne ogrejejo za dobro knjigo, da je ne odkrijejo, ali pa se zaradi naših nepremišljenih nastopov, administrativnih prepovedi, prisiljenega domačega branja sploh odvrnejo od nje.

Tudi pri nas veliko razmišljamo o tem, kako bi v spremenjenih razmerah (ko so dvomljive kulturne vrednosti vse bolj napadalne) mlade pridobili za dobro knjigo. Samo ugotavljanje, da je knjiga danes manj brana, da ne bo vzdržala tekme s kinom, televizijo, zabavno glasbo itd., ne vodi nikamor, kvečjemu v resignacijo. Dobro knjigo lahko rešujemo le z dejanji. Na šolah imamo že vsa leta z domačim branjem precejšnje težave, in mislim, da jih imajo tudi drugod po svetu. Šolarji ga sprejmejo kot zoprno domače delo, prepisujejo drug od drugega vsebine (ne)prebranih del, hkrati pa segajo po knjigah dvomljive literarne vrednosti. Veliko krivde je seveda pri učiteljih, ki ne jemljejo domačega branja kot pomembne dejavnosti v šoli. Res je, da jim jemlje to nekaj več časa in da se je treba na razgovore o knjigah temeljito pripravljati. Najlaže je pač ukazati, preberite do takrat in takrat to knjigo in napišite obnovo. To je najrajša, a hkrati tudi najslabša pot... In če se starši nikoli ne pogovarjajo z otrokom o knjigi, ki jo je prebral, če otroku ne omogočijo, da si že od otroških let ustvarja svojo domačo knjižnico dobrih knjig, če starši sami nikoli ne preberejo dobre knjige, potem najbrž tudi njihovi otroci ne bodo vzbujeni za dobro knjigo.

Ker sem proti nepremišljenim administrativnim prepovedim (indeksu) za mlade bralce, zagovarjam načelo, da je treba veliko več storiti, da bomo mlademu človeku na čimbolj sodoben, privlačen način približali knjigo.

In tako se je pri nas v Sloveniji pred dvanajstimi leti rodila ideja o bralnih značkah, najprej na območju občin Ravne, Slovenj Gradec, Radlje in Dravograd, zdaj pa zajema tekmovanje za bralne značke že vso slovensko republiko. Iz nenadne ideje je preraslo v pomembno ustanovo za kulturno vzgojo mladega bralca z osrednjim ciljem: zbližati še bolj mlade s knjigo, zbližati jih prostovoljno, neprisiljeno, v zanimivi sodobni obliki, zbližati jih tudi z ustvarjalci, s pisatelji, ilustratorji, uredniki itd. Idejo je začelo uresničevati nekaj entuziastov, ni se širila po uradni poti, zato je ostala živa akcija, ki se iz leta v leto še pomlajuje, poglablja in dobiva nove razsežnosti.

Značka (največkrat s podobo pisatelja, po katerem se imenuje) ni enotna za vso Slovenijo, imenujejo se pa po znanih slovenskih pesnikih in pisateljih, na primer Prežihova, Prešernova, Bevkova, Seliškarjeva, Ingolčeva, Cankarjeva, Levstikova, Kosovelova, Meškova itd., pač za območje, na katerega je bil pisatelj bolj navezan s svojim življenjem in delom.

Kako poteka tekmovanje za bralne značke. Najprej se na šolah ali v knjižnicah objavi seznam del iz slovenske, jugoslovanske in svetovne književnosti;

v glavnem so to najboljše mladinske knjige. Na seznamu so dela razvrščena po starostni stopnji, od 7. do 9. leta, od 9. do 11. leta, od 12. do 14. leta, posebej še za gimnazije, srednje in poklicne šole. Za vsako stopnjo je predvideno od 7 do 10 knjig ali tudi več, tako da ima mladi bralec možnost izbire. Izbrane knjige mora prijavljenec za tekmovanje prebrati, potem pa se na poseben dan prijavi za pogovor o prebranih knjigah. **Prijava je popolnoma prostovoljna. Tudi pogovor o knjigi nikakor ne sme zadišati po izpitu!** V sproščenem pogovoru z mladim bralcem ugotavljamo, če je knjigo res prebral, se ustavljamo ob vsebini, posameznih poglavjih, se pogovarjamo o osebah, ideji, avtorju dela itd. Za prijavljence iz srednjih šol je seveda pogovor globlji. Najvažnejše se nam zdi, da mladi bralec **sodeluje** v tem tekmovanju, **da bere**, s pogovori o prebranih knjigah pa si povrhu še poglablja v vsebine del ter tako raste v vse boljšega bralca. Poudarim naj, da opravljajo to pomembno, odgovorno in zahtevno delo učitelji in knjižničarji brezplačno, po opravljenem delu v razredu.

Značke prejmejo tekmovalci na posebnih svečanostih, navadno na spominski dan pisatelja, po katerem nosi značka ime. Značke so bronaste, srebrne in zlate, ki pa jih ne delimo po doseženem uspehu (čeprav gibanje poimenujemo tekmovanje), temveč po starostnih stopnjah, najmlajši dobijo bronasto, srednješolci zlato. Mladi bralec navadno prejme po vrhu za nagrado še knjigo; če pisatelj še živi, je v knjigi tudi njegov podpis s posvetilom. Na svečanosti so povabljeni pisatelji, ki jim berejo iz svojih del ter pripovedujejo o svojem življenju in delu. Tako so se mnogi mladi slovenski bralci, ki so si pridobili že vse značke, seznanili domala že z vsemi živečimi slovenskimi pisatelji in pesniki. Značkarji obiskujejo še rojstne kraje slovenskih pisateljev, spominske muzeje itd.

Povedati moram, da se mladi zelo radi prijavljajo za tekmovanje, da so pogovori o knjigah v glavnem dobro pripravljeni in da je na primer samo lani osvojilo bralne značke na Slovenskem več kot 70 000 mladih, kar pomeni hkrati lepo število prebranih del iz domače in svetovne književnosti. Tekmovanje za bralne značke **srečno združuje v sebi intimnost in manifestativnost**, da torej mladi doživljajo tiha, neposredna, intimna srečanja s knjigo, z ustvarjalcem, da pa hkrati začutijo tudi, kako jih dobra knjiga povezuje z drugimi bralci, z ustvarjalci, z domovino in svetom. Pridobiti mladega bralca za dobro knjigo torej pomeni da je treba imeti veliko posluha, iznajdljivosti, potrpežljivosti, razgledanosti, dobre volje in ustvarjalnega duha. A vseeno upamo, da se bodo za to sodobno obliko kdaj ogreli tudi v drugih naših republikah, izven meja, še posebej pa bila pomembna in privlačna za naše slovenske bralce na Koroškem in Primorskem.

Leopold Suhodolčan

Valentin Polanšek

KÄRNTNER SOŽITJE ali sodobna bindišarska

Razumejo nas,
da govorimo o odprtih mejah
in združeni Evropi,
samo manjšinskega jezika ne znajo.

Razumejo,
da ljubimo svojo materinščino,
ali ker smo manjšina,
je naša beseda samo dialekt.

Razumejo,
zakaj sta pred petdesetimi leti
na Kardinalsplatzu v Celovcu
pila slovesno pri sveti maši
oba sodeželana kelih miru in sprave.

Ne razumemo pa mi,
zakaj imajo nas samo zato radi,
ker baje vsi Slovenci
itak nemško znajo.

JANEZ ŠVAJNCER

NISI SAM

„Prijatelj!"
Rekel si iskreno, oči so ti potrjevale, tvoj glas je le sporočil. Stal si na balkonu, v ozkem prostoru s kamnitimi ploščami. Po njih si hodil in prehodil dolgo dolgo pot. Daljšo od zemeljskega obroča. V njih so tvoji koraki, v njih so tvoji spomini. Nikar segati tja nazaj, predaleč je in tako odmaknjeno, da zaboli misel na to minulost, čeprav je bila tudi lepa. Kot vse, kar je za teboj in si o tem čaraš lepoto, da potlačiš gorje v pozabo.
Z rokami si se naslanjal na kamnito ograjo. Kot duhovnik na prižnici. Zravnan si gledal v dolino, ki se ti je vsa zelena bližala k nogam. Mehka trava poganja in veter v njej ziblje pokončne bilke. Zemljo nosiš v sebi in ne moreš pregnati dišečega vonja iz nosnic. Diha s teboj, kakor ti, dviguje prsi in želi k tebi, da bo zlita s tvojo mirnostjo.
Iz tvojega levega očesa zre tema, ki je ne prežari niti to močno sonce tam zgoraj. Sonce te obišče vsak dan, prvo ti pride v goste. Vabi te, da vstaneš, mudi se, jutranji sprehod je tako poživljajoč. Vabi te od postelje po tleh čez kamniti balkon in navzdol po stopnicah v travo pa med čašami polnimi rose tja proti cesti, ki vijuga po hribu in odteka kakor voda vse niže in niže.
Je bilo sonce hudobno in te je ožgalo, da si planil pokonci in se že zrušil? Ni bilo sonce, bil je rob mize in nad tabo noč. Bedel si, sklonjen nad papirji in s stropa je brlela žarnica.
Z glavo si udaril ob rob mize. Sprejela je mirno, kakor da je pričakovala, da se bo to zgodilo. Zaječal si in omahnil. Tedaj nisi vedel in nisi slutil, da se boš prebudil drugačen od tedanjega. Spremenjen, načet in vedno zaznamovan.
Zdravnik je lahko le ugotovil, da nimaš več levega očesa. Nisi ga slišal, tedaj se nisi zavedal samega sebe, da si to ti, ki mu velja njegovo sporočilo. V tistem trenutku si se šele vračal iz niča, iz nezavedanja svojega lastnega jaza. Roka ti je pohitela k levemu očesu. Krčevito so se ti razklenili prsti, ko da hočejo obvarovati, kar ti je bilo dano ob rojstvu. Spoznanje je prišlo šele pozneje, tedaj, ko so ti sneli obvezo.
Nisi se pomiril. Nisi se mogel pomiriti. Pa bi se moral in moral bi pregnati mračne misli, da je končano tvoje življenje. Ne konča se tako kmalu, človek je uporen in močan.
Mar ti je bilo za šepet, ki se ti je oglašal v prsih. Stiskal si ustnice in ga odganjal. Kljub temu si mu odgovarjal v sebi. Bil je le obup, niti kančka upanja. Kdor obupa, omaga. Porodilo se je to v tebi še o pravem času, od tam do popolne teme je vodil le kratek korak, stopil bi in zdrknil v globino. Zato si obstal in misli so ti približale domačo hišo. Oblita s soncem ti je obstala ob postelji. Zdravo oko jo

je gledalo, videlo jo je tudi levo oko, čeprav je iz njega iztekla svetloba za zmerom. To ti je vrnilo moči in to te je prerodilo.
Potem je hiša ostala samo še privid in iztegnil si roke, da bi objel njene tople stene in da bi te ponesla s seboj na trdne temelje med sadnim drevjem. Hiša je odhitela pred tvojimi razprtimi rokami, zadele so v prazno. Trajalo je le sekundo in že se je ta praznina napolnila in že so ti dlani občutile mehkobo. Zdrznil si se in strah ti je prešinil telo. Minilo je naglo, kot te je prevzelo. Pomaknil si se na postelji proti steni in že se tudi prevrnil nazaj. Zaslutil si prijatelja ob sebi. Nisi se varal, prišel je.
Presenečenje v tebi je zavladalo tvojemu telesu. Nisi mu mogel veleti: vstani in sprejmi prijatelja. Drhtelo je, ker ni bilo pripravljeno na to srečanje.
Previdno si pogledal tja k njemu. Videl si ga le polovično, z desnim očesom, tudi z levim, z njegovo vdolbino, a vdolbina ne uzre ničesar.
Ponudil ti je desnico. Pravzaprav je čakal, da mu jo ti ponudiš. Nisi se mogel odločiti, saj te je presenetil, da hoče deliti s teboj bolečino.
Tedaj je položil na posteljno omarico papirnato vrečko. Iz nje se je skotalila pomaranča. Pustil je vrečko tam, kakor da je ni prinesel, in te gledal. Umikal je oči. Morebiti se je bal srečati se s tvojimi. Pa saj jih nisi uperil vanj, zdravo in tisto duplino. Trajalo je le hip, že si pomislil, da se bo naglo obrnil in odšel od tebe. Naj bi te zapustil, ko še nista spregovorila? Čakal je nekoliko nemirno in si lovil roke.
Potem si rekel potiho: „Prijatelj! Ti si me prvi obiskal. Hvala ti."
Prijazna beseda kot hudournik plane čez nagrmadene ovire. Poiskal je tvojo roko in jo krepko stisnil." „Mirko," je rekel, „moral sem priti. Šele danes sem zvedel, da si v bolnišnici. Nisem pa vedel, da si tukaj. Kaj se ti je . . ?" Ni mogel končati, preočitno se mu je ponujala tvoja očesna vdolbina. Stisnil je pesti, si jih ponesel na oči, jih spet spustil, rekel: „Oprosti, ne bom te motil, miru potrebuješ, miru" in odšel.
Gledal si za njim. V tistem trenutku si videl njegovo hitečo postavo z obema očesoma, skozi zaprte veke. Ko si jih dvignil, sta ti spolzeli po licih debeli solzi in padli na hrbtne strani rok, ki so nemočne ležale pred teboj. Vzdihnil s in omahnil v blazino.
Domov si odhajal z vzdignjeno glavo. Ljudem si kazal prijazen obraz. Čutil si njihove vprašujoče poglede, ki so iskali tvoje levo oko. Potreboval si opore, spodbudne besede. Niso ti je dali, odšli so mimo kot hiteči drogovi avtomobilu na cesti.
Zakaj so se umikali pred teboj? Tvoji znanci, ljudje iz domačega kraja. Zabolelo te je v prsih, bolečine niso bile podobne tistim, ko ti je ugašalo levo oko. Bile so podobne tistemu trenutku, ko je prijatelj, prvi in edini obiskovalec, odšel od tebe iz bolniške sobe. Bolj kot kadarkoli si se srečal z njegovo podobo in stal je v tebi vso pot do hiše med sadnim drevjem, do kamnitih stopnic in do kamnite ograje nad njimi, kjer si se naslonil z rokami in poslal oči v dolino.
Gledal si spremenjeno mehko travo in rodovitna polja. Pa ni trave in polja ožgalo sonce, ponujale so se cvetoče bilke in valujoča pšenica. Ampak tebi je bilo, kakor da je dolina razpolovljena: tod zeleno in rumeno, tam črni pasovi. Zaprl si veke v velikem pričakovanju, da bo dolina kmalu lepša. Ko si jih odprl, je trmasto vztrajala in ti pokazala prejšnje. Nisi dočakal čudeža, očesa, ki ga ni v vdolbini, nihče ne podari. Takih darov ne dajeta niti nebo niti zemlja.
Hotel si se končati, uničiti sebe. Pravijo, da to počno slabiči, pogumni pa morajo vendarle biti, da se odločijo. V mislih so ti divjali viharji. Vzdržati, omagati, je

vršalo v kronah dreves, v telefonskih drogovih, v zraku, v hišnih stenah, v postelji. Iz čela so ti tekli vroči izviri.
Še si tu in vdolbino ti je napolnilo novo oko. Prijatelj se te ni mogel nagledati. Stal je zamaknjen in si ponesel dlani na oči. Tako je naredil tedaj v bolnišnici, si pomislil in tudi takoj pripomnil. Iztrgal se je iz zamaknjenosti in odgovoril:
„Tedaj me je presunilo, ker nisi imel levega očesa in ker si se mi zdel ves nesrečen in obupan. Nisem vzdržal, moral sem oditi."
„Takrat si roke skrčil v pesti, zdaj si jih odprte ponesel na oči."
Ni se spomnil, a ti si vedel, da je bilo tako. Nalašč si omenil njegove roke, da te ne bi gledal v umetno oko. Spregovorila sta o vsakdanjih rečeh in že se je poslovil.
„Ostani," si mu rekel.
„Mudi se mi," ti je odgovoril.
Pritrdil si: „Današnji čas ni naklonjen človeku" in mu podal roko. Ko je spodaj v razpolovljeni dolini postajal vedno manjši, si vzkliknil: „Vrni se kmalu k meni! Sam sem, vsi so me zapustili! Ali samo zato, ker sem zaznamovan? Oh moj bog!"

Iz samega drevja je prihitel veter. Mirko ga je pustil, da mu je božal sive lase. Razločno je slišal njegov šepet: Niso te vsi zapustili. Ljudje niso vsi, tu sem še jaz, tam je mehka trava, zgoraj sonce. Prihajali bomo zmeraj k tebi. Jaz ti bom najbolj zvest, ostal bom vse leto, enkrat me bo manj, drugič več. Mehka trava te bo čakala od pomladi do pozne jeseni. Sonce bo vsak dan pripravljeno, da te obišče. Kar pokliči ga, le ponoči mu pusti počitek, tedaj tudi ti rad spiš. Tvoj prijatelj bo še prišel, le verjemi mi.
Zravnal si se in vzdignil roke s kamnite ograje. Nasmehnil si se kot še nikoli dotlej in samota ti je poletela iz prsi.

Slovenska prosvetna zveza goji kulturne stike tudi s tovarno Iskra v Kranju
Na sliki: Koroški prosvetaši na ogledu Iskre

ČEBELJA POT

V spominu ni natančnega merilca časa; leta se lahko strnejo v en sam trenutek in en sam trenutek lahko pomeni leta. Tako živi v meni spomin na moje „čebelcanje" kot razsežnost, ki ji ne izmeriš začetka in ne konca.
Kako sem zmerom čakal na povabilo starega ata:
„Poldk, greva malo čebelcat!"
Potem me je z eno rok prijel pod pazduho, da so mi roke in noge bingljale v prazno, in me je kot rogača nesel proti čebelnjaku. Premikala sva se počasi, ker je stari ata šepal, do čebelnjaka nad kozolcem pa je bilo tudi nekaj strmine.
Čebelnjak za našim kozolcem mi pomeni najlepši spomin na rano mladost. Stal je v sončnem bregu, od koder se je lepo videlo na Žiri, na Soro. Za čebelnjakom se je vzpenjala sončna reber; bila je premajhna, da bi nahranila ljudi, ki so si postavili bajto ob njenem vznožju, preživljali so se še s klekljanjem in z drugimi deli. Pri hiši se je rodilo devet otrok, trije so umrli kmalu po rojstvu.
Sedla sva na klop pred čebelnjak. Stari ata je počasi vlekel pipo. Prisluškovala sva čebelam, ki so oživele s pomladjo. Nepozabno šepetanje čebel, ko se spomladi pripravljajo za polet v svet, v sonce, v oblake, v krošnje dreves, v široke cvetoče travnike. Njihova govorica se je čez čebelnjak prelivala v veter, v šumenje bližnjih gozdov, v pojoči spomladanski zrak, med ptice, ki so se spuščale k nama.
Takrat sem poznal vse čebele v najinih panjih (nikoli ne bom vedel, kdaj in kako me je stari ata tega naučil); lahko bi jih poklical po imenih, kadar bi jih zagledal na cvetu sredi polja.
Ko je odprl panj, je stari ata najprej v pozdrav puhnil v čebele nekaj dima; tako so ga prepoznale in se niso razjezile. Potem sva zrla v njihovo življenje, neutrudljivo so se premikale sem in tja, a tudi v njihovem navideznem neredu je vladal neizprosni red, vsaka čebela je imela svoj opravek.
Stari ata mi je pokazal s prstom na čebelo, ki je drugače krožila po satnici kot druge čebele, rekel je:
Vidiš, razlaga jim, kje je odkrila dobro pašo. Natanko jim bo povedala, v katero smer naj odletijo in kako dolga je pot do nove sladke paše."
Ko je odprl naslednji panj, se je nasmehnil in rekel:
„Čebele nikoli ne pošljejo v svet neumnic. Vsaka najprej dobro spozna domači panj, vedeti mora, katera so domača dela. Najprej je pestunja, potem gradi satovje, nato jo postavijo pred vhod na stražo. Šele ko se dobro izuči, se odpravi v svet."
Ko sva se nekega dne bližala čebelnjaku, sva oba že od daleč zaslišala, da so čebele vznemirjene. Njihov šepet je bil drugačen, nasršen. Obstala sva pred čebelnjakom, čebele so divje sikale mimo najinih glav.
Videl sem jih, kako so se spuščale na tople deščice pred panji. Nekatere med njimi so bile pod nožicami močno obložene z žoltim prahom. Vsaka, ki se vrne domov, prinese pod pazduho hleb kruha, mi je razlagal stari ata. Druge so bile rumene po hrbtu, skopale so se v velikih cvetnih čašah.
„Roparice," je izgovoril stari ata.

Vedel sem že, kaj to pomeni. Lačne čebele iz nekega drugega čebelnjaka so se spremenile v roparice, odnesle bi rade med najinim čebelam.
Stari ata se je hitro odločil. Naredil je apneno vodo in jo razlil po deščici pred panji. Čebele so morale zdaj prebroditi belo lužico, če so hotele v panj. S tem pa so si mimogrede umazale nožice. Tako sva zaznamovala roparice.
Stari ata me je nato poslal k sosedovim čebelnjakom. Preden sem stekel, mi je zabičal:
„Glej, da te nihče ne opazi!"
Prikimal sem in požrl debelo slino, čakala me je nevarna pot. Stari ata ni maral prepira s sosedi. Tudi če je šlo za čebele, ki jih je imel rad kot jaz.
Stekel sem najprej k prvemu sosedu. Bolj sem se bližal čebelnjaku, bolj sem moral biti previden. Kot kak detektiv sem se skrival za drevesi, za kozolcem, za skladovnico drv. Bolj kot soseda sem se bal njihovega hudega psa. Drugače si sam sploh nisem upal k hiši. Tako sem premagoval strah le zaradi najinih čebel. Morava odkriti, iz katerega čebelnjaka prihajajo k nama roparice.
Končno sem se le pritihotapil do čebelnjaka. Plazil sem se ob leseni steni ter nato kukal k panjem. Popeljal sem svoje oči od panja do panja, da bi odkril čebele, ki bi imele zaznamovane nožice z belim apnom. Kmalu sem opazil na vse okrog sebe, tudi na sosedovega hudega psa. Kdo ve, kako dolgo sem tako čakal in prežal, a odkril nisem nobene roparice. Stekel sem spet na cesto. Šele tam sem začutil, da se mi tresejo noge od strahu, ki sem ga prestal.
Pri drugem sosedu je šlo laže, čebelnjak je stal daleč proč od hiše. O roparicah tudi tu ni bilo sledu, vrnil sem se domov.
Stari ata se je oddahnil. Ne bo mu treba o tem spregovoriti s sosedi, ostali bodo prijatelji.
„Te roparice prihajajo zelo daleč," je rekel. „Mogoče iz Goropek ali Žirovskega vrha."
Potem sva si pomagala drugače. Stari ata je narezal deščice in jih položil pred vhod. Tako je zmanjšal odprtine, iz panja in v panj je odslej lahko hodila le po ena čebela. Čebelam stražarkam sva olajšala delo. Domačo čebelo so spustile mimo, eno samo roparico pa so zlahka pregnale.
In res so roparice že čez nekaj dni odnehale.
Veliko dela sva imela spomladi, ko so nama čebele rojile; na vsak roj sva se dobro pripravila.
„No, Poldk, kateri je zdaj na vrsti?" me je s smehljajem vprašal stari ata.
Stopil sem k panjem, napel ušesa in prisluhnil, nato pa pokazal s prstom: „Tale!" Nisem se zmotil.
Ko pa je prišel čas polnih satnic, sva imela s starim atom nekaj dni dela čez glavo. V tistih dneh sem bil od jutra do večera od ust do ušes in tja do rok poln medu. Čebele so me obletavale, a pičila me ni nobena.
Pozneje so mi pripovedovali, kako me je stari ata nekega dne zaman iskal okrog čebelnjaka, čeprav me je še nekaj trenutkov prej videl pri panjih.

Potem je nenadoma opazil, da letajo čebele od čebelnjaka proti stari hruški. Odločil se je in stopil po tej čebelji poti. Našel me je, ležal sem v travi. V roki sem držal velik kos satu, ki je bil poln medu. Preveč sem se najedel medu in sem omagal. Pa sem tiho legel v travo in nastavil sat čebelam. Ko je prva obvestila panj, so si čebele naredile do mene pravo čebeljo pot. Gledal sem jih, kako so priletavale in odletavale, srečen sem se smehljal, kot da jim vračam tisto, kar sva jim s starim atom vzela.

Leopold Suhodolčan

FLORIAN LIPUSCH

Iz dnevnika slovenskega ekstremista

Med službo navadno sedim, tako svojega dela ne drobtinim, temveč ga tlačim, gnetem v strjeno gmoto. Ob določenih urah planem od mize, voščim tajnici in izginem na stopnišču. Hoja je bistveni, najizrazitejši del moje vsakdanjosti. Vse kar je vmes, med posameznimi hojami, je več ali manj stvar naključja, nekaj za silo in iz rokava strešenega. Začnimo opoldne. Takrat sem na poti od svojega urada v Volkskeller, kjer sem se aboniral na poceni menije. Imam svojo mizo, ki jo nerad posodim drugim, ker mi prečkajo zorni kot in mi zasenčijo pregled po jedilnici. Časopisi so mi na voljo v uradu, in čeprav njihovo vsebino že poznam, jih najsvobodneje prebiram med juho in glavno jedjo, in potem še med glavno jedjo in sladico. Novice, čeprav vse znane od dopoldanskega dela, me iznenadijo; čisto drugače zvenijo v tem kuhinjskem okolju, človeka delajo naravnost radovednega. Dnevna potovanja v Volkskeller in nazaj na službeno mesto so od vseh drugih najdaljša, najizdatnejša, izpolnijo mi ves opoldanski prosti čas. Hodoma si ogledam izložbe in po razstavljenem blagu sklepam na letni čas. Volkskeller lahko zadenem z dveh strani; je možnost, da sprožim mimo razstavišča in skozi Kempfstraße, ali pa ga vzamem na muho s strani deželne vlade. Zjutraj na primer nimam izbire, nimam možnosti variirati hodne poti, stanujem na robu mesta blizu letališča; od tam je pot v mesto enostavna, torej neizrazita. Vodi me najprej skozi ravnino, mimo mestnih, javnih smetišč, smetarski vozovi mi prvi voščijo dobro jutro. Pot me pritisne končno k prvim poslopjem, vedno istim, in me tira preko istih križišč in cest v središče mesta, proti našemu poslopju. Zgodilo se je že, da sem srečaval vsak dan iste ljudi na istih mestih. Bilo mi je neprijetno in sem drugi dan pot preložil za deset minut, vendar so moji sovrstniki ukrenili isto, tako da smo se znova srečali na istih mestih. Od takrat naprej se pozdravljamo in si privoščimo nasmešek. Zvečer, po opravljeni službi, se sprehodim po mestu ali sedem v kino. Začasno sem brez ljubice, zato so večeri dolgi in jih nato ubijam v bližnji kavarni, pri Rdeči Marici. Aboniran sem na natakarico. Kadar vstopim, mi odvzame pozdrav in hkrati, ko oznani mizam moje ime, postreže z naslovom; prisvaja mi višjega strankarskega funkcionarja in res ne vem, kdo ga ji je zanesel; najbrž me je videla skozi okno v uradu. Pijač in jedi mi nikoli ni treba naročati, prinese mi sama od sebe čašo vroče čokolade in sadno torto, vsak dan enako. Rad imam močnate jedi in sladke stvari, da me nekateri že postrani gledajo, češ ali sem moški ali baba ali morebiti prežvekovalec. Vendar se meso, slano in kislo mojemu želodcu ne prilega, sploh so manjšinski želodci do neke mere vsi pokvarjeni, zaudarjajo po obležanem, se radi prevzdignejo (speihfreudig, trdijo kolegi v uradu), to doživljam vsak dan na svojem. Moj želodec še posebej na mesnata jedila ni treniran. V zgodnjih letih so mu stregli s prežganko, mlekom in zelenjem, navajal sem

ga tudi, skrivoma seveda, na kruh, ki so ga moji kolegi zmetali v koš za odpadke. Če me sumijo prežvekovanja, mi ne delajo nasilja, kajti dejansko veliko prežvekujem. Hrano, ki se mi čez dan nabira v vampu, po večerih, sede v kavarni ali na klopi v parku, spravljam v kapico, kjer se narede kepe, lepo okrogle in nekoliko manjše kot pri govedu. Iz kapice navalim kepe v usta in jih nekaj časa spet izročim kočnikom. Ti hrano znova predregajo in pregnetejo, potlej jo naslovim v devetogub in siriščnik, kjer opravim glavni del prebave. Neprebavljive snovi napeljem v čreve in mehur. Zraven srebam vročo čokolado in priskočim s torto, seveda včasih tudi med službenim časom pustim priti kakšno kepico iz kapice, vendar med službo ne prežvekujem veliko, ker ne prežvekujem dobro. Tajnica ovira moje prežvekovanje, ker preveč sočustvuje z menoj. Čeprav ji je ta pojav znan in ima navodila, ne more odmisliti od mojih privatnih zadevščin in se otresti določenih asociacij. Kadar potegnem kroglico iz želodca, najprej klikne v črevesju, nato začnejo slišno delovati mišice v goltancu in krogla hrane pristane v ustih. Priznam, da so ti glasovi neprijetni, vendar se je treba navaditi nanje. Iz kavarne se napotim proti letališču, s to hojo zaključim, navadno je že pozna noč. Moje vsakdanje poti so torej programirane, enkrat za vselej položene, tudi poklicno delo v uradu ni tako raznoliko, da bi jih moglo samo za ped premakniti. Ta enoličnost v mojem življenju je povzročila, da se danes čisto natanko spominjam okoliščin, v katerih sem nasedel slovenskemu aktivistu; tudi čas in kraj sta mi ostala v spominu, čeprav sploh nimam posluha za časovna razporedja in geografske pojme. Bil je namenjen k meni, ker je zvedel, da sem nastopil službo v partijski centrali, in če bi se danes ne bila srečala slučajno na cesti, jutri bi me bil poiskal na uradu. Vhod 2, drugo nadstropje, levo, vrata 114. Pravzaprav sva stara znanca iz študentskih let, nevezana in neobremenjena drug z drugim, katerih pot je po maturi šla vsaksebi. Prvič se mi je pripetilo, da srečam slovenskega aktivista. Slovencev je veliko, Slovenci so povsod, toda aktivisti . . . Za moj čas je bila to velika redkost, danes so množični pojav; vsakdo jih rad srečava, ker prinašajo srečo. Moj znanec je odkril v meni človeka, ki se je udinil avstrijski stranki z namenom, da popelje svoje ljudstvo iz geta in izolacije. Obvestiti me mora o zelo važni zadevi, slišati hoče o tem moje mnenje in računa za gotovo z mojim pristankom, zagotoviti si hoče mojo pomoč, ki naj bo vsaj v tem, da ga pri njegovem načrtu ne bom oviral. Pozneje se je izkazalo, da se je hudo motil v svojih pričakovanjih. Odkar je življenjsko nevarno zahajati med osrednje Slovence, ne zahajam več mednje. Vpoklicali so v svoje odbore stare in mlade, pobrali vse od kraja, jih s preklo naklatiti z vseh dosegljivih vej; mobilizirali so rezerve, torej je položaj resen, tokrat gre zares, ta naval bo torej najhujši. Na koga ali kaj navaliti, zakaj mobilizirati in čemu, ta vprašanja še niso raziskana, sploh pa niso poglavitna; glavno je, da je odbor nov in da je tam zajeto vse, kar je linijsko.

Obrobni Slovenci so mi bliže, občujem samo še z nemobiliziranimi, izključenimi, zaznamovanimi, na stran potisnjenimi, z onimi na izgubljenih stojiščih, v ilegalo tiranimi, z aktivisti, z ekstremisti, s pravljičarji in lažnivci. Bila sta na primer dva drvarja. Prvi je na zbadljivke grofovskega gozdarja pustil vnemar slovenski čač, kot so to jezik, prosveta, prepričanje, zavest in tako dalje, drugi še danes vse to goji in je še zmeraj, po 15 letih drvarjenja, navaden drvar; prevozi dnevno svojih 32 km, ima pet otrok in kravo, zasluži pri težkem delu precej manj od prvega, ki je že nad osem let nadgozdarjev pomočnik, se vozi od drvarske partije do drvarske partije, malo pogleda za delom, nadzoruje poseke, priskrbi novo orodje, če se staro pokvari, oceni, javi škodo v gozdu ali na cesti, zapiše kako pri-

tožbo, podpiše kak domenek glede plače, posreduje pri grofu, razpravlja s tovarnarji. Pred kratkim je postal lovski nadzornik, dodelili so mu lasten revir, medtem ko je njegov kolega, zdaj s šestimi otroki in kravo, še vselej drvar, samo drvar in obrobni Slovenec. Z njim zdaj občujem. Občevanje z menoj mu ne koristi, občevanje z njim mi ne škodi. Od danes naprej sem v stikih z aktivistom. Sediva si naproti, med nama je pisalna miza, na steni za menoj, v zlatem okviru, visi naš strankin vodja; njegov pogled je uprt v moj hrbtni mozeg, njegov veter čutim v hrbtu, ko čakam na razodetje mojega prijatelja. Končno aktivist prične, pove po vrsti naučene kitice. Njegova pripoved vrta po mojem mozgu, namerja na mojo narodno zavest in preizkuša mojo manjšinsko razvitost: tudi jaz bom pritiskal navzdol in se klanjal navzgor, ko pride čas, mi prerokuje. Komaj se mi bo od daleč svitala karierica, bom zgubil čut za pripadništvo in svojost, še sam ne bom vedel kdaj; že bom z drugimi vred lezel Nemcem v rit, točno tako, lezel Nemcem v rit. Uradniška pijavka bo svoje opravila. Rojeni smo za spodaj in samo tam se ohranimo, tako me svari aktivist, zgoraj pocvrkamo kot mast v ponvi, prepolimo se v papir in številke. Spodaj živimo in se ohranimo, ker se upiramo, zgoraj razsajamo po hrbtih podrejenih, se valjamo v zaplečništvu in razuzdanosti, skratka zgoraj vladamo, zatiramo in dušimo upore. Moj aktivist, žgan in skovan upornik, bo narval to podkožno gnojenje in me zato prihaja svarit. Polil bo svoj avto z bencinom in ga prižgal, sredi mesta, pred našim poslopjem, v času, ko bo največ ljudi na cesti, v znak okrepljenega, podvojenega, potrojenega, neustrašenega upora. Poleg hoče nalepiti plakat, ki bo obvestil prisotne o resničnem ozadju te žgalne daritve: Tukaj je prižgal slovenski ekstremist svoj avto, da vas opozori na vaše debele trebuhe in podbradke, da vas opozori na glad po miru in pravici, ki sta vam navržena v izobilju, ne da bi morali samo migniti z mezincem. Kar je prvemu navrženo, si mora drugi priboriti; boj je naša velika prednost, mi razlaga aktivist. Ugovarjam, ugovarjam, in skozi moj prizadeti glas razbira aktivist, da se strinjam z njegovim izvajanjem. Vse to je res. Sumljiv se jim zdim, ne ker pripadam manjšini, temveč ker sem brez avtomobila; sprašujejo se, kako je to mogoče: zaslužim in sem brez osebnega vozila. Kam neki devam denar. Nevaren je tak človek, ki dandanes ni motoriziran. Pripada podtalni organizaciji, kuje zarote in podžiga nemire. Sprašujem se, zakaj ta aktivistova zamisel ni prišla meni, že davno prej, na primer tedaj, ko sem se pustil vpreči v ta zastopniški posel pri stranki, si pustil natrositi pesek v oči, končno kaj ima kdor koli od tega, kje so sadovi tega pobratimstva? Ta negotovost in občutek, da sem okraden, me silita, da z vso vnemo ugotavljam. Svoj ugovor naslovim na gmotno škodo. Z največjimi žrtvami si nabaviš avtomobil, najbrž na kredit, in ga leta odplačuješ, si zaradi njega pritrgaš hrano, zanemarjaš svojce in dom, in zdaj hočeš vse te dobrine sam, z lastnimi rokami, prostovoljno uničiti, brez pravega vzroka, na vsem lepem, tako rekoč za šalo. Ni to kazniva potrata in izzivanje, smešenje družbenih dosežkov. Prav v tem je vrednost te akcije, mi zagotovi upornik. Priče dogorevajočega avtomobila, gledalci, katerih večina se je na podoben način skomolcala do osebne posesti, bodo znali pravilno oceniti ogenj; kajti cilj tega ognja more biti le mnogo višji, da upraviči tolikšno potrato. Sicer pa je še večja potrata, če moje kolegice svoje vigredne plašče nosijo kvečjemu dve leti, potlej jih ne oblečejo več, čeprav zgledajo še kot novi in bi jih lahko nosile vsaj še 25 let. Ni potrata, če moji kolegi sežgejo v peči staro pohištvo, ki so ga podedovali od babice, komaj so si sami mogli nabaviti novo stanovanjsko opremo? Uvidim, da nisem pristal varno, zato se lotim zadeve od druge strani. Priznam aktivistu, da sklepa pravilno, razumem ga, da hoče in mora nekaj storiti, ako hoče ostati samemu sebi zvest in resen. Potrebna so brezdvomno

dejanja namesto besed, rečem, o tem ni dvoma, vendar bi se morala porajati organično. Mislim, da bi večja dejanja morala zrasti iz manjših, začetnih dejanj; udarnost bi moral stopnjevati. Najprej bi bilo treba recimo izstopiti iz stranke in cerkve, javno in zaradi mene škandalozno, v znak ogorčenosti nad tolikšno jalovostjo. V čem je tu dejanje, me pobija aktivist. Izstopiti moreš samo z besedo, navadno z isto, s katero si pred leti pristopil, samo da besede v stavku nekoliko obrneš, začneš tako rekoč od zadaj, prekličeš, kar si pred kratkim trdil, to je vse. Niti možgani niso potrebni za to; o kakem dejanju torej ne more biti govora. In končno tvojega izstopa nihče ne bi opazil, nikjer bi se nič ne videlo, nikjer nič poznalo. Stranka bo celo vesela: bil si njen neprijeten član, stalno si ji povzročal sitnosti, že davno bi se te bili morali odkrižati. Zbirali so gradivo, da te izobčijo, in čakali na priliko; ti si jih prehitel in jim odvzel to neprijetno delo. En glas več ali manj, kaj že odtehta. Takšni so ljudje. Lahko bi zmrznil človek, recimo na vogalu Bahnhofstraße-Burggasse, in nihče se ne bi zmrdal. To ljudi ne pretrese več, smrt je zgubila svojo privlačnost, slabi časi se bližajo eshatologom. Rešilni avto in policija, jesasna in jojojoj in še kak tajmošterski bogmudaj, to je vse. Časnikarji in reporterji stoje pripravljeni, treba je ugotoviti, če ni zmrznil nasilne smrti. K sreči ni opaziti znakov nasilja, časnikarji in reporterji se razidejo neopravljenih poslov in prikrajšani za naslovno stran, ki je posvečena skandalom. A tako, napil se je, revček, spodrsnil, obležal in zmrznil, torej umrl naravne smrti, to je glavno; hitro v

Pevski zbor SPD „Edinost" v Pliberku je letos slavil 40-letnico obstoja. Zbor od vsega začetka vodi Valentin Hartman

poslednje olje z njim, človek nikoli ne veš. Spet moralni korak naprej, številke o zločinih nazadujejo. Pomirjeni, zadoščeni hitijo ljudje za svojimi opravki, kajti storili so svojo dolžnost. Po opravkih zavijejo v kavarne, naročijo smetano ali poskusijo novo kombinacijo: almdudler z domačim žganjem. Lahko bi gorel kup knjig in ljudje bi se ne razburili, lahko bi križali Kristusa, recimo v Borovljah ali Velikovcu, pred spomenikom abwehrkämpferjev, pomilovali bi ga mimoidoči in bi govorili: tak ekstremist, prav se mu godi! Po krivici ne bi visel tu, pravosodna država smo. Kaj če ni šilil čez mejo in vnašal vdor v deželo, kaj če ni mazal krajevnih tabel... Pograbim to dobrodošlo idejo in predlagam aktivistu krajevne table, ponudim mu smiselnejše udejstvovanje kot je sežiganje avtomobila, vredno sodobnega aktivista in revolucionarja, naravnost pionirsko delo, ki bi vrglo zaslug, seveda šele po smrti, čez sto let morda, ko bodo krajevne table stale in se bodo občni zbori spomnili pionirjev, z minuto molka na obletnico smrti, a kaj to šteje, če si idealist. Spet me aktivist poučuje, da bi take stvari moral delati ponoči, kajti pri belem dnevu bi ga nemški šovinisti linčali in, kar bi bilo najhuje, stvar zasukali po svoje: zadevo bi potišali in prikrojili, tako da bi nikogar ne vznemirila. Komaj bi jo zabeležil kak neodvisen dnevnik in že drugi dan bi utonila v pozabi. Vrhu tega pa je to delo prevzela že druga skupina, pri njej pa itak že sodeluje od vsega začetka, bil je celo med ustanovitelji in pobudniki. Bil je zraven pri več „mazaških akcijah" in je v tem svojstvu dopolnil točno 28 krajevnih tabel širom Koroške s slovenskimi napisi. To delo opravlja že ves čas, uprizoritelji so zadovoljni z njim. Kot rečeno je pomanjkljivost v tem, da to počenja ponoči, v ilegali, končno pa se bliža čas, da bo izvedel svoje dejanje pri belem dnevu, opoldne, ko je vse na cesti ali v oknih, na poti za poceni meniji in golaži, na lovu za kalorijami, oblizki in poslasticami. Vse je dobro preudaril in pretehtal, tako da se zaman mučim, mirne duše lahko preneham z ugovarjanjem in večnim modrihanjem, ker je brez učinka. Presodil je in ve, kaj dela, živa duša ga ne premakne od tega sklepa. Ostane torej pri svojem avtu, avstrijskem izdelku, pri partijski centrali, pri mojem oknu; edino dan sežiga ni dokončno določen, ker zavisi še od neznanih činiteljev. Leta 1937 je bilo v celi Avstriji 32.000 osebnih vozil, 30 let pozneje, leta 1968, je število avtomobilov doseglo milijon: vsak sedmi Avstrijec je srečni posestnik avtomobila. Danes ima vsaka druga družina svoj avto, nekatere celo po več. Stari modeli izpred vojske so bili neuničljivi, zdržali so 15 do 20 let. Avstrijski Steyr avto te dobe je za današnje razmere porabil za polovico preveč bencina, njegovo največjo hitrost danes presega vsak boljši roler. Dandanes so majhni vozički lažji, hitrejši varčnejši. Seveda gre to na račun življenjske trajnosti; v dveh, treh letih večina menja avto in presedla na boljši model, boljši v smislu konjskih sil, pospeševanja, brzine, komforta in varnosti. Vidiš jih ob sobotah popoldne pred stanovanji in hišami, na dvoriščih in bencinskih črpalkah, pred koriti, ob potokih, s kakšno vnemo in ljubeznijo ter požrtvovalnostjo, s kakšnim ponosom umivajo in češejo, snažijo, drgajo, božajo, negujejo, mazilijo, lišpajo, obožujejo svoje vozičke. Njihov odnos do avtomobila je torej najožji in prisrčen, za ženo in otroke, za razmislek in oddih ni več časa. Ne tako moj aktivist, on bo svoj avto polil z bencinom in ga sežgal, pred vso javnostjo in navkljub vsemu obuboževanju. Goreči avto je edini v stanju, da jih presune in pretrese in nadoknadi to, kar ni uspelo zmrznjencu, kupu knjig in križanemu. Ko se bo pločevina ječe zvijala in plastika cmarila, ko se bo lak cvrlil zavoljo bolečin in bo odskakoval, ko bo pokalo in puhalo, cvililo in švigalo, metalo iskre in konce v zrak, ko bo karoserija počasi, pod ognjenim kijem, lezla na kup in bo končno ostalo na pogorišču prgišče črnega železja, takrat se bodo čutili nagovorjene, klicane, zadete v svojem človečanstvu,

ranjene v svojem kulturnem občutju, zadete in ranjene v svojem ponosu in svoji časti. Spoznali bodo, kako zelo jim je ta ogenj nevaren, kako zelo ogroža njihov standard in jih tira ruinu naproti. Mahoma se jim bodo odprle oči in spregledali bodo vso hudodelstvo in daljnosežnost tega zločinskega opravka. Iz razbitine se bo valil gost dim po množici, zarezal bo brazde v njeno samoljubje, užitkarstvo in rejenost, usodno bo zarezal v njeno precenjevanje lastnega, usodno v tisto z vsemi silami vzdrževano in nanovo podneteno sovražno vzdušje do vsega tujega in drugačnega. Ko je aktivist odšel, sem se oddahnil. Tajnice še ni bilo nazaj, bil sem ji zelo hvaležen za tolikšno obzirnost. Po kosilu v Volkskellerju sem stopil k Rdeči Marici, da si v miru predočim položaj, v katerega sem zabredel, nepripravljen, slep in gluh za vse, kar se je moralo že dolgo časa pripravljati tako rekoč pred mojimi očmi. Bilo je na dlani, da nobena skala mojega aktivista ne bo spravila od njegovega sklepa. Ko se bova vnovič srečala, bova precej bliže temu cilju. Njegov načrt mora še obležati in dozoreti v zadnjih vlakencih. Zame bo stvar jako neprijetna. Kot pristojnemu za lokalne novice mi bo poverjena naloga, da poročam v našem dnevniku o tem pripetljaju pred našim poslopjem, nalašč pod mojim oknom, in ga komentiram; kot pripadnik manjšine itak nimaš lahkega položaja. Kaj mi je torej storiti. Naj poskusim zadnjikrat in vplivam nanj, da svoj načrt izvede na drugem kraju, mogoče na glavnem trgu ali pred poslopjem železniške postaje ali pred stolnico, v nedeljo po veliki maši, ali pred škofijskim dvorcem, na binkoštni praznik. Tudi tem ljudem bo moral nekdo povrniti njihov lepi nauk, ki je praksa stoletnega zasužnjevanja, plačanega zatiranja, načrtne odvisnosti in zaostajanja, anematiziranja vsega naprednega in drugačnega; nauk, ki je praksa vladanja in sojenja malim ter klanjanja velikim, močnim, bogatim. Vendar se ni odločno dovolj izrazil, da ima sežig smisel samo pred našim poslopjem, pred obličjem oblasti, vladajoče stranke, ki ji oba pripadava? Kako da še vselej dvomim o njegovih načrtih. Ali naj sam ponudim aktivistu svoje najožje sodelovanje, svojo brezpogojno pomoč? Ali naj celo zadevo zanesem svoji stranki in jo opozorim na bližnji dogodek, ki ji cveti? Ali naj obvestim policijo, požarno brambo, Rdeči križ, sosede, svojo tajnico, vratarja? Aktivist je pošteno zadeval obme in me celega premajal in premetal, nazadnje me je postavil na glavo. Pri Rdeči Marici sta mi bili na izbiro dve mizi. Pri prvi se je tropa moških šla puhlice, ob drugi so valile tri debele ženske. Na hitro sem preudaril in se odločil za manjše zlo, za tri putke, vendar do razmisleka, kaj mi je storiti, kljub temu nisem prišel. Vse tri putke so imele slabo prekrvljene noge, kar so občutile posebno močno v drugi polovici popoldneva. Proti večeru noge docela umrznejo, palca naravnost oledenita, ker ne prejemata dosti sveže krvi. Zato so si morale vse tri nabaviti ogrevalne rogoznice, prva pred nekaj tedni, druga pred nekaj meseci in tretja pred nekaj dnevi. Vse tri so zadovoljne z njimi, porabijo zelo malo toka in so popolnoma nenevarne; zlezeš v posteljo in te kar objame toplota. Tako si odrevenele stare ženske noge kmalu opomorejo, tudi palca počasi dobita barvo in prideta k sebi. Brez tega umetnega ogrevanja ni misliti na spanje. Med ogrevanjem palcev ženske cmokajo in mlaskajo, kava jim gre v slast. Kadar nesejo skodelice na ustnice, mole trije koščeni mezinci vstran, složno in enotno, vse tri so desničarke; mezinci so rahlo upognjeni in zaviti, v členkih vozlasti. Tako potujejo za kavino gladino, pri zadnjih kapljicah se popolnoma osamosvojijo od ostalih prstov in štrle navpično proti stropu, kar je znak, da je zadnja kapljica pod streho. Za slabo prekrvljenimi palci pogovor počasi pada na ničlo, iz najnižjega stanja ga šele sosede poženejo spet v višino, tam ga držijo nekaj časa še nakupi in nabave zadnjih dni, cene obleke in surove-

ga masla, pisma prijateljic in snahe z otroki, potem se ob točnih podatkih o shujšanju ali debelenju spet spuste v strmoglavem letu na zemljo in pristanejo v zdravniških čakalnicah. Vsaka da svojega zdravnika na glasovanje, končno pa se odločijo vse tri za dr. Hüttlermanna v Rheumagasse, ki je od vseh najboljši. Izbirati med ogrevalnimi rogoznicami, siri in zdravniki ter jim potožiti nadlogice, to razumejo pod demokracijo. Čeprav valjajo moški pri sosednjih mizah delikatnejšo snov, so trpežnejši in utrjenejši v svojih trditvah. Ko so putke že davno raztaknile svoje glave in se jim poznajo sledovi utrujenosti na licih, moški, tako rekoč povrhu, maslarijo še o neverjetnih zahtevah koroških balkanezov. Ogrevajo se za dvojezične krajevne napise: so taki napisi potrebni? Jih še nikoli ni bilo! Saj itak vsi nemško znajo, samo da se vsi tega jezika nočejo posluževati; svoje napise zahtevajo, da se bodo v domači vasi mogli orientirati hahaha. Kaj pa mir v lepi koroški deželi? So mar v Jugoslaviji dvojezični napisi, tudi tam živi nemška manjšina? In tako dalje. V siru, neprekrvljenih babjih palcih ter ogrevalnih rogoznicah je bilo več logike in horiconta, ugotavljam sam pri sebi, ko moji politikantski kolovratarji odšvabajo iz kavarne in se nehote spomnim svojega aktivista. Zdi se mi, da sem se mu približal. V moj urad ni daleč, cesta je vmes, drugače pa smo sosedi. Od moje mize, kjer si ob prelistavanju revij odpočivajo ženske, se vidi moje okno, drugo nadstropje, natanko mimo frizure najmlajše posestnice ogrevalne rogoznice. Zato še nekaj časa posedim. O kakem pametnem razmisleku ne more biti govora. Sicer pa sem v uradu ugotovil, da mi je spremenjeno vzdušje dobro delo, dospel sem v službo bogatejši za tri zgodbe. Šele pozneje sem se zavedal, da me je tisti izredni, dodatni obisk Rdeče Marice okrepil in me tiral na stran mojega aktivista, čeprav sem se le nerad udajal. Sežgal bo svoj avto pred našim poslopjem, pri tem sklepu ostane. Skorajda sem se sprijaznil s tem, treba je samo še, da se navadim živeti s to vednostjo v glavi in zreti temu dnevu naproti. Bilo je nekaj dni navrh, ko sva se z aktivistom napotila k mojemu prijatelju, vseskozi zaupa vrednemu kompanjonu, ki je kaplanoval v mestu. Nisem iskal tam osebnega zavetja ali morda tolažbe v tej stiski, kakor v tem nedolžnenm obisku tudi ni bilo nobenih zahrbtnih namenov, nobenega zaplotništva nasproti mojemu spremljevalcu, recimo da bi ga bil hotel omajati in ga oropati zaleta, gotovosti in trdnosti, temveč hotel sem kratkomalo slišati vsaj še mnenje tretjega, preden uresničiva. Hotel sem tako rekoč zadnjikrat testirati trpežnost aktivistove zamisli. Kaplan naju je krepil z bosansko slivovko in močnim vonjem po usnjenih knjigah. Obvestil sem ga o vseh podrobnostih aktivistove pustolovščine, mu približal ozadje cele zadeve, primaknil pomisleke in primesil posledice, govoril sem zelo odkrito, direktno, malce pretirano, brez vsakih ozirov, nalašč trdo in robato; nisem pozabil na rob zgodbe nalepiti še sebe in se dotakniti svoje tragične vloge. Ko sem povedal, sem odstopil in potisnil na bojišče svojega aktivnega tovariša, ki je vsega kriv. Napeto sem čakal, kako in kdaj bo najin gostitelj vrgel trnek in pričel s pridigo, kako bo načepil božjo besedo, kdaj začel sukati oči v strop. Vendar se v moje začudenje nič takega ni zgodilo. Ko sva pričakovala, da naju bo poškropil z blagoslovljeno vodo in naju zarotil, nama je pomolil desnico, najprej aktivistu, potlej pa še meni, in nama čestital k tako pogumnemu koraku. Da naj se za božjo voljo ne izneveriva svojemu revolucionarnemu poslanstvu (vzel je res tipično pridigarsko besedo „poslanstvo", „za božjo voljo" pa je zvenelo vseskozi pocestno), da naj dosledno nadaljujeva svojo pot in izvedeva začrtano delo, tako je ukazal duhovnik. Revolucijo dobi tisti, ki nima ničesar zgubiti, nama je citiral, v tem je naša moč, v tem je moč vsake manjšine. Če sva se odločila za akcijo (vedno je nagovarjal oba, kar me je zelo motilo), potem naj jo izvedeva čim prej. Tudi Kristus je počenjal

stvari, ki tedanjim niso bile všeč. Družil se je z revolucionarji, proletarci, nimaniči, razupitniki, izobčenci, skratka z manjšinami, oblastnike in mogotce pa je preganjal z bičem. Najino dejanje da bo imelo sličnost s Kristusovim in tako dalje; meni je postajalo mučno vpričo tolikšne sličnosti in kmalu sva se poslovila, ne da bi ne pohvalila bosanske slivovke in vonja po usnju. Test je bil opravljen, izkupiček zame porazen, izsledkov niti slepcu ne bi bilo mogoče spregledati. S tem so pogorela vsa moja prizadevanja, da bi aktivista odvrnil od njegovega namena. Vse, kar mi je uspelo, je bilo to, da sem celo zadevo nekoliko zavlekel, priznam pa, da je nekje v ozadju še vselej tlelo upanje, da mogoče čas stori svoje. In čas je storil svoje, to mu moram priznati, storil je več, kot bi bilo treba. Znašel sem se na licu dejanja, na trati pod mojim oknom, ob kupu črnega železja in pločevine, pod okajenimi črkami na strankinem poslopju, sredi razobešenih lepakov, vseokrog nagačena okna in balkoni, publika kot si želiš, vedno nov dotok publike iz bližnjih ulic in cest. Težki gasilski vozovi pricvrkajo pod moje okno, sirene tulijo na pretege in policijski vozovi drvijo vkup. Uprizoriš jim polivanje z bencinom in maznim oljem, prižiganje, prve iskre, dim, smrad, esplozijo, izginjajoči simbol standarda... Samo tako moreš pristopiti strženu te dežele, ki skopari in stiska, stiska in skopari. Zemlja, človek, dejanje, tako je in tako mora biti sestavljen tvoj trikotnik. Ponudil sem se aktivistu, ga kratkomalo predirjal ter mu vsilil svojo udeležbo pri tej važni stvari. Nastopil sem odgovornost, si naložil skrb, da aktivista obdržim v trabu in ga ob primernem času spravim v galop. Pazim nanj in ga nadzorujem, da se mi ne skrivi ali izvije; skrbim za to, da si ne premisli in njegov načrt ne pade v vodo. Kaj bi moja uboga deželica, nad kom bi zbesnela in kdaj spet podivjala, če bi ji moj aktivist odtegnil svoj domislek, ji odpovedoval ta užitek. Bog ne daj kaj takega. Najprej je treba poskrbeti za to, da se dogodek ne bo tolmačil različno ali se pojmoval celo narobe. Dejanje mora biti v svojem učinku, v svoji izpovedi didaktično jasno, enoumno in spodbudno. Spominjam se, kako sem se v svojih mladih letih upiral in proti koncu ostajal vedno sam, sam s svojim uporom, medtem ko so vsi drugi pravočasno odskočili. Biti puščen na cedilu, je bridek občutek. Tokrat sva dva, po izpeljani akciji bodo štirje, po njihovih akcijah jih bo sto. Če mi ga ubijejo, zmrcvarijo, linčajo, vržejo v ogenj? Potem jih bo tisoč. Bralce našega dnevnika sem počasi pripravljal na bližnji dogodek. Zaporedoma je naš dnevnik priobčal članke iz avtomobilske zgodovine, industrije, trgovine. Prometne nesreče so bile prikazane pogosteje, podrobneje in pod drugačnimi vidiki. Posebno udarne stvari smo ponavljali. Vodili smo naše bralce v popravljalnice, na bencinske črpalke in pokopališča avtomobilov, na človeška pokopališča, prinašali smo pogovore z mehaniki, uslužbenci na črpalkah, vozniki tovornjakov in majhnih vozičkov. Podzavestno je bila publika, ki bo tisti dan prisotna, s tem dogodkom seznanjena. Upal sem, da si bo aktivist kljub poraznemu učinku te akcije prihranil življenje, vendar to ni bilo gotovo. Zato sva si temeljito predočila vse možne posledice in določila pravila, kako se naj zadrži. Bil je na vse pripravljen, tudi na primer, da ga bodo razkačenci linčali na licu mesta. Poti nazaj nisva iskala in bi je najbrž tudi ne našla, odločila sva se za dosledni konec, pa naj si bo kokršen koli. Naslednje dni sem bil nadvse dobro razpoložen. Strankino poslopje sem prečkal z novimi očmi, nisem mogel mimo, ne da bi pogledal na trato. Iz urada sem nehote pogledoval v park pod oknom. Poznal sem zmenjeni znak in čakal. Ni se še zgodilo, da bi me bila tajnica vprašala po vzroku dobre volje, tokrat me je. To je bil zmenjeni znak.

Storija o gosposvetskih muhah

Pol tisočletja je že,
ko je zvedel kmet — kosez
na knežnem kamnu
od novega
‚železnega' Habsburžana,
da ne razume — naš jezik!
Potlej smo dajali
Bogu in vladarju,
fevdalcem in tujcem,
Turkom in kugi
desetine in krčine,
janičarje
in sebe,
ker so dobro skolonizirali
in prekvasili
naše prešibke bogove,
naše prednike,
naša imena,
naš vojvodski prestol,
naš knežni kamen,
našo Gospo sveto,
našo zemljo,
našo govorico,
našo . . . naše . . . naš . . .
nas!

Več veselih

Več veselih glasov
je nam treba,
da sprosti se nam grlo
in ustne zacvete v poljub!

Več veselih obrazov
je nam treba,
da se združijo misli
in razklene srce!

Več veselih kretenj
je nam treba,
da prestopimo v bodočnost
boljših ljudi!

Pesem užgimo

da bo pregnala
vso jokavost
nalezljive ponižnosti,
da bo pometla
vso malodušnost
in upepelila
vso laž
v nas,
in v naših,
da bo zadonela
za današnji dan!

In ostal bo odmev
v srcih,
kot bi objemal
dober človek dobrega človeka!

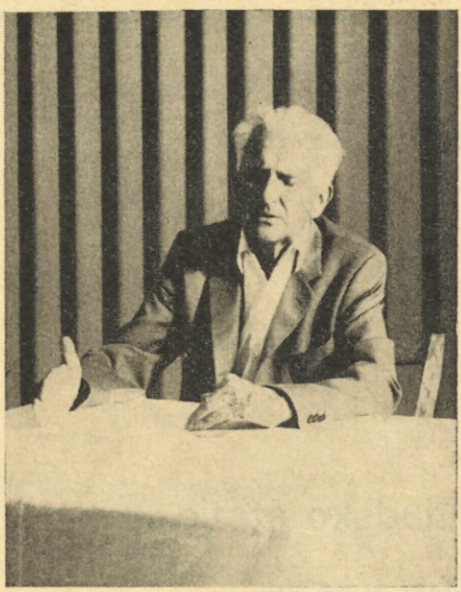

SPD „Bisernica" v Celovcu je lani priredilo vrsto zanimivih predavanj o novejši slovenski zgodovini. Na sliki Predavatelj dr. Metod Mikuž in pozorni poslušalci.

Milka Hartman

Ljudsko štetje

Kako so nas šteli?
Nas lahko preštejejo?
Koliko našteli so,
da se nam smejejo?
Zlagane številke!!
Saj tisti, ki ste jih odšteli,
so šleve,
nagnite bilke,
saj veter severnik
odnesel je pleve . . .!
Nas ni veliko?
Z otroki Slave
nas je toliko
kot listja in trave.
Trdno bomo stali!
In stebre držali,
da narod ne zgine
v propasti —
v ljubezni, zvestobi
mu damo še rasti.
A tujec nas gleda
kot grobar mrliče . . .
a mi smo le priče
besede, krvi in življenja
dedov, pradeda!
Njega izročilo pradavno,
nam svetlo in slavno,
ponižanim, bičanim pravi,
da naša je zemlja
ob Zilji in Dravi.

Topli spomini

Vetrič je toplo zavel
v to mojo pot.
Rdeči cvet je zadehtel . . .
O, vem, od kod.

Z vetričem je ptič droban
mi spev poslal.
Zdaj pri meni sončni
dan bo vasoval.

Sladka godba vigredi
me vabi na ples.
Z mano se spomin vrti —
in bol je vmes.

Rajajte z menoj čez plan
spomini vsi . . .
greje naj vas sončni dan
vse moje dni.

Dovžebranje - hudi šaj

Tak so stari dedej djali,
ko so šaj mi dovžebrali:

Hudi šaj ima tri hčere,
hude hčere, vse tri Jere.

Prva Jera je na levi,
ona veter vinta v črevi.

Je na desni druga Jera,
v nogah trga do večera.

Jera pa — ta tretja hčera,
tretji teden matrat era.

Tistemu, ki šaj ima —
zdravit dohtar ga ne zna —
Ded na vse pretege pravi:
Dovžebranje te ozdravi!

RAZPIS

literarnih nagrad slovenske prosvetne zveze

Upravni odbor SPZ je sklenil, da razpiše in podeli štiri nagrade za literarna dela slovenskih avtorjev. Izid natečaja bo objavljen ob božiču 1973, nagrade pa se bodo podelile ob Prešernovem dnevu 1974. Velja sledeči pravilnik:

Dela morajo biti izvirna in naj bodo tematsko vezana na Koroško. Kot prispevki pridejo v poštev: roman, drama, lutkovna igra, igra, novela ali zbirka novel, zbirka črtic, zbirka esejev, zbirka pesmi.

Sodelovati more vsak koroški Slovenec, ki je rojen na Koroškem in je avstrijski državljan. Glede vsebine del velja edino umetniška kakovost: SPZ avtorjev ne omejuje na določen svetovni nazor.

Dela je treba poslati v dveh na stroj tipkanih izvodih na naslov: Slovenska prosvetna zveza, literarna nagrada, 9020 Celovec - Klagenfurt, Gasometergasse 10, in sicer najkasneje do 30. septembra 1973. Rokopisi morajo biti opremljeni s šifro. Avtor mora navesti svoje pravo ime ali psevdonim na posebnem listu ter ga dati v posebno zapečateno kuverto, ki nosi isto šifro kot rokopis; zapečateno kuverto je treba priložiti rokopisu. Kuverte se odpro na dan razglasitve nagrad, to bo 20. decembra 1973. Imena nagrajenih avtorjev bodo objavljena v Slovenskem vestniku.

Za presojo del imenuje SPZ petčlansko razsodišče, ki glasuje tajno in sklepa z navadno večino glasov. Člani razsodišča ne morejo sodelovati pri natečaju. Razsodišče ima na podlagi kakovosti predloženih del pravico določiti, katero delo bo nagrajeno in katere nagrade ne bodo podeljene.

Slovenska prosvetna zveza

„Orel“ v Svečah ter Št. Janžu v Rožu

15. marca 1908 se je vršil ustanovni zbor izobraževalnega društva za Št. Janž v Rožu in okolico. Ustanovni shod je sklical predsednik prejšnjega delavskega društva, Tomaž Lapuš. Leto kasnenje so tudi v Svečah ustanovili Izobraževalno društvo in mu dali ime KOČNA. Obe organizaciji sta marljivo delovali. Ustanovili so pevski in seveda tamburaški zbor ter skupno v letu 1911 telovadni odsek OREL, ki je štel 22 telovadcev obeh društev.

Povod za ustanovitev ORLA so bili stalni telovadni nastopi Jeseničanov, katere so pridno hodili gledat tudi rožanski fantje. Posebno navdušen nad videnim je bil Tomo Malle, ki je v železarski metropoli napravil tečaje za vaditelja. Sicer pa sta pri nedeljski vadbi od časa do časa sodelovala tudi dva jeseniška telovadna učitelja, Klinar in Bertoncelj. Rožanski ORLI so bili tesno povezani z Jeseničani. Tudi tekmovanj na Kranjskem so se udeležili, dočim niso imeli nobenih društvenih kontaktov z bližnjim boroveljskim SOKOLOM. Člani ORLA so narodnostno sodelovali v krščansko-socialnem taboru, medtem ko je bil SOKOL liberalno usmerjen. Kaplan iz Sveč, ki je skrbel za domačo mladino, seveda kakega sodelovanja ni priporočal. Prvotna dejavnost se je začela s prostimi vajami, pozneje pa so si ORLI nabavili tudi drog, katerega so fantje mesečno prevažali iz Št. Janža v Sveče in obratno. Tako je bila vadba intervalno nekaj časa v tem, nato v onem kraju. Drugega orodja niso imeli. Ko je bila dosežena precejšnja kvaliteta izvajanja na drogu, je prišlo do obogatitve programa prostih vaj s spremljavo tamburaškega orkestra. Ta je igral narodne motive, ORLI pa so skupinsko izvajali svoje vaje.

Večji nastopi so bili v Št. Janžu, v Svečah, na zadnjem v Božjem grobu pri Pliberku pa je bilo nad 3000 gledalcev.

Takrat so na Koroškem delovali štirje odseki ORLA: v Celovcu delavska sekcija, v Pliberku, Dobrli vasi in Št. Janžu. Odmev na prireditve je bil seveda velik, saj je bila mladina navdušena nad kroji, glasbeno spremljavo in tako se je število članov skladno višalo.

Vsak javni nastop so morale dovoliti oblasti, ki formalno niso delale težav. Prepovedano je bilo le nošenje uniforme oz. kroja izven za prireditev dovoljenega območja.

Nekdanji tajnik društva, g. Lapuš, se spominja:

„Einspielerjeva slavnost v Svečah je bila ena najlepših prireditev, morda ne toliko po obsegu, kot pa vsebinsko. Prišli so znani govorniki in narodni buditelji iz Celovca, pa tudi s Kranjskega, obisk je bil izreden. Na poti skozi Bistrico so nas ORLE prijeli orožniki ter nas zaradi prepovedane nošnje kroja priprli v nekem prostoru. Tako dolgo nismo smeli iz sobe, dokler nam znanci niso z doma prinesli civilne obleke.

Ko smo se v Svečah spet preoblekli v kroje, nas je obdala množica in nam klicala: „Bravo fantje, kar držte se!“

V zvezi z nošnjo telovadnih dresov seveda nismo imeli težav."
Med potjo na vadbo v Sveče so šentjanške fante v Bistrici večkrat napadli tamkajšnji prenapeteži. ORLI so morali večkrat bežati, se skrivati ter po obrobnih stezah nadaljevati pot do cilja.
S sekcijama DEUTSCHER TURNVEREIN v Podrožčici in Borovljah slovenska rožanska odseka nista imela nobenih odnosov. Tri velike javne nastope so torej priredili ter organizirali izlet v Pliberk na skupno telovadbo. Takrat so se fantje in dekleta že ob štirih zjutraj odpravili z doma ter se s konji in vozmi odpeljali v Celovec. Ko so nato z vlakom dosegli cilj, so se udeležili maše ter po njej imeli velik nastop, na katerem so sodelovali vsi odseki ORLA.
S takih taborov so odhajali ljudje s spoznanjem, da bo le zavestna kulturna povezanost z narodno celoto omogočila našo kulturno in gospodarsko rast in da je taka kulturna povezanost istočasno najboljša obramba pred potujčevanjem.
Finančni položaj društva ni bil rožnat, članarina je bila skromna in je znašala 10 krajcarjev. Dobivali pa so podporo od šentjanške hranilnice (ki je kupila tudi drog), od narodnjakov, in z Jesenic.
Dvorane niso imeli, telovadba je bila na prostem. Najlepši spomini nekdanje člane vežejo na Mače, kjer so vadili na vrtu pri „Permožu".
„Tam, tista Permoževa mama nam je zmirom narezala pladenj kruha, ko je bil konec, in rekla: ‚Fantje so se zmatrali!' Cel, velik krožnik špeha je prinesla.
Pa smo nato sedeli tam in žena je gledala zraven:
‚Jej, kako luštno ti ljudje jedo ta špeh, s strašnim apetitom. To se vidi, da telovadba res izmuči človeka,' je rekla ženka.
Nekoliko bolj izobraženi ljudje so vedeli, za kaj gre. Mnogo pa jih je bilo zelo starokopitnih in ti so enoglasno ugovarjali:
„To so norci! Cel teden delajo, nato pa se tako matrajo okrog, telovadijo, pa na drogu zvijajo, ali to ni neumnost?"
Ena stara ženica, dol je bilo, v Št. Janžu smo telovadili — ta je prišla in gledala nekaj časa. Pa je bil ravno načelnik odseka gor in je na drogu telovadil, bila mu je teta . . . „Joj, Toman, Toman, kako si neumen! Povej mi, al je to kaj pametnega?"
Toman pa je odgovoril:
„Teta, če bi vi tako mladi bili, kot pa jaz, še vi bi šli na drog!"
Posebno mlajši pa so menili: „To pa ni neumno, posebno če greš k vojakom. Kako je tam potrebno, da je človek spreten!" Tako so nekateri telovadno dejavnost odobravali, drugi pa jo odklanjali.
Šentjanško izobraževalno društvo je imelo v letih 1910—1914 povprečno vselej 60—70 članov, istotako tudi sveško društvo.
Leta 1914 si je Katoliško slovensko izobraževalno društvo za Št. Janž in okolico „nabavilo novo zastavo, katere blagoslovitev bi imela biti združena z večjim zborovanjem, veliko tombolo ter nastopom več pevskih zborov".
Prireditev je bila predvidena na nedeljo, koncem junija. Ravno ta dan pa je bila nenadno napovedana generalna mobilizacija ter je vsled tega prireditev seveda morala odpasti. S tem dnevom, ko se je leta 1914 začel smrtni ples prve svetovne vojne, je prenehalo tudi vse društveno delovanje do leta 1920, ko se je društvo nanovo poživilo in prosvetno delovanje je živahno trajalo do leta 1934.
Od 22-ih članov, telovadcev rožanskega ORLA, se jih polovica ni več vrnila iz inferna svetovne vojne. Tudi načelnik, tehnični vodja in duša odseka je izgubil življenje, tajnik kluba pa se je šele po šest in polletnem ujetništvu vrnil iz Rusije. Gonilne moči so bile zlomljene.

Za časa torej veliko fantov ni bilo, dekleta so poživila ORLOVSKI odsek. Pri „Tišlerju" so vsako nedeljo po maši telovadila v svojih pisanih krojih, ki so jih sama kupila in bila nanje zelo ponosna.
Člani nekdanjega telovadnega odseka seveda slede tudi današnjemu športnemu udejstvovanju šentjanške mladine, v katerem pa vidijo velike razlike z nekdanjim, lastnim.
Tako zagrenjeno meni nekdanji tajnik ORLA, g. Lapuš:
„Bili smo polni idealizma, narodnega idealizma, in s tem smo iskali tudi višjo izobrazbo. Tega sedaj ni več. To je pač navaden šport, nešteto je teh športnih društev in vse bolj služi telesni rekreaciji kot narodnim namenom. Po vojni je SFD BORBA sicer še hotelo slediti tisti stari tradiciji, še so bili na delu idealisti. Sedaj gre za uspehe, za točke."
Leta 1930 se je na Slovenskem morala raziti organizacija OREL, ker ni hotela ob podržavljenju SOKOLA in ustanovitvi SOKOLA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE stopiti v novo organizacijo.
Od tega leta naprej je društvo začelo spet hirati, na celo ljudstvo je kot mora legla težka slutnja, da se spet bliža nekaj groznega. Telovadnega že dolgo ni bilo, počasi je ohromelo tudi vse prosvetno delovanje.

Slovensko fizkulturno društvo SPD „BORBA" – Št. Janž

SV St. Johann

Leta 1945 se je vršil zbor prosvetnega društva, ki se je prilagodilo novim razmeram ter si izbralo ime SLOVENSKO PROSVETNO DRUŠTVO „SVOBODA" v Št. Janžu v Rožu. Kot organizator in duša vsega novega društvenega dela se je problemom z vso dušo posvetil krojaški mojster Janez Weiss, domačin. Iz tega društva je izšlo SFD BORBA, Št. Janž v Rožu.
Ko so se po drugi svetovni vojni vrnili fantje domov, so na mladinskem sestanku v Št. Janžu sklenili, da ustanovijo svoje športno društvo. Navzoč je bil tudi predsednik Zveze mladine, Kori Perč, ki jim je posredoval nekaj športnega orodja.
Začeli so čisto skromno z lahkimi telovadnimi vajami in folklornimi plesi, s katerimi so nastopili na raznih mladinskih dnevih. Poleti so organizirali številne mladinske izlete na jezera in v gore. Vse to pa je bilo mladini premalo.
Niso mirovali in komaj je zapadel sneg po hribih, so ustanovili tudi smučarsko sekcijo. Šentjanškemu zgledu so sledili tudi fantje v Bilčovsu in Zahomcu.
Prvo večje tekmovanje so v Št. Janžu priredili leta 1947 in to je dobro uspelo. Tej prireditvi so sledile druge, tudi v obeh drugih navedenih vaseh.
Tako so slovenska športna društva kmalu sprejemala vabila drugih koroških športnih klubov na športne prireditve. V Št. Janžu je bil vsem najbolj znan kot dober in navdušen smučar Gabriel Flori. Udeležil se je raznih tečajev v Jugoslaviji in na Koroškem, kjer je izpopolnil svoje znanje. Z drugimi slovenskimi mladinci je bil tudi član ekipe Zveze slovenske mladine na tekmovanju na Großfragantu, katero je organiziral mladinski sosvet pri koroški vladi. Že takrat je pokazal svoje spretnosti in ga je celo avstrijski tisk imenoval „der hoffnungsvolle Läufer (MLADA KOROŠKA, kar si brez dvoma lahko šteje v čast). Lahko bi takrat zasedel prvo mesto, imel pa je smolo in je padel tik pred ciljem. Prav tako je spadal v vrsto

najboljših Incko Hanzi, ki se je tega tekmovanja tudi udeležil. Slovenska ekipa pa je bila slabo izbrana, nastopilo je tudi nekaj začetnikov, tako da so izbrani zasedli šesto mesto. Zmagala je sindikalna mladina.
Tako so naši fantje spoznali mnogo možnosti in po nekem tekmovanju, v katero so bili vključeni tudi smučarski skoki, se je v njih zbudila želja po lastni skakalni napravi.
Pričeli so z delom ter na Št. Janških Rutah zgradili za začetek majhno, 20-metrsko skakalnico, na kateri so začeli vaditi. S tem je bil postavljen temelj za razvoj tega športa. Pri zadnjih vajah je Flori Gabriel skočil 36 m, Hanzi Incko pa 22, kar je bilo za naše mlade športnike nekaj izrednega.
Še isto leto so ob koncu januarja na Rutah pripravili smučarski tečaj za vse slovenske mladince. Seveda je posamezne tečajnike hudo zanimala tudi skakalnica. Za večino je bila previsoka, ker pač še niso bili dovolj usposobljeni za to panogo športa; zato so si takoj v začetku zgradili še manjšo, ki je bolj odgovarjala njihovim sposobnostim in na kateri so se potem vadili v skakanju.
Med drugimi si je Hanzi Vanšov iz Bilčovsa, ki je bil drugače že kar dober smučar, na tihem dejal: Tudi jaz moram postati skakalec. Ni ostal pri sklepu, temveč ga je takoj spremenil v prakso in pričel s prijatelji — Safranovim Francijem in Črnijevim Hanzijem — tudi ta dva iz okolice Bilčovsa, pridno vaditi. Kmalu so dosegli lepe uspehe. Spet se je pokazalo, da vse gre, samo voljo mora imeti človek in ne sme se ustrašiti že prve težkoče. Tako se torej tudi vsi trije niso ustrašili prve večje zapreke na poti do skakalca — padca. Tudi najboljšemu smučarju in skakalcu se pripeti, da pade — kljub temu ne izgubi korajže.
Tudi pri Hanzeju Vanšovu je bilo tako: šel je na napravo ter se v prav lepem slogu spustil po naletišču. V zadnjem trenutku je prezrl mostiček in nesrečno „pogrnil". Vsi navzoči so s strahom opazovali ponesrečeni pristanek, toda kmalu so se oddahnili. Izkazalo se je, da je prvi poizkus ostal brez posledic.
Tako je bilo takrat med našo mladino mnogo zanimanja za razne panoge športa, posebno pa so se navduševali za zimski šport. Posebno v omenjeni zimski sezoni so posamezni športniki iz vrst slovenske mladine pokazali svoje veselje do skokov in pri vajah na provizoričnih in brez tehničnega vodstva zgrajenih skakalnicah dosegali lepe daljave. Še prav posebnega pomena za razvoj pa je bila udeležba Florija Gabriela na mednarodnih skakalnih tekmah na Sojnici/Sattnitz pri Celovcu. Po tej prireditvi so se v Št. Janžu ustavili znani jugoslovanski skakalci Finžgar, Langus, Rogelj in drugi ter se spustili po naletu male naprave. Finžgar je dosegel rekordno daljino 28 m.
Da ni ugodna za skakanje, so precej ugotovili. Saj tudi ni mogla biti, ker je bila napravljena brez vsakršnega načrta. Ob tej priložnosti so gostje izrazili mnenje, da bi se dalo zgraditi pravo napravo.

SKAKALNICA

To srečanje je dalo povod dvema funkcionarjema, obema skakalcema Incku in Gabrielu, da sta poiskala zvezo z znanim konstruktorjem skakalnic, inž. Bloudkom. Ni ostalo pri besedah, že maja je na povabilo Rožanov prišel „oče Planice", inž. Stanko Bloudek iz Ljubljane v Št. Janž. Priletni inženir je bil veselega značaja, vedno zadovoljen tudi pri delu. S Florijem Gabrielom sta si ogledala vso okolico Št. Janža in iskala najprimernejši prostor. Po dolgem iskanju se je našel teren v idealni legi blizu železniške postaje v Št. Janžu v Rožu.

Nastopile so prve težave. Zemljišče je bilo razdeljeno na dva posestnika. Prvi, iz Št. Janža, je svoj del takoj dal na razpolago, dočim se je drugi še nekaj časa obotavljal. Jasno je, da kmečko ljudstvo še ne razume povsem pravega pomena športa, toda z dokazovanjem, da je ta mladini potreben, je tudi drugi lastnik iz Svetne vasi končno popustil ter oddal svoj del v najem.
Medtem, ko so v Št. Janžu urejevali formalne zadeve, je inž. Bloudek že poslal načrt za 60-metrsko skakalnico.
Bloudek je v Avstriji na novo skonstruiral in sodeloval pri gradnji skakalnice v Št. Janžu v Rožu in pripravil vse načrte za skakalnici v Zahomcu, izdelal je korekturne načrte koroških naprav v Radentheinu, Feldkirchnu, Sattnitz in na Kanzelhöhe, pomagal pa tudi pri korekturah v Kulmu. Pri nas je užival velik ugled ter je imel tudi veliko prijateljev, ki so visoko cenili njegovo znanje.
V Št. Janžu se je začelo delo z žagami, krampi in lopatami. V počitnicah so prišli na pomoč še študentje.
Če primerjamo, da je bil proračun za takratno gradnjo naprave „Sattnitz" pri Celovcu postavljen in odobren na 31.000 šil., potem si lahko ustvarimo sliko,

Pobudniki gradnje šentjanške skakalnice po prvi skakalni tekmi.

koliko požrtvovalnosti in truda je bilo treba, da so v Rožu zgradili svojo skakalnico brez večjih finančnih sredstev in to v tako kratkem času.
Za nasip je bilo treba dovoziti 150 kub. metrov materiala. Zemeljska dela so zahtevala ogromne moči in zaradi prekratkega naravnega naleta so dobili naloge tudi tesarji. Konec novembra 1950 je inž. Bloudek spet obiskal Št. Janž, da je popravil, kar so napačnega napravili.
Predno so vse napravili, je bilo potrebno mnogo naporov in tudi nekaj finančnih sredstev, saj so morali kupiti les in druge stvari, ki so pri gradnji tako velike naprave nujne. Mnogi narodnjaki so organizatorjem naklonili finančno podporo, drugi, domačini, pa so s prostovoljnim delom pomagali pri gradnji ali nudili mladincem prenočišče in hrano.
Začelo se je težko čakanje na prvi sneg.

Končno je prišel dan, ko sta se oba iniciatorja prva spustila čez novozgrajeno skakalnico. Na dan otvoritve v soboto je Hanzej Incko tako nesrečno padel, da v nedeljo ni več mogel poseči v konkurenco.

O prazničnem dnevu je v uvodniku poročal SLOVENSKI VESTNIK:

PRVA MEDNARODNA PRIREDITEV SMUČARSKIH SKOKOV V ŠT. JANŽU V ROŽU OKOLI 3000 GLEDALCEV — SIJAJNA ZMAGA JUGOSLOVANOV — 21 TEKMOVALCEV

Prireditev je bila pod pokroviteljstvom deželnega glavarja Wedeniga, šefa zveznega urada SFR Jugoslavije g. legacijskega svetnika Vošnjaka in župana g. Juha, ki so se je osebno udeležili. Razen tega so bili navzoči graditelj skakalnice v Planici inž. Bloudek, po katerega načrtih je bila zgrajena tudi šentjanška skakalnica, ter številni zastopniki Smučarskih zvez Koroške in Slovenije. 21 avstrijskih in jugoslovanskih tekmovalcev se je borilo za zmago. Italijani pa se povabilu na žalost niso odzvali.

Po pozdravnih govorih predsednika SPZ Korija Perča, predsednika Koroške in vzhodnotirolske smučarske zveze g. Bildsteina in zastopnika Smučarske zveze Slovenije dr. Dečmana je tovariš Flori Gabriel iz Št. Janža s prvim skokom otvoril prireditev. (letnik VI, štev. 12, 1951)

V nedeljo dopoldne se je nad dolino še zgrinjala gosta megla, ko so prihajali v Št. Janž prvi gledalci. Šele tik pred pričetkom tekmovanja se je pričelo jasniti, medtem ko se je nalet še nekaj časa skrival za sivo zaveso. Ko se je bližala petnajsta ura, so se zgrinjale številne množice okrog izteka, ob katerem sta plapolali avstrijska in slovenska zastava. Ljudje so prišli z vlaki, še več pa z avtobusi iz Roža, Podjune in Zile, z Gur, Celovca in drugih krajev, še iz Železne Kaple. Zvočnik je prenašal koračnice, tekmovalci so se s svojimi smučmi vzpenjali proti višini, merilci in drugi funkcionarji pa zavzemali svoja mesta.

Ob pol tretji uri, ko je pričakovanje med gledalci doseglo višek, je Kori Perč v imenu SPZ in SFD v Št. Janžu pozdravil vse udeležence ter v svojem nagovoru med drugim dejal:

„Cilj, ki si ga je zastavila SFZ, da zgradi skakalnico in s tem nudi koroški mladini nadaljnje pogoje za razvoj zimskega športa, je uresničen. Gotovo so bile težkoče, ker nismo imeli denarnih sredstev, zato tudi niso žvenketali šilingi, temveč sta pela svojo pesem kramp in lopata. Vodilo nas je in nas bo vodilo tudi v bodoče geslo: USPEHI V SKUPNEM DELU IN NATO VESELJE.

Zahvalil se je vsem, ki so sodelovali pri gradnji, tako inž. Bloudku, ki je izdelal načrt, mladincem za prostovoljno delo, Šentjanščanom pa za pomoč, ki so jo nudili graditeljem.

Spregovoril je tudi g. Bildstein v imenu Koroške smučarske zveze ter pozdravil vse navzoče. Poudaril je, da skakalnica posebno na obmejnem ozemlju ne sme biti samo mesto športa, temveč tudi most med dvema narodoma, ki si želita prijateljstvo.

V imenu Smučarske zveze Slovenije je pozdravil vse navzoče dr. Dečman, ki je naglasil, da so se Jugoslovani z velikim veseljem udeležili prireditve. Želel je splošen napredek v smučarskem športu tudi za bodoče.

Nato se je nagnila zastavica štarterja in po zaletu se je kot prvi spustil domačin Flori Gabriel, ki je v lepem slogu pristal pri 40 m, viharno pozdravljen od gledalcev.

Za otvoritvenim skokom se je začelo tekmovanje, pri katerem je imel vsak tekmovalec po tri skoke, izmed katerih se prvi ni ocenjeval. Največjo daljavo je dosegel Jugoslovan Janko Mežik, ki je pristal pri 53 m, medtem ko je pri prvem konkurenčnem skoku padel in izstopil. Prav tako je imel smolo Flori Gabriel, ki je svoj poskusni skok od 40 m podaljšal na 48,5 m. Med skokom se je z roko dotaknil snega, kar se šteje za padec. Kljub vsemu je izpolnil vsa pričakovanja ter pustil za seboj 5 drugih koroških skakalcev in v končni uvrstitvi zasedel 16. mesto.

Po končani prireditvi so se nepregledni sprevodi vrstili proti Tišlerjevi gostilni in šele takrat je bilo prav razvidno, koliko gledalcev se je zbralo ob skakalnici. Ob 18. uri je bila v dvorani razdelitev nagrad.

Najprej je spregovoril deželni glavar Wedenig in izrazil svoje veselje nad dobro uspelo prireditvijo. Med drugim je poudaril pomen športa, ki povezuje narode, kar je še posebne važnosti na obmejnem ozemlju, kjer govorimo dva jezika in se kljub temu dobro razumemo, saj imamo skupne skrbi in skupne težkoče. To se je izkazalo predvsem v zadnji vojni, ko smo se skupno borili za svobodo. Ob koncu pa je še izrazil veselje nad tem, da se vedno bolj izboljšujejo odnosi med Avstrijo in Jugoslavijo in ustvarjajo pogoji za dobro prijateljstvo.

Tudi g. Bildstein je v svojem govoru poudaril pomen športa in dejal, da so bili smučarji prvi, ki so gradili most med obema državama, ki ga je porušila vojna. Današnji dan pomeni več kot navadna športna prireditev — je dejal — ta dan je gradbeni kamen miru, ki si ga želi vse človeštvo.

Na tekmovanju so slovenski skakalci dosegli trojno zmago. Najboljši je bil Slavko Avsenik pred Jožetom Roglom in Zoranom Zalokarjem. Najboljši koroški skakalec, Wachter, je zasedel šesto mesto.

Nadaljnje prireditve štirih let pa niso mogle kriti stroškov za vzdrževanje in popravila skakalnice.

Izkazalo se je, da so se pred leti lotili gradnje polni zanosa, vendar premalo zamišljeno. Skakalnica za dva pogumneža je bila prevelika, prepariranje naporno in odvisno od snežnih razmer, mladina pa bi potrebovala vadbo na manjši, začetni napravi. Te pa v Št. Janžu ni bilo. Tako so izostale možnosti za načrten, stopnjevit razvoj mladih skakalcev.

Sledile so še slabše zime brez snega in prireditve so izostale. Športno društvo brez dohodkov je brezmočno gledalo, kako je vsled trohnobe lesa začela razpadati s tolikanj truda zgrajena naprava.

Šentjanške skakalnice ni več.

Tudi naprava ob celovški Sojnici je le še podrtija.
Dva spomenika, ki opominjata.

Začela se je doba „nordijske trdnjave Zahomec", ki je dandanes v celi Avstriji vzor pametne, stopnjevite športne politike.

Težišče športnega delovanja je sicer ostalo na snegu, vendar sedaj na alpskih disciplinah. BORBA je imela odnose z TVD PARTIZAN MEŽICA, katerega člani so se udeleževali smučarskih tekmovanj na Rutah, obratno pa so člani rožanskega kluba sodelovali na smučarskih tekmovanjih Mežičanov na Peci. Sicer pa dajmo besedo Hanziju Weissu, ki je leta 1957 na občnem zboru takole ocenil delovanje kluba:

> Če pogledamo danes na preteklo sezono, moramo reči, da smo pred novim letom malo več nameravali kot pa se nam je posrečilo prirediti. Vzrok tega leži deloma pri nas, deloma pri vremenu in denarju. ZIMSKI ŠPORT. Razveseljivo je, da smo se pozimi prvikrat našli v naših gorah. Že pred božičem se nas je nekaj zbralo, da smo šli na Vranjco, ker na Rutah še ni bilo snega. Na žalost smo tisti dan imeli kar dve nesreči: Singer Hanzi in Šlemcov Mihi sta imela karambol s poštnim avtobusom in Bražicov Hanz si je zlomil nogo... Drugič smo se našli na Žingarici, pa nas takrat ni bilo veliko. Zadnja zima je bila zelo slaba, tako da smo pač vselej morali nekoliko više. Težave smo imeli z društvenim prvenstvom, ker še dan popreje nismo vedeli, ali bo držal sneg ali ne. Proga pa je bila še kar v redu, ker se je zbralo dosti smučarjev, ki so jo pomagali popraviti. Naši tekmovalci so nastopili še v Črni v Jugo-

slaviji. Mihec in Hanzek Gabriel sta obiskala tečaj za smučarske skoke v Zahomcu.
NOGOMET je letos malo bolj zaostajal. Igrali smo samo nekajkrat. Pri teh igrah pa se je pokazalo, da bi lahko veliko več dosegli, če bi bilo med nami malo več skupnega mišljenja. Naj bi se vsakdo zavedal, da ima dolžnosti do skupnosti in naj bi za ta čas potisnil svoje privatne reči malo bolj vstran! Kako naj bi šlo z nogometom naprej, si je težko predstavljati. V najemu imamo športno igrišče, imamo športne drese, ki so stali denar, katerega ste si trdo odtrgali od vašega zaslužka in sedaj naj bi vse zamrlo? Mislim, da nam to ne izstavlja najboljšega izpričevala.
... Pri namiznem tenisu leži stvar malo bolj ugodno, ker za igro ni treba 10 ali 11 igralcev, temveč zadostujeta dva. Pa tudi tu bi prosil, da bi bilo malo več zanimanja.
To bi bil torej pogled nazaj. In kako bo šlo naprej? Upam, da bomo imeli ugodno zimo. Na vsak način bomo organizirali naše društveno prvenstvo.

Nogometno moštvo šentjanškega športnega društva

Za najmlajše je Incko Hanzi obljubil, da jih bo treniral. Kdor se zanima za svetovno prvenstvo v Badgasteinu, naj se javi, in bomo šli skupno tja.
Lepo bi bilo, če bi se vnaprej večkrat našli na Vranjci, Žingarici ali pa na planini — čim večkrat — tem lepše bo... Torej naj vsak svoje privatne stvari za kratek čas, ko ga potrebuje skupnost, pusti malo v ozadju, in dosegli bomo naš cilj!

Toliko torej Hanzi Weiss na občnem zboru društva.
V naslednjih letih je v deželo vedno bolj prodrla nova športna panoga — nogomet. Ker našim športnim delavcem ni kazalo stati ob strani, so se tudi v Rožu podvrgli novim možnostim. Kmalu je domača mladina dokaj zanesljivo obvladala okroglo usnje. Najboljši so igrali za ATUS Feistritz i. R. V zvezi z neko tekmo ob priliki praznovanj 10. oktobra pa je prišlo do spora in v Št. Janžu so se odločili, iz velikega rezervoarja mladih moči osnovati lastno društvo. Takrat so se v klubu zbrali sami Slovenci. Mihael Gabriel, Mihael Hafner, Mihael Blüml, Hanzi Gabriel in Hanzi Weiss so bili leta 1960 pobudniki ustanovitve mladega kluba, kateremu je dala na razpolago svoje moči tudi takrat še mlada Slovenska gimnazija.
SFD BORBA Št. Janž je na svojem rednem občnem zboru 1. julija sicer ohranilo svoj statut, vendar spremenilo ime društva v SPORTVEREIN ST. JOHANN — ŠT. JANŽ. Prvi prvenstveni ples se je končal s tehničnim k.o.-jem. Benjamina drugega razreda, ki je sicer nabral 14 točk, kar pa ni prineslo več kot predzadnjega mesta med štirinajstimi konkurenti. Takega začetka nihče ni pričakoval.
Med šolskimi počitnicami je prišlo do konsolidacije ekipe. Nekateri igralci so na raznih tečajih dvignili svoje tehnične sposobnosti.

Z novo samozavestjo je ekipa le z dvema okrepitvama nastopila na mladinskem srečanju zamejskih Slovencev na Jesenicah kot reprezentanca koroških Slovencev. Odločilne tekme se dobro spominja vsakdo od nekdanjih igralcev, med njimi tudi jaz, ki sem kot vratar ohranil svojo mrežo nedotaknjeno. Premagali smo reprezentanco Trsta kar s 4:0 in med celo tekmo je dežni naliv držal naše navdušenje nad končno najdeno linijo v mejah. Srebrni pokal, ki krasi vitrine rožanskega kluba, je v soseščini drugih športnih nagrad ostal do danes največji in najlepši.
V drugem letu obstoja je društvo poskrbelo za naslove z mastnimi črkami: začela se je serija zmag. Št. Janž je bil ob koncu za las prekratek. Drugo mesto je prineslo le pravico nastopa na kvalifikacijskih tekmah za vstop v prvi razred. Mladi igralci pa niso prenesli naporov dveh srečanj v dveh dneh. Omagali so tik pred ciljem.
V dosedanjih dvanajstih prvenstvenih sezonah je ekipa vselej posegala v borbo za sam vrh. Tudi lani je po jesenskem vodstvu odpovedala v zaključnih fazah in spet zasedla drugo mesto. Pred nogometnim moštvom je torej spet najmanj leto dni v drugem razredu.
Športna politika društva ni najsrečnejša. Do sedaj klub ni imel kvalificiranega trenerja. V prvem deceniju je moštvo zapustila vrsta igralcev in po vsaki prvenstveni sezoni se je začelo iskanje okrepitev, ki šele po mesecih najdejo idealen kontakt s soigralci. Slej ko prej igrajo poleg domačinov dijaki, v moštvu pa je tudi nekaj nogometašev iz drugih vasi, tako da podlaga, ustvarjena ob ustanovitvi, ne obstoja več. Igralci, ki govore slovensko in tudi nemško, se sicer med seboj dobro razumejo in v malem dokumentirajo narodno koeksistenco. Toda prvoten namen kluba je predrugačen. Osnova, s slovenskimi igralci doseči kvalitetni vrh, se je zožila iz narodnostne v zgolj športno. Odbor in vodstvo kluba slej ko prej obstoja iz narodnjakov, ki bi bržkone lahko našli srečnejšo rešitev, da se ne bodo v bodočnosti tudi pod Rutami uresničile besede vodje nogometne sekcije Bilčovsa, kateri mi je — slovensko — povedal: „Pri nas slovenskih nogometašev ni več". (Kljub tej izjavi pa ga ni motilo, da je s predstavniki Slovenskega Atletskega kluba vneto mešetaril za prestop nekaterih naših športnikov v njegov klub). Škoda za našo mladino, katero bi s pravo vzgojo, tudi športno, osebno lahko bolj učvrstili. Tako lahko tudi v tej smeri začnemo iskati (telesno) kulturo?

D O M O V I N A

Oh predraga mi edina
si slovenska domovina.
Samo zate srce gori
svidenja se veseli.

Tujina trda mrzla je,
občutim razočaranje!
nič toplega ne čutim v njej
kot mislil sem si zmir' poprej.

Zato srce nazaj želi
le tja, kjer narod moj živi.
Le tam bom srečen in vesel
slovensko pesem spet zapel.

Moj mili dom, moj dragi dom
le kdaj te zopet videl bom?
Srce po tebi hrepeni
le k tebi, k tebi si želi!

Stanko Wrulich

Slovenska prosvetna zveza in Krščanska kulturna zveza letno priredita vsaj eno skupno gostovanje kulturnih skupin iz Slovenije. Na sliki: Komorni moški zbor iz Celja, ki je pod vodstvom prof. Egona Kuneja koncertiral na Bistrici v Rožu in Škocijanu.

SLOVENSKI ATLETSKI KLUB

Že od nekdaj so imeli Slovenci na Koroškem željo po športnem udejstvovanju. Zaradi pomanjkljivosti športnih društev tega ni bilo mogoče uresničiti. V novejšem času pa je nastalo na Koroškem več športnih klubov, ki so vsi bili ustanovljeni z istim namenom, namreč združiti slovenske športnike.

Med najmlajša športna društva na Koroškem lahko nedvomno štejemo Slovenski atletski klub, ki so ga ustanovili julija 1970. V duhu je klub obstojal že dalj časa. Mnogo se je namreč že govorilo o Slovenskem atletskem klubu in o lastnem nogometnem igrišču, kjer se naj bi zbirali slovenski nogometaši in kjer naj bi gojili telesno kulturo. Temelj „nogometnega moštva" so že ob začetku tvorili slovenski gimnazijci, ki niso mogli večno čakati na ustanovitev športnega društva.

Julija 1970 je študent prava, sedanji Zdravko Inzko dal pobudo in s prijatelji ustastanovil športno društvo z imenom „Slovenski atletski klub", kot športno panogo pa bi ob začetku gojil le nogomet. Koroška nogometna zveza ob ustanovitvi ni delala težav, zahtevala je le, da Slovenski atletski klub dobi sedež v občini, ki nima nogometnega društva. V poštev so prišli seveda samo slovenski kraji in sicer Slovenji Plajberk, Žihpolje, Sele in Radiše. Slovenji Plajberk je odpadel zaradi oddaljenosti od Celovca, žihpoljski župan slovenskemu društvu ni upal dati sedeža, v Selah pa so imeli namen, ustanoviti lastno športno društvo. Radiški župan Ludovik Ogris pa je z veseljem sprejel slovenske nogometaše, istočasno pa jih je sprejela tudi koroška nogometna zveza.

Za prvo nogometno prvenstvo je Slovenski atletski klub bil dodeljen v podjunsko 2. D skupino. Manjkalo je le še nogometno igrišče. Pri Kopajniku na Radišah se je končno z velikim trudom in idealizmom uredilo igrišče. Funkcionarji SAKa so od Koroške nogometne zveze kmalu nato zvedeli z velikim razočaranjem, da nogometno igrišče pri Kopajniku ne ustreza njenim predpisom in da ni pripuščeno za prvenstvene tekme, menda je bilo prevalovito.

Za jesensko prvenstvo so nogometaši SAKa potemtakem morali gostovati v Žrelcu pri Celovcu, za pomladansko prvenstvo pa so si najeli gimnazijsko igrišče ob Koschatovi cesti v Celovcu. Kot gost na tujih igriščih je Slovenski atletski klub moral plačati mnogo najemnine, ki so jo zbrali dobrotniki in ljubitelji slovenskega športa, ne nazadnje pa igralci sami.

Nogometna sezona 1970/71 je potekala za novince razmeroma dobro. Med 13 moštvi je Slovenski atletski klub zasedel dobro peto mesto. Če pomislimo, da je moštvo zaradi maloštevilnega kadra igralcev nastopalo v večini tekem s premajhnim številom igralcev, lahko štejemo peto mesto za velik uspeh.
Prvi kader nogometnega moštva so tvorili sledeči igralci:

Fortunat Dovjak, Gregor Mak, Ivan Olip, Stanko Olip in Toni Olip, vsi iz Sel; Janko Hribar iz Kort; Jože Mikl iz Pečnice; Peter Waldhauser iz Slovenj Plajberka; Nužej Lampichler in Janko Woschitz iz Radiš; Martin Rogl iz Št. Janža; Miha Zablatnik iz Bilčovsa; Marjan Pandel iz Mokrij; Janez Tratar iz Čirkovič; Urban Popotnik iz Bistrice na Zilji in Bernard Wakounik iz Mlinč. Kako težavno je bilo včasih priti od oddaljenih domačih krajev na mesto prvenstvenih tekem, si lahko mislimo. Po enem letu delovanja je Slovenski atletski klub ojačil kader nogometašev. Pridobil je Foltija Waldhauserja iz Slovenj Plajberka, Hanzo Hornböcka iz Št. Janža,

Gustlna Zablatnika iz Bilčovsa, Petra Šifrarja iz Beljaka, Mirka Wakounika iz Mlinč in Jožkota Wrolicha iz Loč. Ob vstopu k novemu klubu je Jožko Wrolich prevzel tudi skrb za trening.

Pred novo, drugo sezono (1971/72) so funkcionarji Slovenskega atletskega kluba organizirali enotedenski trening, ki je bil v Tinjah. S slovenskimi nogometaši je vadil priznan ravenski trener Franc Gostenčnik, ki je na Koroškem znan po svojem delovanju pri pliberškem ligaškem moštvu. Trening z odličnim trenerjem je žel tudi sadove, saj se je Slovenski atletski klub povzpel na prvo mesto jesenskega prvenstva 1972/73. Prvo mesto je SAK dobil z eno točko prednosti, vrhu tega pa si je lastil najboljše razmerje golov vseh koroških nogometnih moštev, namreč 59:17. Drugo mesto je zasedel poznejši prvak Metlova (22 točk) pred Žitaro vasjo (20). Bilanca ob koncu druge nogometne sezone je bila odlična. Slovensko nogometno moštvo, ki je dolgo časa vodilo v lestvici 2. D razreda, je le za las zamudilo vstop v višji prvi razred. Slovenski atletski klub je zmagal v vseh odločilnih tekmah,

Moštvo SAK-a v akciji

zgubil pa je proti moštvu Metlove, ki se je pozneje na lestvici z zadnjo tekmo utrdilo in postalo prvak 2. D razreda.

Kriza po zamujeni možnosti osvojitve prvenstva pa ni trajala dolgo. Funkcionarji Slovenskega atletskega kluba so znova poiskali nove moči — tudi finančne — in pridobili tudi nekaj novih igralcev. Slovenski atletski klub se je ojačil z Jožetom Fero, ki ga je odkupil od ligaškega kluba iz Pliberka, pridobil je Mirkota Singerja od KACa, v moštvo pa sprejel brata Vinka in Hanzeja Wieserja ter Felixa

Moštvo Slovenskega atletskega kluba v drugem letu po ustanovitvi

Wieserja, vse iz Slovenj Plajberka. V veliko razočaranje vseh funkcionarjev in igralcev pa je zapustil slovensko moštvo najbolj talentirani nogometaš Marjan Pandel in pristopil k ligaškemu klubu v Dobrli vasi. Odjavila sta se tudi brata Miha in Gustl Zablatnik in se pridružila novoustanovljenemu športnemu društvu v Bilčovsu.

Vodstvo Slovenskega atletskega kluba pa je ob začetku nove sezone 1972/73 sklenilo, da se bo tudi mladinsko moštvo SAKa udeležilo prvenstvenih tekem. Vodstvo je namreč mnenja, da bo s tem ukrepom odpadla nevšečnost, vsako leto iskati nove igralce in jih pridobiti od drugih klubov. S tem pa bi SAK dobil možnost zbirati mlade talentirane nogometaše, jih v pravem duhu vzgajati in jih naposled sčasoma vpeljati v prvo moštvo.

Kondicijski trening za tretjo sezono je prevzel profesor za telesno vzgojo na gimnaziji za Slovence v Celovcu Anton Male. Slovenski atletski klub je torej dobro pripravljen stopil v tretje leto delovanja in hkrati v tretje prvenstveno leto. Dodeljen je bil zopet v 2. D razred, vendar je moral tekmovati z večinoma novimi nasprotniki. V podjunsko skupino je bil namreč sprejet novoustanovljeni športni klub iz Globasnice.

Nova skupina 2. D razreda se je v preteklem jesenskem prvenstvu izkazala močnejša od vseh drugih skupin. Kljub temu pa se je prvo moštvo SAKa v novi okolici dobro znašlo in si ob zaključku jesenske sezone, torej ob polčasu prvenstva, zasiguralo drugo mesto v lestvici. Pa tudi ideja o mladinskem moštvu se ni izjalovila, zakaj mladinci — nogometaši — že delujejo.

D. P.

V okviru mednarodne kulturne izmenjave je folklorna skupina iz Gorij pri Bledu lani gostovala v Ločah in v Globasnici.

Milka Hartman

Mlin

Micka v mlin pšenico pelje,
da jo atej mlinar zmelje.
Anzej pa, mlinarjev sin,
spelje vodo na svoj mlin:
čaka Micko tam ob steni,
da skrivaj se z njo pomeni.

Joj, sta dolgo, dolgo stala,
kakor mlin sta klepetala,
ko klopoče atijev mlin,
varno klepeta še sin,
srci polni sta medice,
mlin naj melje za potice.

Atej mlel je, mlel pšenico,
mamka pekla je potico,
voda gnala je kolo,
kolo časa teklo z njo:
Anzej pa je moral s svati
Micki zlato rinčko dati.

Pomladna

Vigred zopet je prišla
zima huda pa odšla.
Mraz in sneg jemlje že slovo,
delo se pričelo bo.

Vigred se je pričela,
ptička vsaka bode pela,
zrnja drobnega dobila
v studenčku vode se napila!

Kmet začel bode orati
in pa seme drobno sjati,
da rodilo bode sad,
sad obilen in bogat.

Zvonček prvi je pozvanjal,
ter vigred toplo naznanjal.
Vsa narava se prebuja
in ljudem pogum spodbuja.

Travniki ozelenijo
vsi se v rožcah razcvetijo,
pa škrjanček prav tako
žgoli pod nebom pesmico.

Stanko Wrulich

Na proslavi 40-letnice pevskega zbora SPD „Edinost" v Pliberku je med drugimi sodeloval tudi pevski zbor Katoliško-prosvetnega društvo iz Globasnice, katerega vodi Janez Petjak.

Pevski zbor „Jakob Petelin-Gallus" je lani pod vodstvom prof. Jožka Kovačiča nastopal na številnih koncertih, med drugim tudi v organizaciji SPD „Edinost" v Pliberku. Na sliki: posnetki s koncerta v Šmohorju

Koroški pevski zbori na gramofonskih ploščah

Čeprav je industrija gramofonskih plošč še razmeroma mlada, saj se je takorekoč razvila šele v povojnih letih, danes predstavlja eno izmed najbolj donosnih oblik širjenja glasbene umetnosti. Koroški Slovenci tozadevno sicer v zelo malem, a vendar lahko pokažemo tudi pri tem svoj doprinos. Seveda pa to ne pomeni, da koroška narodna pesem kot taka v svetu gramofonske plošče ne bi bila dovolj zastopana. Če tu pomislimo samo na številne gramofonske posnetke naših pesmi, ki jih je posnel Slovenski oktet in številni drugi zbori, potem lahko rečemo, da prav naša pesem v tem oziru vsaj v slovenski produkciji gramofonskih plošč zavzema častno mesto.
Lani pa so na pobudo in prizadevanje Slovenske prosvetne zveze njeni včlanjeni pevski zbori doživeli izid lastne gramofonske plošče, ki nosi naslov „Ob Zilji in Dravi". Izdala jo je založba Obzarja v Mariboru, izdelala pa njena tovarna Helidon v Ljubljani. Izdaja gramofonske plošče koroških narodnih pesmi je zanimiva že zategadelj, ker pesmi pojejo koroški pevci, ki svojo pesem brez dvoma sami najbolj originalno zapojo. Na omenjeni plošči so zastopani naslednji pevski zbori in nasambli:

I.

Pojdam u Rute

koroška narodna — priredil Zdravko Švikaršič — solist Folti Hartman — Mešani zbor France Pasterk-Lenart dirigent Vladimir Prušnik

Uštno je vihred

Franc Leder Lisičjak — priredil Luka Kramolc — Mešani zbor France Pasterk- Lenart dirigent Vladimir Prušnik

Slanica

koroška narodna — Moški zbor SPD Loga vas — dirigent Stanko Černic

'Mam pa mih'no kajžo

koroška narodna — priredil Pavle Kernjak Moški zbor SPD Bilka — dirigent Valentin Kapus

Le tja, kjer je trata zelena

Simon Olip — inštrumentalni trio Tonija Maka — pojeta Marta Velik in Tomi Ogris

Jas s'm an frišn jagr

Franc Leder Lisičjak — priredil Luka Kramolc — Moški zbor France Pasterk-Lenart dirigent Vladimir Prušnik

Je biv an huspud bebenav

Pavle Kernjak — Moški zbor SPD Loga vas dirigent Stanko Černic

Oj ti norčava hvava
priredil Pavle Kernjak — Mešani zbor France Pasterk-Lenart — dirigent Vladimir Prušnik

II.

So še rožce u hartelnu
koroška narodna — priredil Vasilij Mirk — Mešani zbor France Pasterk-Lenart dirigent Vladimir Prušnik — pojeta Anica Kežar in Mirko Ogris

Mojcej
Moški zbor SPD Loga vas — dirigent Stanko Černic

Roža na vrtu
koroška ponarodela — Moški zbor SPD Bilka — dirigent Valentin Kapus

S'm se rajtov ženiti
narodna — priredil Toni Mak — inštrumentalni trio Tonija Maka, pojeta Marta Velik in Tomi Ogris

Pesem od rojstva
Franc Leder Lisičjak — priredil Luka Kramolc — Moški zbor France Pasterk-Lenart — solist Miha Kuhar — dirigent Vladimir Prušnik

Fantovska
Moški zbor SPD Bilka — dirigent Valentin Kapus

Puobč sem star šele osemnajst let
koroška narodna — priredil Silvo Mihelič — Mešani zbor France Pasterk-Lenart — solist Tomi Ogris — dirigent Vladimir Prušnik

O Podjuna
Radovan Gobec — Mešani zbor France Pasterk-Lenart — dirigent Vladimir Prušnik

Ob izidu imenovane plošče je koroški publicist prof. Janko Messner napisal naslednji esej:

Slovenska ljudska pesem je danes kakor črn kruh: ko si se preobjedel vseh „dobrot" udobnega življenja, se ti nenadoma stoži po njem.

Vse je v njej, tudi v koroški ljudski pesmi, vse, kar je naše slovanske prednike na tem koščku zemlje skrbelo in razveseljevalo, navduševalo in žalostilo: njihovo zadružno delo v soseski, nedevi in praznovanja, obredi in šege, njihova stanovanjska diferenciacija, letni časi . . .

Zakoreninjena je v zemlji, po zemlji dehti. Zakoreninjena tudi v svoji neizmerni otožnosti, žalosti, zakoreninjena s svojim hrepenenjem po človekovi družbeni osvoboditvi, po človeškem dostojanstvu, kajti njena otožnost nikakor ni naključna, nikakor ne „pač alpska", in tudi ne sama sebi namen, temveč je zelo varljiva, resignacijsko utemeljena, kadar zatrjuje „Z nobenim purgarjem ne grem jaz tavšat za mojo burno kajžico", (čeprav se to utegne že v bližnji prihodnosti bridko uresničiti, če bomo kar tako naprej zasmrajali in zastrupljali zrak v mestih . . .). Prav tako ni gola samozavest in ni samo stanovski ponos v pesmi „Jes s'm an burn pavar, še tavšam na' z vami", temveč je v njej dobršna mera obešenjaškega humorja, bridke obnemoglosti spričo kmetovanja v podložniškem odnosu z grofom-izžemavcem. Seveda pa izpričuje kmetičevo veselo vriskanje tudi nezlomljivo življenjsko moč, ljubezensko silo — „Mojcej, vzemi, vzemi mene . . ." — in veselo upanje v boljšo prihodnost, skratka neuničljiv optimizem, jedek humor, prikupno potezo v značaju naših dedov-kmetovavcev.

Spričo odseljevanja kmečkega človeka — kljub traktorjem in čudežnim strojem, ki brnijo po naših poljih pod Peco, pod Obirjem, podnevi pa ponoči — nam zveni danes resnično zelo oddaljena, kakor dragocena starina, zanimiva romantika.

Nekoč smo jo peli po vaseh — ljubezen pod oknom, pod ankičem, na žegnanjih in svatbah, pri steljeraji in po gnojvožnji na Komelnu, v poletnih nočeh, ob zimskih večerih — od Šmohorja pa tja do Traberka (Dravograda) . . . Živela je svoje naravno življenje na travnikih, ob košnji v ranem jutru, ob spremljavi peteličinega petja in žrebčevskih predirnih vriskov mladih koscev, po skupčanju otave ob večerih ob spremljavi čričkov — z grabljami in vilami na ramah.

Pomagala nam je ohranjevati naša blagoglasna narečja, pojočo rožanščino, široko demonstrativno podjunščino, in zavest naše narodne skupnosti v deželi tujerodnega gospodovalnega napuha, ki nam je namenil samo delo in štibre (davke), za narodne pravice pa smo stali pred njim s klobukom v roki in čakali na — drobtine. Kakor še danes. Medtem ko je našega Tomaža Košata z zbirko slovenskih koroških pesmi vred — posvojil, Slovencem odtujil.

A dandanašnji razbija, bobna že tudi v naših vaških gostilnah „music-box" mednarodne popevke vsake sorte in odriva ljudsko pesem iz kmečkih naselij v kabinete narodopiscev in glasbenih strokovnjakov. Tudi to je tako kakor s kmečkim kruhom: naši kmetje ga zvečine ne marajo več sami peči. Pek jim ga pripelje. To je škoda. Velika škoda, pa se ne da spremeniti.

Zato se nam koroškim pevcem dobro zdi, da smo jo mogli z vdanim spoštovanjem in prvotno ljubeznijo zapeti na to ploščo — za slovensko ljudstvo.

Obenem pa se tako v dobi tehnike lahko oddolžimo zbirateljski in skladateljski vnemi naših znamenitih glasbenikov — Zdravka Švikaršiča, Oskarja Deva, Franceta Marolta, Koroščev Pavleja Kernjaka, Toneta Nagela, Lukana Kramolca, potem še Radovana Gobca, Matija Tomca, Cirila Preglja, Vasilija Mirka i. dr. — kajti v njihove bogate zbirke segajo vsi naši zbori, pa tudi Slovenski oktet, ki je z Mojcejo in Katrco in s šocejem iz Rut po zadnji vojski prepotoval vso Evropo, Ameriko, Azijo . . .

Pa je tudi pelina v tem našem spominu, posvetilu: Mihej Habih iz hodiškega zbora je dal življenje za našo slovensko ljudsko pesem. Ubila ga je leta 1936, ko se je vračal s pevske prireditve v Škofičah, ista zavratna temna sila, ki je nekaj let pozneje tlačila koroške Slovence za hreščeče duri gestapovskih ječ in jim stregla po življenju. Pred vsemi zborovodju Folteju Hartmanu iz Libuč, ki pa je vsemu nasilju navkljub vodil v dachauskem taborišču **zbor prekletih** in prav s koroško ljudsko pesmijo dajal upanja najbolj ponižanim, najbolj teptanim, najbolj zavrženim iz cele Evrope . . .

Tudi zato je ta naša ljudska pesem še posebno ljubezni vredna, posebne skrbi in gojitve, posebnega varstva.

S ponosom pa lahko ugotovimo, da gramofonska plošča „Ob Zilji in Dravi" ni edina na kateri so posnete pesmi v interpretaciji koroških pevskih zborov. Pri Mladinski knjigi v Ljubljani je pred leti izšla plošča, na kateri so poleg drugih zborov iz Slovenije zastopani tudi naši zbori in sicer je to mladinski zbor Slovenske gimnazije v Celovcu. Plošča je bila posneta v okviru mladinskega pevskega festivala v Celovcu. Razen tega pa sta 1950. leta na Dunaju izšli dve plošči na katerih so posnete štiri pesmi in sicer:

PRVA PLOŠČA:

Moja lubca mi je pošto posvava

priredil Pavle Kernjak, poje Centralni zbor Slovenske prosvetne zveze pod vodstvom Pavleta Kernjaka

Juhe pojdam v Škofiče

priredil Pavle Kernjak, poje Centralni zbor Slovenske prosvetne zveze iz Celovca, dirigent Pavle Kernjak

DRUGA PLOŠČA:

Čej so tiste stezice

priredil Horvat Lovro, poje Centralni zbor Slovenske prosvetne zveze iz Celovca pod vodstvom Zdravka (Foltija) Hartmana

Meglice dov padajo

priredil Luka Kramolc, poje Centralni zbor Slovenske prosvetne zveze iz Celovca pod vodstvom Zdravka Hartmana

Vendar pa je koroška narodna pesem prišla na gramofonsko ploščo že pred drugo svetovno vojno in sicer leta 1936. To je hkrati bila prva plošča koroškega zbora sploh. Posnel jo je znani pevski zbor na Brnci pod vodstvom mladega nadarjenega zborovodje Hanzeja Kropivnika. Njegov zbor je daleč preko krajevnega društva slovel kot brnški sekstet. Čeprav je Hanzej Kropivnik bil mlajši kot vsi pevci, je v zboru zaradi velikega znanja in nadarjenosti bil deležen velikega spoštovanja in zaupanja. Sad plodovitega dela so za zbor pomenili številni nastopi doma in tudi v Sloveniji. Nekaj izrednega pa je za tiste čase bilo, da je lastnik trgovine z radijskimi aparati Otto Gaggl iz Beljaka zboru ponudil posredovanje pri tvrdki Polydor, da slovenske pesmi posname na ploščo. Tako so nastale prve gramofonske plošče s slovensko koroško narodno pesmijo — bilo jih je sedem, torej plošča brnškega seksteta, ki ga je vodil Hanzej Kropivnik. Na ploščah so bile posnete sledeče pesmi:

KOROŠKE NARODNE PESMI POSNETE NA PLOŠČE POLYDOR

1 **Kaj mi nuca planinca**
Moški sekstet, Brnca
Dober večer lubo dakle

2 **Pojdam v Rute**
Vse te uštne liete moje

3 **Dečva je čink'lca**
S'm se rajtov ženit'

4 **Spomlad pa luštno je**
Jaz pa 'no kajžico 'mam

5 **Nmav čez jizaro**
Jes s'm an burn pavr

6 **Jaz mam tri ljubice**
Santr' pojd', santre s'm sama

7 **Auf'n Tauern tuats schauern**
Fürnitzer Sextett
Grabenbach

To so podatki o posnetkih koroških pevskih zborov na gramofonskih ploščah in prepričani smo, da bo v prihodnosti več priložnosti, da bodo sodobni slovenski zbori na Koroškem posneti na plošče.

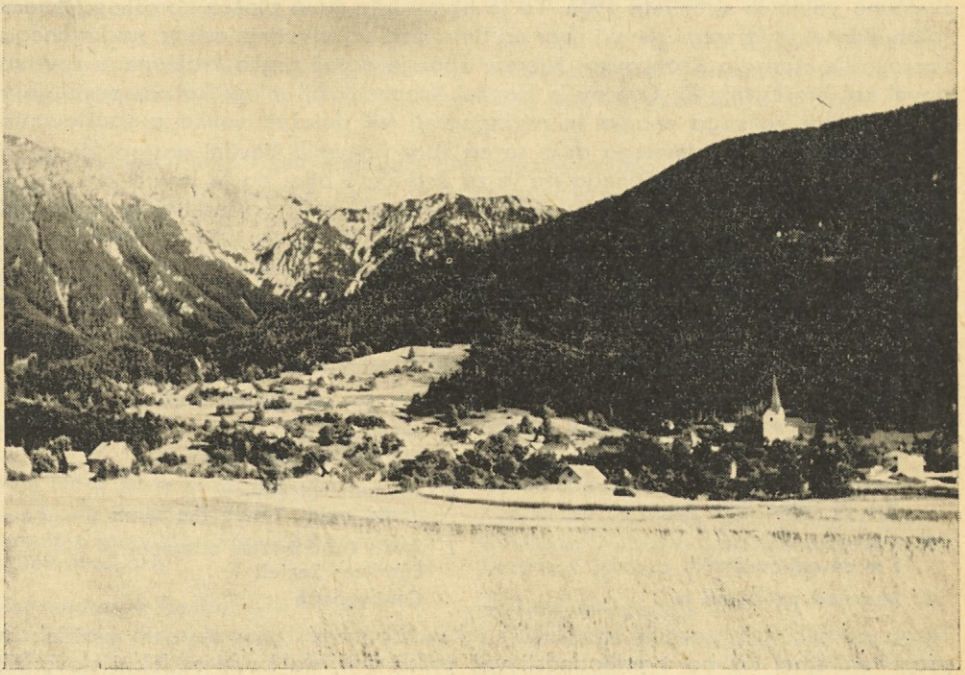

Motiv s Podjune

Pred tridesetimi leti so krvniki nacizma obglavili 13 selskih žrtev na Dunaju . . .

. . . po tridesetih letih pa duh fašizma koroškim Slovencem še vedno grozi s smrtjo

KAZALO

stran

Koledarski del 1—29
Anton Aškerc: **Kronanje v Zagrebu** 30, 31
„Le vkup, le vkup uboga gmajna . . .
. . . punt naj reši nas tlačanskih muk" (-rj.) 32
Spomeniki (KPG) 33
Zlobe v močnih rokah (N. A.) 36
Andrej Kokot: **Pesmi** 37, 73, 74
Tone Zorn: **Nekatera vprašanja slovenskega razvoja v času med obema svetovnima vojnama** 38
Zvestoba (pesem, Li-ra) 53
Dušan Nečak: **Utrakvistična šola v dunajskem parlamentu** 54
Gustl Malle: **Slovenska politika na Koroškem v drugi polovici sedemdesetih let 19. stoletja** 59
D. Nečak: **Spomini na utrakvistično šolo** 65
Domotožje (pesem, M. H.) 67
Tone Zorn: **Okupator in nemška kolonizacija Gorenjske** 68
Blaž Singer: **Kmetijsko zadružništvo v Avstriji** 75
Oskrba z mesom je evropski problem (bl) 83
Leopold Suhodolčan: **Bralne značke** 87
Valentin Polanšek: **Pesmi** 88, 102
Janez Švajncer: **Nisi sam** 89
Leopold Suhodolčan: **Čebelja pot** 92
Florian Lipusch: **Iz dnevnika slovenskega ekstremista** 94
Milka Hartman: **Pesmi** 104, 119
Razpis literarnih nagrad SPZ 105
„Orel" v Svečah ter Št. Janžu v Rožu 106
Stanko Wrulich: **Pesmi** 114, 120
Slovenski atletski klub (D. P.) 116
Koroški pevski zbori na gramofonskih ploščah 122
Janko Messner: **Esej o koroški narodni pesmi** 123

Študijska knjižnica
DZ 05
KOROŠKI
1973

059(436.5=163.6)

1060787

KOROŠKA OSREDNJA KNJIŽNICA
RAVNE

COBISS